

ПЕРИОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ

НА

БЪЛГАРСКОТО

КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО.

УРЕЖДА СЕ

ОТЪ

Дѣловодителятъ на Дружеството

В. Д. СТОЯНОВА.

ГОДИНА I.

КНИЖКА ТРЕТЪА.

БРАИЛА.

Печатница Тригълникъ
1871.

CB. H 13 10 11

S C

D C

C M W

C S

C M

M S

С. С. М. М. С.

ПЕРИОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ

НА

БЪЛГАРСКОТО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО.

УРЕЖДА СЕ

ОТЪ

Дѣловодителятъ на Дружеството

В. Д. СТОЯНОВА.

Умъ царува,
Умъ робува.

(Бъл. нар. пословица.)

ГОДИНА I.

КНИЖКА ТРЕТЪА.

БРАИЛА.

Печатница Тригълникъ

1871.

СЪДЪРЖАНИЕ.

	Стр.
I. ✓ За Училищата. Отъ Н. Бончова	3
II. ✓ Животописание. (Продължение отъ книж. II. стр. 52.)	17
III. ✓ Челѣшкиятъ езикъ. Отъ В. Икономова	43
IV. ✓ За Богомилството. Отъ Райча Королева.	55
V. ✓ За Отхраната. (Продължение отъ книж. II. стр. 102)	83
VI. Стихотворение. Отъ Ивана М. Вазова	108
VII. Български народни пѣсни. Изъ сборникътъ на Цаня Гинчова	110
VIII. Книгописъ.	113
IX. Къмъ читателитъ.	
X. а) Къмъ г.г. спомагателни членове на „Бъл. Книж. Дружество” отъ старна на Настоятелството му; б) Печатни погрѣшки	116

П Р И Т У Р К А.

XI. Разбойници — отъ Шиллера. Преведе Н. Бончовъ. (Продължение отъ книж. II. стр. 32.)	41
--	----

ЗА УЧИЛИШТАТА.

На Българетъ трѣбватъ срѣдни училишта: гимназия, реално училище и духовна семинария.

Икономична мѣрка за една държава е доброто воспитание на народа, и ничто не излази толкова скъпо за царството, колкото невежеството.

А. Д. Смитъ.

„Пакъ за школята“, ште да каже читателятъ, „и какъ имъ не омръзна на тия хора да дрънкатъ сѣ едно, школя, та школя! Ей ги! малко ли ги изпозаградихме? въ сѣко село и школѣ; что се е пари издавало! и сѣ файда нѣма“. Така ште да каже, и право ште да каже. Школя много, и отдавна сѣ, и пари харчимъ, и пишемъ сѣ за тѣхъ, а полза малко, учението ни не спори. Отъ килиитъ и даскалницитъ до новитъ аллилодидактични школя, и отъ послѣднитъ до сегашнитъ новомодни училишта, отъ даскалъ Курта до тънкообразованниятъ учитель Минчевъ, минѣхъ пѣ-вече отъ четиресетъ години, а ние сѣ на едното мѣсто. Отъ что това? — Редъ нѣмаме въ училиштата, цѣль нѣмаме, не знаемъ, что гонимъ. Повтаряме, вопросътъ за училиштата не е новъ, но не е рѣшенъ у насъ; за това штемъ пакъ и пакъ да пишемъ за тѣхъ, догдѣ се не турѣтъ на редъ.

Други хора казватъ: „ти что ми казвашъ образование? кажи ми хлѣбътъ какъ да си искарамъ, че безъ хлѣбъ не може, а учението штемъ и послѣ догѣни“. И наистина, има ли народъ пѣ-безпомѣстенъ отъ тая стѣрна? Или има ли народъ сѣ пѣ-вече отъ нашитъ нужди? Бѣдность ни е нелѣгнѣла отсѣдѣ, неволя ни прѣпрѣчва пѣтиштата къмъ пѣ-покоенъ животъ, па и двѣтъ ни не даватъ да се оправимъ и окопитимъ, да се отрѣсимъ отъ теглото, да познаемъ човѣшкото си достоинство и да стѣпимъ на крака, да заживѣемъ питовенъ животъ. Кой ште да ни помогне въ тия наши

нужди и неволи; ште ли и за насъ да настане по-честито време — не знаемъ, и мъчно е да се прѣдвиди краятъ на нашитъ тегла. Една надежда на Бога, надежда на себе си, на своитъ сили и неумѣренъ трудъ. Та искаме да речемъ, че не грѣшатъ тия хора, дѣто ни напомятъ за хлѣбътъ. Въпросътъ за насущниятъ хлѣбъ е въпросъ за животъ и смъртъ на милионе човѣци; това е въпросъ на вѣка, болѣстъ на новото време. Най-свѣтли умове сж се захваќанале отдавна да работятъ за разрѣшението му и сѣ оште не е додено до благополученъ край. И ние се зимае да говоримъ за училиштата, нѣ че не познаваме силата на тозъ въпросъ; но зачтото отъ една стърна видимъ немоштта си за него, а отъ друга, зачтото помнимъ добръ, че хлѣбътъ и учението, гладътъ тѣлесенъ и гладътъ духовенъ сж яко свѣрзани помежду си, па, кога се рѣшава единъ отъ тѣхъ колко-годъ за свѣта, облегчава се рѣшението и на другиятъ.

Ние ште да кажемъ, че *невъжеството* и то е една наша люта рана. Хората кѣдъ отидохъ въ науката! колко си помогнахъ съ нея въ животътъ! та имъ е весело и мило да живѣятъ; а ние изостахме назадъ и окѣснѣхме, като ония евангелски *буи дѣви*, които испозаспахъ и не можѣхъ да срѣшнатъ достойно младоженекътъ, кога въ полуноштъ се раздаде гласъ: „се женихъ грядетъ“. Ние не вкусихме плодътъ на просвѣтлението, макаръ че сичката ни енергия, при нѣмане други попришта да ѣж искажемъ, е погълната отдавна въ училиштата и учението. Не вкусихме; но трѣбва пакъ на *тѣхъ* да налѣгнемъ дружно, съ сичката си любовъ, сила, тѣрпѣне и постоянство. Тѣ шатъ пакъ да ни освѣтатъ темниятъ пѣтъ на живота, ако нѣ намъ, на потомцитъ ни. *Безъ учението и училиштата — не може.* По ли ти е лесно да работишъ день, кога грѣе слънце, или ноштъ въ темнината? Съки дири видѣлото. *Въ животътъ науката е видѣлото.* Чийто е умъ изостренъ въ училиштата и просвѣтенъ отъ науката, той ште да има прѣднина насждъ. Просвѣтитъ нации по-лесно живѣятъ и по-вече сладость испытватъ въ живѣнието си, зачто имъ е природата, съ сичката ѣ красота и богатство открита; зачтото знаѣтъ себе си, знаѣтъ челоуѣка и силитъ му, и коя на что е вредна, та можатъ да ги полагатъ въ работа. Тѣмъ имъ сичко спори: за что се

захванхтъ — зеленѣе; земята ли орхтъ, тя имъ пд-вече плодъ дава; занаятъ ли работхтъ, занаятъ имъ тѣнакъ; рхцхтъ имъ въ сичко ухватни, умоветъ имъ остри. На тия хора е дадено да сж господаре. А ние теглимъ черното тегло, зачото сме слаби въ знанията, и такива сж много като насъ, дѣто не знахтъ за что живххтъ. Който мине презъ доброустроено училиште и просвѣти си разумхтъ, повтаряме, той ште да бжде первенецъ на земята.

Като мислимъ, че тия истини отъ малко малко сж познати на нашитъ читатели изобшто, пристхпяме къмъ другитъ въпросе.

I. Какви сж у насъ днешнитъ училишта?

Тия училишта, что ги имаме сега въ нѣкои села и градове не отговарятъ на нуждитъ ни. Тѣ отъ день на день падатъ и развалятъ се отъ нѣмане въ пд-вечето отъ тѣхъ достойни учители, отъ нѣмане редъ и строй, отъ незнаене какво се чака отъ тѣхъ, и какво образование могхтъ и трѣбва да даватъ тѣ на дѣцата ни и каква цѣль да гонхтъ. Земете, та вникнете въ программитъ на тия училишта, та ште косата да ви настрѣхне отъ онова учение, что се тамъ прѣдлага на бѣднитъ наши бѣлгарчета. Една наука хваната за кракъ, друга за глава, и иде въ онова училиште не учение, а столпотворение вавилонско и *сизифови* мжки да постигнхтъ високата мудрость, когато дѣцата не могхтъ оште да пишхтъ като люде, ами е срамота да имъ покажемъ предъ хора писмото; не могхтъ да четхтъ и да разбиратъ, что четхтъ. Това го казваме не за *шега*, а казваме фактове, които зачудватъ човѣка насждѣ. Азъ самъ съ очитъ си видѣхъ, че въ училиштата се прѣдава *археология, право, философия, антропология*; а *логиката* и *психологията* кой не знае, че безъ нихъ токо речи ни едно училиште не бива? Влѣзохъ въ женското училиште въ С-въ, дѣвойкитъ учхтъ свештенна история, зѣхъ отъ учителката позволение да ги попитамъ нѣчто, и попитахъ ги най-лесни нѣчта, напримъръ: „что е това нѣчто потопись, и зачто Богъ потописи човѣцитъ?“ Отъ сичкитъ дѣвойки, что съдѣхъ на единъ столъ, ни една не можъ да отговори толковито съ свои думи, ами едни млѣчѣхъ, а други, пд-първи, захваштахъ изустъ да бжбрхтъ, като па-

пагале, что е писано въ книгата. Така и въ мъжкото училиште. Дъте на испитанието, гледамъ, отговаря много храбро за въчното блаженство. „А что е“, рекохъ, „това въчно блаженство?“ Ученикътъ се запира, побръква концитъ и стои замаянъ. Отговаря изъ историята. Ти го питаешъ, дъка е Египетъ, градъ Тива, Тиръ, Маратонъ, да каже на картата, не знае. Историята му се мърка, като насънъ. Въ училиштето въ П-ште видѣхме това сжштото: излъзе ученикътъ и чете изустъ по книгата, но, чтомъ го попитаешъ нѣчто, дѣто трѣба мозъкътъ да работи, дѣтето се губи и не знае, что да каже. О мъртво и убийствено учене на паметъ, безъ разумъ и толкование! Тия работи имѣхмѣ случай да видимъ преди двѣ години и въ други мѣста. И чудно е това, че гражданетъ оставятъ задоволени отъ тия испитания. Ште да рече, че сега добихме въ много мѣста въ отечеството си просвѣтителе и наставници дълбокоучени, които искатъ да введжтъ десетгодишни дѣца право въ *святая святыхъ* на мудростта, а да ги научжтъ на писмо и толковито четене, тоя презрѣнъ трудъ не прииматъ на себе си. За това и нѣма никаква полза отъ тия училишта и излазятъ отъ тѣхъ дѣцата безъ знание, но горди, че сж вкусили мъдростта. Така се заслѣпява въ главитъ имъ и оная природна свѣтлина, която иматъ, неучени суште. Време е за тия училишта да помислимъ. Такива училишта, които нѣкои веджтъ началото си отъ Отца Неофита отъ 40 години, колкото знаемъ, сж: въ Габрово, въ Калоферъ, Карлово, Сопотъ, Троянъ, Коприштица, Клисура, Самоковъ, Панагюриште, Дупница, София; а други сж въ Търново, Сливенъ, Шуменъ, Русчукъ, Свиштовъ, Видинъ, Татаръ-Пазарджикъ; отъ пд-ново време, колкото помнимъ, въ Мустафа-Паши, Харманлия, Велесъ, Охрида, Солунъ (женско училиште, за което много трудове положи г-жа Димкова, а сега не знаемъ закрѣпи ли се), Кукушъ, Полянинъ, Струмица и много други, които е трудно да се избројжтъ, като нѣмаме статистични числа за училиштата и не можемъ да знаемъ тънко и точно, что се учи и какъ се учи въ тѣхъ, макаръ и да срѣштаме въ газетитъ често риторически описания, какъ дадено испитание, какъ учителятъ казалъ прилично слово, което много аресало на дописника, какъ едикою си ученикъ и той казалъ слово, та расплакалъ невиннитъ слушатели пд-

вече отъ учителя, и хванжло и мало и велико да плаче и да ридае.

Съ такива фокусе и смѣшни комедии пълнимъ газетитъ, а който чете, не може ничто да узнае за училиштето. Ако вървашъ тия дописки, които често пишжтъ самитъ учители, штешъ да заключишъ, че нашитъ училишта сж едно отъ друго пò-добри; но насъ ни това не блазни, защото знаемъ яко добръ тия комедии, что се работжтъ за прѣвързване очи; знаемъ, защото добръ помнимъ загубеното си младо време въ тѣхъ; а прѣди двѣ години ни се случи да са увѣримъ, че застарѣлата болѣсть на училиштата и до сега стои. Но за това други пжтъ штемъ пò-вече да пишемъ.¹⁾

Отъ горний кратъкъ обзоръ видимъ, че училишта ни трѣбватъ други пò-добрь устроени и пò-високи.

II. Какви училишта ни трѣбватъ?

Науката е, каже, широка и безкрайна, а челоуѣку животътъ е кратъкъ. И расте тя отъ година на година, и стая отъ година на година пò-мжчно да ѣж обземе сичката единъ човѣкъ. За това видимъ, че колкото пò-вече науката се расширява, толкова пò-вече се дѣли на части между човѣцитъ, и на днешно време единъ човѣкъ не може да знае сичко, чтото влази въ предѣлтъ на науката. Ако возрастнитъ не могжтъ да знажтъ сичко въ совѣршенство, то се види, че дѣтинскитъ возрастъ е оште пò-немоштенъ да усвои и да проумѣе сичкото учение. Добро е да знаемъ сичко и да знаемъ добръ; но сичко не можемъ; за това което можемъ, него трѣбва да знаемъ добръ. Оттука истича мудротъ педагогично правило: *non multa, sed multum*. И училиштето не трѣбва да товари дѣтинскитъ умъ съ много знание; това не е негова работа. Работа на училиштето е чрезъ немногото, но добръ усвоено знание, да изостри умътъ на дѣтето до толкова, дѣто, като излѣзе изъ него, да стжпи на ноги и да може самò да продължава своето учение и воспитание. Защото учението и воспитанието се не завършва въ училиштето, а иде

1) Молимъ читателя да не приема това наше мнѣние за сичкитъ гореизброени училишта. Въ много отъ тѣхъ имаме днеска достойни наставници, които честно се труджтъ на своитъ труденъ учителски постъ. Тѣхнитъ трудове сж неуцѣненни за насъ. Подвигомъ добрымъ подвизаються и прокарватъ доброплодни бразди на неораната нива на народното образование. Мзда ихъ многа будетъ.

прѣз сичкий животъ; животътъ е училиште; догдъ го проживемъ, сѣ се учимъ и трѣбва да се учимъ; да резвиемъ до пълнота Божѣтъ дарове: умътъ, волята и чувствата си; да разработимъ сѣки талантътъ си, чо му е даденъ отъ Бога. Тая цѣль гонѣтъ прѣднитъ нации: да си просвѣти човѣкъ умътъ, да си укрѣпи волята и очисти желаніята; та да проживѣе людски животъ и, просвѣтенъ и чистъ, да унаслѣди царството божие, гдѣто не царува мракъ и невѣжество, а е истина, правда и блаженство. Това е добра цѣль, която подобае човѣку да гони. И ако се съгласимъ да положимъ, като върна, тая истина: че училиштето трѣба да помогне на юношитъ да возрастѣтъ уметвенно и морално; то за сички ни трѣбваше едно училиште. Но сѣки ли може да гони тая висока цѣль? Инакъ да кажемъ, много ли сѣ оние люде, които могѣтъ да получѣтъ таково високо воспитание, а най-паче между насъ Българетъ? Пд-вечето родители дѣрѣтъ за челеда си таково училиште, което въ малко време и съ малкъ харчъ да имъ даде знания, които штѣтъ да имъ бѣдѣтъ въ животътъ потрѣбни. На бѣденъ човѣкъ трѣбва училиште, което въ три, много въ четире години да даде на дѣтето му евтино учение, та пд-скоро да се учи на занаятъ и да си искарга хлѣбътъ. А отъ друга стѣрна и въ самитъ дѣда умственнитъ дарби не биватъ еднакви и наклонноститъ равни. Поради сичкитъ тия цѣли и нужди възникнѣхъ различни училишта.

Едни учѣтъ на писмо, четене, аритметика и законъ Божи: това сѣ *начални народни училишта*, въ които учението се свършва въ три и четери години. Други учѣтъ на история, география, иностранны езици, естественни науки, чертене, математика, пѣние: това сѣ *реални училишта* — учението въ тѣхъ иде отъ 7—8 години. Отъ тия училишта минуватъ въ пд-високи институте и политехнични училишта. Трети учѣтъ законътъ и върата, грѣчкий и латинский, словѣнский и еврейский езици: това сѣ *духовни семинарии*, дѣто се учѣтъ за духовенъ чинъ юноши по 7 и 8 години, и оттамъ минуватъ, който може, въ пд-високи училишта — духовни академии. Четвърти учѣтъ на латински и грѣчки езици, на история, математика и физика: това сѣ *классични гимназии*, въ Франция лицее, а въ Англия публични школи; въ тѣхъ

се учѣтъ отъ 7 до 10 години, които избиратъ науката прѣзъ сичкий си животъ. Отъ тия училишта, който пожелае и може, продължава учението си въ пò-високо училиште, университетъ. Освѣнтъ гореизброенитъ пò-главни училишта има оште *семинарии* за *учители* въ народнитъ училишта и *семинарии* или *институте*, дѣто се учѣтъ учители за гимназиитъ. Има училишта за занаете, за живописъ, за земледѣлие, за търговия.

Това сѣ училиштата въ образованитъ държави въ Европа (въ Русия, Нѣмско, Франция и Англия) и въ Америка. На тѣхъ се харчѣтъ милионе, и, както нѣкой хвърли любовъ на нѣчто, па варди, гѣдка и милва това нѣчто, като най-скѣпо за него, така милватъ и устрояватъ тия прѣдни народи училиштата. Познахъ дѣка е на човѣка силата и спасението.

Ние имаме намѣрение да поговоримъ за сичкитъ тия училишта послѣ, колкото ни се покаже нужно. Но, зачтото мислимъ, че срѣднитъ училишта (гимназиитъ, реалнитъ училишта и духовнитъ семинарии) сега за сега сѣ потребни намъ пò-вече отъ сичкитъ други; то штемъ отъ тѣхъ и да захванемъ.

Истинно образование, което даватъ европейскитъ училишта на юношеството е образование, наречено *классично*. Това образование се има за таково, което подобае на ония малко избрани, дѣто могатъ да се учѣтъ по нѣколко години. Силата на това образование е математиката и два езика: еллинскій и латинскій. На тия три предмета се употребява най-много време, па послѣ идѣтъ и други нѣкои науки, втори редъ. Това образование се казва *литературно*. Грѣчката и римската нации въ древнитъ времена додохъ до една висока степенъ въ образованието и оставихъ богата за онова време литература: философска, исторична и беллетристична. *Платонъ* и *Аристотелъ*, *Тукидидъ* и *Тацитъ*, *Омиръ* и *Виргилий*, *Сократъ* и *Еврипидъ*, *Димостенъ* и *Цицеронъ*, — кой образованъ не знае тия свѣтила въ европейската литература? И самата европейска литература се обогати и разви подъ крилото и отъ топлината на еллинската и римска литература, когато въ 15-ий вѣкъ, слѣдъ варварскитъ тѣмни срѣдни вѣкове, слѣдъ многото неуредби и размирици, наста мирно време и хората се прѣдадохъ съ любовъ на изучаване клас-

сичната богата книжнина. Отъ тамо е началото на европейското образование, отъ онаи литература се озари новото време и даде толкова богати плодове въ наукитъ и въ художествата. Като искрата на *Прометей*, тя распали умоветъ и сѣгрѣ сърцата на хората да диржтъ истината. И европейцитъ помнжтъ това добро на классичното образование и полагатъ, че, за да се введе чловѣкъ въ храмътъ на истинната наука, трѣбва да мине прѣзъ вратата на классичната мудростъ. По тоя пжтъ сѣ минувале прѣдѣдитъ, по него трѣбва да минжтъ и унуцитъ. Но да прѣгледаме какви достоинства придаватъ на това образование.

Двѣ сѣ главнитъ начала на педагогията, на които е тя основана и отъ които истичатъ сичкитъ други нейни начала. Първото начало е: *образувай разумѣтъ*; второто: *образувай волята*. Или както каже Платонъ: правдивъ е чловѣкъ, кога разумътъ царува, като мудрецъ, а мужеството е въ союзъ съ разумътъ и служи му; тия двѣ духовни сили трѣба да даватъ посока на желанията на тѣлеснитъ чувства. Классичнитъ езици и литературата имъ иматъ тая прѣднина, че даватъ доста богатъ материалъ, надъ когото може да се упражнява и укрѣпява въ здрави начала умътъ на дѣцата отъ най-младий возрастъ и до юношескиятъ. Даватъ такъвъ материалъ, на който може да сподвие и дѣтето, като усвоява първитъ елементи на езика и чрезъ това развива и паметта и умътъ; тоя материалъ е нѣржченъ и за пѣ-старий возрастъ, зачтото може да даде храна и на воображението и на естетичнитъ чувства: съ една рѣчь, приводи въ движение и разработва токо речи сичкитъ духовни сили на чловѣка. При изучаването на тия езици и умътъ и волята се вводжтъ въ дисциплина, редъ, строй, зачтото тѣ не даватъ човѣку да се разсѣйва и разноси по многообразни науки, ами го сосрѣдоточаватъ на едно нѣчто. Това сѣ достоинства и воспитателната сила на классичнитъ езици, по които не само бранителтъ имъ, но и противницитъ имъ даватъ първенство. И еднитъ и другитъ признаватъ, че момче, дѣто е минжло прѣзъ пълна классична школа, може пѣ-лесно да слуша и разумѣва високитъ науки, что се изучаватъ въ университетитъ. Истина е, че тия езици остаятъ само като едно средство въ воспитанието и не даватъ знание полезно за животътъ; но като

средство да се развие умътъ, тѣ не могатъ да бждатъ замѣнени ни съ една отъ другитѣ науки, освѣнъ математиката. Не могатъ, макаръ и да казватъ бранителитѣ на научното образование, че умътъ еднакво може да се изостри и при изучаването на ботаниката, химията и другитѣ естествени науки, които биватъ и въ животътъ полезни; сирѣчь освѣнъ *формално*, даватъ и *материално образование*. Полезни сж въ животътъ и откриватъ човѣку богатствата на природата; но кругътъ имъ е много по-широкъ, та е много по-мѣчно да се усвоѣтъ здраво въ младий дѣтински возрастъ. А кога се изучаватъ на половина, тѣ не могатъ да принесжтъ оная благотворна полза, която могатъ да принесжтъ въ сичката си пълнота и висота. Естествознанието, като наука, стои високо и поради тая си висота не може да влѣзе въ тѣснитѣ граници на педагогията. Надъ тѣхъ трѣбва да работи возмужалъ умъ. А отъ друга стѣрна тѣ не даватъ знание за човѣка и неговътъ внѣтрѣшенъ мѣръ, което дава литературното образование. Подробно за това достоинство на древнитѣ езици, говори единъ английски писателъ, *Дж. Ст. Милл*, въ рѣчта си¹⁾ при встъпление въ ректорство въ университетътъ С. Андрю въ Шотландия, което и много да е любопитно, но, поради краткостта на мѣстото, оставаме сега. Както видимъ по рѣчта, учений Инглезинъ брани и двѣтъ системи на воспитанието. Но въ други пакъ сочинения срѣштаме у него такива мисли: „не мислимъ, че недостатъкътъ на сегашното образование може да се попълни, ако вмѣсто классицитѣ введемъ новитѣ езици и опитнитѣ науки, които сж сега на мода. По наше мнѣние классицитѣ трѣбваше по-дълбоко и основателно да се прѣдаватъ, отъ колкото сега, и да се придадѣтъ оште и други науки, които сж по-далечъ отъ нареченитѣ практични цѣли, но които по-развиватъ и по-укрѣпватъ умътъ и характерътъ имъ... Опитното знание, което дири свѣтътъ, което се брои като капиталъ на монетното торжиште (*marché*) въ животътъ, ние бихме оставиле на свѣтътъ и да се грижи за него, а задоволили бихме се да развиемъ въ юношеството такъвъ духъ и нравъ, които да му помагатъ да печели ония знания и да умѣе добръ да се пол-

1) Напечатана въ руското издание на Е. Юманса: „Новѣйшее образованіе“. Спб. 1867.

зува отъ тяхъ“.) Ние добръ помнимъ, че просвъщениятъ и дълбокомисленъ Инглезинъ говори за момчетата на оня народъ, който въ богатството и искусства стои много високо, говори за университетско образование, което получватъ въ Англия, както и насждъ, малко избрани, аристократията; и за това что то прилича на Инглезетъ, то за насъ совсѣмъ не иде на днешно време, при днешното наше состояние. Но приведохме словата му, да покажемъ, какъ мисли прѣденъ човѣкъ въ нашия вѣкъ, който безпристрастно се отnosi и къмъ двѣтъ системи на образованието. Както и да е, ние видимъ, че въ европейскитъ образовани държави допущатъ се и такива училишта съ изучване на естествознанието и други практични науки, но тѣмъ не даватъ цѣна такава, както на класичнитъ; и ученицитъ отъ тия, наречени градеки или *буржуазни* училишта, за сръдня рѣка хора, не се допущатъ нито въ Прусия, нито въ Англия, нито пакъ во Франция въ университетитъ, дѣто се прѣдава чиста наука. Ученицитъ отъ тяхъ се броѣтъ неприготовени, да могатъ да слушатъ университетски лекции. Тѣ могатъ да бѣдѣтъ учители въ народнитъ училишта и въ прогимназиитъ, а въ гимназиитъ не могатъ да учѣтъ даже ония, които свършватъ курсъ въ политехнични училишта. Въ такъвъ редъ, можемъ да кажемъ, се намиратъ днеска училиштата въ Европа изобщто, и господствующите образование е класичното.

Но който има очи, може да прозрѣ твърдъ ясно, че тоя редъ не може да остане така на много време. Ние видимъ днеска, че естествознанието направи гигантски раскраче и твори чудеса сръдъ очитъ на изуменото и омѣяно човѣчество, и сѣ върви напредъ по пѣтитъ на прогресса, и краятъ се не види на нови открития, изнамирания и улеснения на живота човѣшки. Може смѣло да се каже, че бѣдушето е тѣхно, че тѣ и въ училиштата штѣтъ да хванѣтъ подобающето имъ мѣсто. Слушаме отсѣдъ силни гласове, че бранѣтъ това образование и изъ всѣ-сила залѣгатъ да му се даде и нему еднаква правдина въ училиштата съ класичнитъ науки. Завърза се борба жестока между старитъ отвѣчни училишта класични и между новороденитъ училишта реални, борба опорита, реалистетъ не штѣтъ да паднѣтъ по-доле отъ

классицитѣ, и, ако бждемъ живи, видѣштемъ кое начало ште да земе врѣхнина. Сега за сега видимъ, че классичната школа е много пѣ-совершенство отъ реалната. Тя има история, изработила е методъ за обучението на момчетата, а реалната нѣма оште основа; оште се испитва то единъ, то други начинъ, какъ да се привиѣжтъ на слабій возрастъ ония прѣвиспиренни науки, да се привиѣжтъ така, дѣто да даджтъ плодъ не пѣ-доленъ отъ оня, что даватъ старитъ школи.

Да ни простѣтъ читателетъ, че се отдалечихме отъ въпроса, който положихме въ началото на тоя членъ; мислимъ, че трѣбаше да кажемъ нѣчто за общитъ характеръ на европейскитъ училишта, та да имаме рѣководно начало при оцѣняването на оня въпросъ. Врѣштаме се пакъ къмъ горний въпросъ: какви училишта е полезно да основемъ въ нашето отечество България?

Едно време намъ се чинѣше, че за Българетъ, както и за сѣки бѣденъ народъ, е най-добро да си уреди такива училишта, които да му помогнатъ въ поминоктъ. Такива сѣ училиштата за занаете, художества и земледѣлието. И намъ се види и сега тая мисль здрава. Най-паче ни укрѣпва въ нея единъ писателъ, на когото мислитъ за тоя предметъ ни се показахъ изобшто здрави. *Херб. Спенсеръ* въ една отъ своитъ статии за воспитанието, която носи заглавие: „кое знание има най-много цѣна“, развива такава мисль: юношитъ трѣбва да изучаватъ най-много ония науки, които сѣ най-потрѣбни въ животътъ, а най-малко ония, които му служатъ за украшение и забава. А най-много трѣбватъ човѣку науки, които го учѣтъ какъ да си варди животътъ и здравето, да си добива прѣхраната, да извършва родителскитъ си длѣжности. Послѣ идѣтъ науки, които сѣ потрѣбни човѣку, като гражданину на едно общество. Най на краятъ стоѣтъ науки, които служатъ за украшение и забава, и на които трѣбва да се оставя най-малко време. „Сѣки човѣкъ“, каже Спенсеръ, „който право или отъ стрѣна е вовлѣченъ въ поминоктъ (индустрията), има работа съ математиката, физичнитъ и химични свойства на вѣштитъ, съ *биологията* и *социологията*“.¹⁾ Така мислимъ, че би било добро да иматъ Българетъ на примѣръ: училиште за земледѣлие въ *Ески-Заара, София*

1) Сочинения Герберта Спенсера. т. III, стат. подъ заглавие: „Какое знание цѣнно?“

и въ други хлѣбородни мѣста, за градинарството и коприната въ *Едрене* или друго мѣсто, дѣто работѣтъ тия нѣчта, търговско училиште въ *Русчукъ* или *Свиштовъ*, технично училиште въ *Сливенъ*, така въ *Самоковъ*, *Пазарджикъ*, *Охрида*, *Солунъ*, *Шуменъ*, *Търново*, *Габрово* да се устроиѣтъ такива училишта, въ които да хванѣтъ мѣсто науки, потребни за мѣстнитѣ нужди и занаяте. Но зашто, кога е това добро, ние казваме, че на Българетѣ сега за сега трѣбва гимназия классична, реално училиште и духовна семинария? Първо, зачтото много пари трѣбватъ за ония училишта; второ, по-малко хора имаме днеска съ такива практични знания, които да могатъ да турѣтъ на редъ тия училишта; и третѣ и най-главно е това, че трѣбва изпърво да *подигнемъ степента на чистата наука въ отечеството си, да възвисимъ училищната, да обработимъ езикътъ си и книжнината си, да приготвимъ момчета за европейскитѣ училишта...* Но да си дадемъ по тънко хесапъ за тия училишта, кое за какво ни трѣбва.

Классична гимназия въ Пловдивъ ни трѣбва да могатъ тамъ младитѣ да получватъ таково образование, каквото се получава въ европейскитѣ классични училишта, та, който свърши курсъ въ тѣхъ, да може да продължава учението въ университетъ, дѣто да изучава естествознанието, математиката, филологията, медицината; а отка изучи кои да сѣхъ отъ тия науки, да се върне въ отечеството си и тамъ да прѣдава своята наука; а който научи медицината, да бѣде врачъ въ който градъ пожелае. Отъ тая гимназия штемъ да имаме на първо време учители, както за пловдивската гимназия, така и за други, ако се отворѣтъ слѣдъ време. Отъ нея штѣтъ да излѣзатъ учени филолози, които да положѣтъ основа на граматиката ни, на езика, на поезията и литературата, ако и нашиятъ езикъ го чака по-честито бѣдуште, да чуемъ въ отечеството си гласътъ на музитѣ. Ште да се даде пѣтъ и леснина на ония млади, които възлюбѣтъ историята, да разработѣтъ нашата история, да ни изведѣтъ на бѣлъ свѣтъ, да ни върнѣтъ на сами-себе си, за да се познаемъ, кои сме. Штѣтъ да излѣзѣтъ млади, които да се земѣтъ, кой въ която е наука силенъ, да напишѣтъ ръководства за оная наука, както за гимназиитѣ, така и за другитѣ училишта. Оттука штемъ да чакаме образовани журналисти и публицисти;

учители за народните училища и прогимназии. Тая гимназия ще да приготвя слѣдъ време студенте за университетътъ, ако бѣждатъ честити наши унuci да го дочакатъ. Съ една рѣчь, тая гимназия ще да бѣде огниште, отдѣто ще просвѣщението полека-лека да огрѣва сичките тѣмни крайнини, близки и далечни, на нашето отечество.

Реално училище въ Ески-Заара, София или другаде, ни трѣбва да образуваме момчета, отъ които най-добритъ послѣ свѣршането на курса, да се праштатъ въ европейски политехнични училища и академии за земледѣлието, та слѣдъ време да прѣнесатъ и у насъ тѣнкитъ художества и занаете, които ни сѣ толкова потрѣбни, да се избавимъ отъ друго-земнитъ стоки и да дадемъ хлѣбъ и поминокъ на хиледи праздни и невѣшти рѣцъ и на хиледи гладни корми; като въведатъ рационално домоводство, основатъ добри *ферми*, дѣто да се обработва земята по единъ по-искусенъ начинъ, да се отгледва въшто домашенъ добитѣкъ, горитъ и дубравитъ да се запазятъ и да се разработятъ рудитъ и други богатства на нашата земя. Които отъ тѣхъ пожелаѣтъ, да прѣдаватъ изученитъ науки и да напишатъ ръководства за тѣхъ. Само по тоя начинъ штемъ ние да изучимъ земята си что ражда и какъ по-добрь да ражда, че ни е дадена най-добрата въ Европа земя, но ние отъ невѣжество потѣпкахме божий даръ и запустихме го до толкова, дѣто едва можемъ да се прѣхранимъ, когато оная земя въ въшти рѣцъ можѣше да даде голѣми рожби. Плаче нашата земя за домовникъ, плаче и намъ сърцето, кога гледаме ония безводни пустини, оголѣни отъ биліе и изгорени отъ слѣнце, что сѣ облягнали на голѣмо ширинѣ и въ срѣдата на земята ни, и край Дунава и край морята. Что би било въ тая земя благодатна, да знаехме това, что знаѣтъ други нации? Рай божий, градина едемска. Нема не видимъ, че точатъ зѣби на нашата земя и Нѣмци и Французе и Инглеze? Ужъ ѣж бранѣтъ, а сѣ гледашъ тѣмъ джебоветъ пълни съ пари, тѣ изсмукватъ изъ нея сокътъ, а ние се облизваме. Това най-лесно може да види човѣкъ въ голѣмитъ градишта, а най-добрь въ Цариградъ. Кой живѣе тамъ най-добрь? Другоземцитъ. Кой работи най-тежкитъ и черни работи и ходи босъ и гладенъ? Нашитъ. Кой продава салепътъ и искарва три гроша въ де-

нятъ? Нашитѣ. Кой носи на рамо носилкитѣ на европейскитѣ госпожи или припка пѣши слѣдъ конятѣ на европееца четери сахата мѣсто? Нашитѣ. А кой въчеръ се весели въ градинитѣ на Пера, въ богатитѣ кафенета, гостинници и театре и харчи въ единъ вечеръ лира и пѣ-вече? Другоземцитѣ. Другоземцитѣ вечеръ гледаме по пролива въ каици на расходъ или по лѣтнитѣ околни *вилли* въ фаетоне се расхождатъ и усладяватъ съ оная чудна, поетична, божественна природа, а сиромашта (нашитѣ — туземцитѣ), или съдѣнкава нѣйдѣ, или спи мъртва по мръснитѣ и вонѣшти ханове. Па нѣка помнѣтъ добръ нашитѣ съотечественници, че слѣдъ нѣкоя и друга година за сичко штемъ да хванемъ да гледаме изъ рѣцѣтъ на Нѣмци, на Инглезе и други иноземци. Ама зашто? Е, нѣ ли знаемъ, че се даде право на иноземцитѣ отъ нашии царъ да могѣтъ и тѣ да купуватъ и да владѣѣтъ земя, което право прежде нѣмахѣ? Сега нѣка припомнѣтъ и това, че иноземцитѣ чакахѣ това съ четери очи, зачтото тѣмъ е земята тѣсна, та нѣма почти мѣсто празно, па штѣтъ тѣ да попълнѣтъ по насъ, па нѣ ли имъ сѣ капиталетѣ голѣми, па штѣтъ да прѣкупѣтъ земѣта, а ние не можемъ съ тѣхъ да се боримъ, сила нѣмаме. Па отка ѣх прѣкупѣтъ, штѣтъ да хванѣтъ да ѣх работѣтъ пѣ-искусно отъ насъ, че имъ иде ѡт-рѣжа. Па нѣма и да се сътимъ, какъ штѣтъ тѣ да станѣтъ господаре въ нашата баштина земя, а ние слуги тѣх-ни. Това ни насъ чака, ако отъ рано се не земемъ за умъ. И ште да се испълни словото Иисусъ-Христово: „отнемете и тоя малѣкъ талантъ, чтото го иматъ и дайте го томува, който има много“.

(Слѣдва).

ЖИВОТОУЖИАННЕ.

V.

(Продължение). *)

Казахме, и тукъ ште повторимъ съ задоволение, че тритѣ условия, необходими за траенъ народенъ животъ, ний сме ги имали, имаме ги сега што-годъ и напълно ште ги имаме въ скоро наше бѣдуште.

Но другитѣ народи, както видѣхме, за дѣто сѣ запазили споменѣтитѣ три условия и, по слѣдствие на това, достигнали сѣ до таквози съвършенство, въ каквото ги виждаме днесъ, има да благодарѣтъ, както и благодарѣтъ, преимущественно на своитѣ велики и неуморни труженици въ умственното поле, въ полето на народното самосъзнание и усъвършенствование.

И ние сме запазили тѣзи условия. Имамѣ ги, както казахме; а кѣто ги имамѣ, ште имамѣ слѣдователно и добра, трайна народна бѣднина. Кому трѣба да благодаримѣ за това? Имало ли е и у насъ такива велики личности, и явявали ли сѣ се подобни личности у насъ презъ сичкитѣ *фази* на до сегашниятъ ни народенъ животъ?

Въ продължение на всичкитѣ си исторически както и неисторически животъ имали сме и ние подобни личности.

Двамата Св. братия, *Кирилъ* и *Методий*, равноапостолниятъ нашъ царъ *Борисъ*, който справедливо е нареченъ *правоуцъ* на словѣнската писменность, достойниятъ му синъ и преемникъ, *Симѣонъ Велики*; *Климентъ* и неговитѣ достойни сподвижници, които намирахъ таквось силно подкрѣпление и насърчване на дѣлото си въ своятъ великъ покровитель (*Симѣона Велики*), *Иванъ-Екзархъ бѣлгарски*, *Черноризецъ Храбръ*, *Богумилъ*, царъ *Иванъ Аспиръ II*, *Теофилактъ* и *Ефтимий*, патриарси Търновекки, и много други сѣ съдѣйствували въ старо време за запазването въ народѣтъ ни казанитѣ три

*) Виж. Кн. II. стр. 30—52.

условия, и съ този начинъ сѣ му оздравили едно трайно сѣшпствование. И днесъ, когато благоговѣйно споменуваме великитѣ и благотворни дѣла, направени за народътъ отъ тѣзи велики наши мѣжие, ние намираме въ това въспоминание яка опора и голѣмо насърчване въ нашитѣ старания за народното добро, — намираме въ него онази пѣтеводна звѣзда, която ни води къмъ видѣло, къмъ спасение.

Но нашето сегашно, *ново* минѣло е било тѣй печално и мрачно. Слѣдъ славенъ и доста честитъ животъ народенъ, ний бѣхме осѣдени, по волита на сѣдбата, на едно дълбоко и продължително невѣжество, което клонѣше да ни доведе до окончателно загинване. Отъ дѣ, прочее, се зѣ тази искрица у насъ, която днесъ за днесъ виждаме да дава такъвъ утѣшителенъ пламѣкъ? Ний знаемъ, че обстоятелствата бѣхѣ такива, штото лесно можеше да загини народътъ ни; знаемъ, че почти сичко бѣше насочено къмъ това. Отъ дѣ сега тази жизненна сила, която се изказва въ отварянието и въ подобрието на училиштата ни, въ откриванието на читалиштата, въ съставянието на разни народополезни учреждения, въ размножението на вѣстниците ни, въ подобрието на книжнината ни и въ много други подобни утѣшителни явления, и най-паче въ възкрѣсванието на бѣлгарската наша самостоятелна народна черкова?

Нѣма съмнѣние, че искрица на таквазъ една *жизненна сила* се е запазила у насъ — отъ нашитѣ стари, честити времена. Но, както казахме, нашето ново минѣло е било печално и неутѣшително. Какъ, въ таквось едно време, не е угаснѣла тая искрица? Да ли е имало и въ това време между нашиятъ народъ такива велики хора, на които любовта къмъ народътъ е била до толкосъ силна, штото тѣ сѣ могли да устояватъ противъ сичкитѣ тогавашни несгодиности, препятствия и мѣчнотии, и не само сѣ запазили искрицата на народниятъ духъ, на народното самосѣзнание, ами оште сѣ и и приготвяли за раздухване въ такъвъ утѣшителенъ пламѣкъ?

Имало е.

Тѣзи бѣлгарски дѣятели имали сѣ кръгъ на дѣйствиата си ограниченъ много, — споредъ тогавашнитѣ обстоятелства, и за това нѣматъ европейска извѣстность. Мно-

гома отъ тяхъ не сж добръ извѣстни и на самитъ насъ — Българетъ; тяхната слава не гърми по сичкиятъ свѣтъ; но, при сичко това, тѣ сж за насъ яркитъ звѣзди въ нашето *ново* минѣло, на които звѣзди съкогажъ можемъ да спираме съ утѣшение и душевно задоволение погледитъ си. И толкосъ пò-мили, пò-драги, пò-скжпи и пò-значителни трѣба да сж за насъ тѣзи лица, колкото времето, въ което тѣ сж живѣли и дѣйствували за народна полза, е било скърбно и мрачно, заштото въ такова едно време изисквало се е отъ човѣка *твѣрда непреклонна воля, голѣма енергия, небесна любовъ* къмъ народътъ, *чудесно самоотвержение и неустрашимостъ*, за да е можялъ човѣкъ да направи тогава што-годъ добрина на народътъ си; трѣбвало е, при това, и единъ отъ най-висока степенъ *честенъ характеръ*. Тогавашниятъ политически редъ, дълбокото невѣжество у самитъ насъ, развратноста на фенерското дѣхновенство и убийственната за насъ и противозаконна политика на това дѣхновенство, — сичко това е било голѣми и почти непреодолими пренятствия за умственното и нравствено наше свѣстяване, които пренятствия би могли да се надвижтъ само съ най-възвишени нравствени качества. При такива условия, човѣкъ безъ такива нравствени качества трѣбало е, или да остане страдателенъ, да се откаже отъ какво да е народополезно предприятие и, подобно на *массата* (сганѣта), тихо, кротко, безъ роптание да пренася сичкитъ тогавашни физически и нравствени неволи и незгодности, общи на цѣлиятъ народъ, или пъкъ — да трѣсе *пробиванье* изъ едно таквосъ положение въ онѣзи попришта, които въ тогавашниятъ политически редъ бѣхж отворени за сички, и съ този начинъ самъ да съдѣйствува за умножаваньето на незгодноститъ. За примѣръ на първото може да ни служи цѣлиятъ ни народъ, зетъ изобшто, а на второто, — многото изтурчени Българе, прелети въ Гърци и въ други съседни намъ народи, както и онѣзи, които сж напълняли и допълняли ордитъ *делибашийски, кърджалъйски*, и нерѣдко сж бивали силна опора на много паши, които (паши), както е извѣстно, често сж злоупотреблявали съ властта и силата си и сж се показвали противници на царското ни правителство. Трѣбало е, прочее, чудни нравствени качества, за да е можялъ човѣкъ да остане твѣрдъ и непоколебимъ

противъ сичкитѣ незгодности и препятствия, както и противъ съблазнитѣ за личниятъ произволъ и личнитѣ страсти, да остане твърдъ и непоколебимъ, — оште и съ енергия, любовъ и самоотверженностъ да се труди за народното свѣстяване, за народната добродетел. И у насъ сж били личности, били сж дѣятели съ подобни чюдни нравственни качества, и сж устоявали на сичкитѣ тогавашни препятствия и незгодности, надвивали сж на тѣзи препятствия и сж принасяли полза на милиятъ си народъ.

Кой не знае до какво *безобразие* дохождахъ върлуканията на Фенерското духовенство въ отечеството ни? Това духовенство бѣше изгонило най-милото и драгото ни съкровиште, при това — и най-важното, — баштинътъ ни езикъ — отъ онези наши свѣтилишта, които най-добрь можахъ да ни служатъ за духовното наше свѣстяване, — отъ черквитѣ и училиштата ни; горѣше и унищожаваше сичко онова, което можѣше понѣ малко нѣшто да ни наумява за какво да е по-високо и по-добро наше състояние; гонѣше това духовенство и съ клевети и подкупвания предаваше на мъжки съки едного Българина, когото заподозрѣше да има што-годъ свѣсть и народно чувство; това духовенство бѣше ни докарало до таквось безсѣзнателно състояние, штото многома отъ насъ се срамувахъ отъ народното си име и баштинътъ си езикъ, презирахъ тѣзи най-скѣпи за човѣка светини, и оште се гордѣяхъ, че ги презиратъ! Трѣба да не забравяме оште и това, че сички тѣзи противни на Божиата правда, както и на човѣческитѣ закони дѣянния се върсахъ отъ Фанариотитѣ подъ булото на светата наша вѣра, и че, по причина на дълбокото тогава невѣжество у насъ, това религиозно було на злодѣянията почиташе се за истинно, свето и неприкосновенно. — При такива условия кой би се надѣвалъ, че ште се намѣри понѣ една личностъ изъ между насъ, която, безъ да гледа на страшнитѣ препятствия, да се рѣши да каже на народътъ слово за свѣсть, да има дързостъ да възбужда народно чувство и съзнаение? Таквось едно слово не само строго би се преслѣдувало отъ буднитѣ въ това отношение Фанариоти, ами оште и отъ самитѣ насъ — Българетѣ (споредъ тогавашното наше дълбоко невѣжество) би се почело за светотатство, за оскърбление на нашата света вѣра,

въ лицето на нейнитѣ служители. Възможно е, наистина, да се предполага, че по-вечето частъ отъ народътъ може би не само да е чувствувала сичката тежина на коварствата и злодѣнията фанариотски, но опште и твърдѣ добръ да ги е познавала за такива, да е познавала, че тѣ, ако и да се покриватъ съ булото на светата наша вѣра, но сж съвършенно противни на нейжъ, противни и на чловѣческата правда и достоинство. Възможно е, казваме, да се е съзнавало това отъ по-вечето частъ на народътъ, който, обаче, е мълчалъ и принасялъ тѣйзи-си теглила търпѣливо само и само отъ *страхъ* предъ *политическитѣ* клевети, къмъ които сж прибѣгвали Фанариотитѣ винѣги, и предъ гражданската властъ, съ която така много се ползовахъ тѣ тогава. Но, кѣто земемъ въ внимание дълбокото невѣжество, което е царувало тогава у насъ, и кѣто знаемъ, че колкото единъ човѣкъ, едно общество или единъ народъ е невѣжественъ, простъ и неразвитъ умствено, — толкова по-вече е привързанъ той къмъ вѣрата си, и не къмъ истинната сжштностъ на тая вѣра (която сжштностъ не може да разбере и да усвои както трѣба — по причина на невѣжеството си), ами — къмъ външната ѣ форма, и къмъ тая форма именно, която е той получилъ въ наследство отъ родителитѣ и прародителитѣ си, и че никога (дору нѣма здраво умствено развитие и образование) не може той да се откаже отъ това безъ малко или голѣмо душевно потръсване, — колко и да е тази видима форма несѣгласна съ кореннитѣ истинни на чистата света вѣра; — кѣто земемъ сичко това въ внимание, — не ште ни бѣде трудно да разберемъ каква голѣма енергия и рѣшимость, какви голѣми усилия, каква силна и искренна любовь къмъ народната добродѣтелитина сж били потрѣбни, особено за онова време, когато невѣжеството е било твърдѣ дълбоко у насъ, а Фанариотитѣ владици сж били въ пълното си могущество, — за да вподигне човѣкъ гласъ противъ духовенството, и именно — *владицитѣ*, които сж се почитали отъ простиятъ народъ за *свети представители* на светата наша вѣра. Нашето сегашно недоволство и голѣмо *възбунение* противъ духовнитѣ власти и въобщте противъ духовенството ни, не може да противоречи на това, што казваме тукъ. Това *възбунение* не е било и не е плодъ само на истинско рели-

гиозно чувство. Злоупотребленията на фенерското духовенство у насъ бѣхъ твърде безобразни, така щото народътъ се *принуди* най-послъ да испъди отъ себе си това развалено, нравственно паднало духовенство; но туй станъ — да си го кажемъ — съ чувство на религиозенъ страхъ и не толкосъ въ името и въ заштитата на вѣрата ни, колкото въ името и въ заштитата на личнитъ и народнитъ ни интереси, — което, разумѣва се, така сѣмъ е важно, както ако би станъло и въ името на вѣрата. И днесъ за днесъ *религиозното волнодумство*, при сичката негова привлекателность, гледа се у насъ съ недобро око отъ сичката благоразумна частъ на народътъ ни. За съжалѣние, днешнитъ условия, въ които се намира народътъ ни, сѣ такива, щото това волнодумство се развива у насъ по-вече и по-вече, и става — тѣй да речемъ — на *мода*, особено между младото поколѣние. Много *недоразбрани* считатъ това волнодумство за знакъ на *ученостъ*, на *образованность*, по слѣдствие на което съблазняватъ и други оште по-недоразбрани. Заштото въ таквось едно положение на работитъ въ това (религиозно) отношение се корѣни голямо зло за бѣдуштата ни народна добротечитина, ний ще кажемъ нѣколко думи оште върхъ това отгорѣ.

При изстребванъето и изкореняванъето на злоупотребленията, струвани отъ Фанариотитъ, не можъ и не можѣше да се не закачатъ и нѣкои доста важни форми на въроизновѣдната практика, даже и нѣкои основи (понъ въ вънкашната имъ видима форма) на самата ни вѣра. И наистина, почти едновременно съ недоволството противъ владицитъ-Фанариоти, едновременно съ повсемѣстното тѣхно изпѣждане отъ отечеството ни, — религиозното волнодумство, остритъ нападения, както и оскърбителнитъ присмивки върху много наши черковни постановления и върху сичкото духовенство въобщте — се усили и разпространи. Това трѣбаше така да стане по самото естество на работата. Злоупотребленията и беззаконията се вършахъ отъ духовенството и се прикривахъ съ светоста на вѣрата; — не можеше, прочее, да не се докачи и едното и другото, когато се изкореняваше злото. Но еднѣжъ възбудено религиозното волнодумство, еднѣжъ позволени нападенията и укоритъ върху нѣкои постановления и даже основи на вѣрата ни, — не можихъ да се спрѣтъ и не се

спряхъ на време. За голѣмо съжалѣние, тѣ се продължаватъ и сега и, възбуждвани, както и поддържвани отъ нѣкои млади, криво мислени и наречени *интелигенти*, отчасти пъкъ — и отъ нашата журналистика, тѣ отъ день на день приематъ по-широкъ и, разумѣва се, по-опасенъ за народната ни бѣднина размѣръ. Казваме „за голѣмо съжалѣние“, защото у насъ нѣма туй развитие и просвѣтление, което, кѣто освѣтлява добръ работитѣ, дава пълна възможность — върно да се различава лъжата отъ истината, накарва да се отхвързва лъжата беззабавно, а истината да се укоренява по-вече и по-вече. Поради това, какво виждаме да се върши у насъ? — За злоупотребленията и некадърността на свештеницитѣ и въобще на духовенството, — усѣжда се у насъ самото свештенство; за това, че черковнитѣ молитви и черковнитѣ обряди не се извършватъ у насъ съ подобающето имъ благочиние и благочестие, — усѣждатъ се самитѣ обряди и молитви; за това, че черковната проповѣдь не е у насъ както трѣба, — усѣжда се и се дига на смѣхъ самата проповѣдь черковна; за това, че нѣкой-си свештеникъ, притиснатъ отъ сиромашия, кара се за да му дадѣтъ една или двѣ пари по-вече, — опозорва се у насъ цѣлото свештеническо съсловие съ имена — *просяци* и *тунеядци*¹⁾... А съ този начинъ разклаштватъ се основитѣ на върата, помрачява се и се разваля религиозното чувство у насъ. Може ли да не е очевидна голѣмата опасность за народната ни бѣднина отъ едно таквось положение на работитѣ въ това отношение, особенно сега, при настоящето наше умствено и нравствено състояние? Опасността е голѣма. Нравственността е основа, най-якиятъ коренъ на народниятъ животъ, на народната доброчестина. Падне ли единъ народъ нравствено, той вече е

1) Ний имаме потребѣа отъ свештеници. Свештеницитѣ сж необходими въ общественниятъ ни животъ. За удовлетворение на тая необходимостъ ний сами насърчаваме и подбуждаме да приематъ свештеническиятъ санъ пѣкои наши съседѣ, които иматъ склонность на това. Но человекъ, щомъ приема важниятъ този санъ, отъ него се зима вече възможността да си придобива прехраната иначе, освѣтъ съ свештенството. Той не може вече да земе мотиката и да иде да копае поделно и да печели. Ако би да сторѣ това, ний сами би го усѣдили строго. Но когато свештеникътъ е прииуденъ да употреблява разни много пѣти невинни, но за то неблагоприятни способи за да улесни прехраната на себе си и на семейството си, — ний, зарадъ които той си оставилъ занаятътъ, оставилъ си другото скромно занимание, — ний съ ярьсть хвъргаме на него камъни. Ний имаме нужда отъ него, и, когато той на мѣсто да си работи частната скромна работа, труди се за удовлетворение на нашитѣ нужди и иска за този-си трудъ възнаграждение, ний го наричаме *просякъ* и *тунеядецъ*.... Чудна, наистина, логика! а онѣ по-чудна пъкъ справедливостъ отъ наша старина!...

въ голѣма опасностъ и отъ къмъ самото си съществуване. А между това, отслабването и развалата на религиозното чувство, особено въ такова време, когато единъ човѣкъ или единъ народъ се намира оште въ доста силно невѣжество, или въ началото на своето свѣстяване, — непременно ште поведе къмъ развала на нравственността. Сжштността на нравственното чувство се корѣни въ вѣрата. Вѣрата — и истинната вѣра — винѣги ни поучава на любовъ, добродѣтель, честностъ, сннзхождение, съгласие и въобщте на цѣла нравственностъ, кѣто, при това, заплашва непослушннѣ и непокорннѣ не само съ временни, но и вѣчни наказания. Науката, кѣто разлива свѣтлина на сичко, дава на чловѣка възможностъ оште пѣд-добрѣ да оцѣнява високото поучение на вѣрата, оште пѣвече и пѣ-яко да укоренява въ себе-си истинното религиозно чувство. Вѣрата ни дава високнѣ истини на нравственността, а науката освѣтлява тѣзи истини и пѣ-яко ги вкоренява въ насъ. Когато вѣрата ни учи какви сж дължностнѣ ни къмъ насъ самнѣ, къмъ ближннѣ ни и проч. и проч., науката ни обяснява — зашто сж и зашто трѣба да сж такива тѣзи дължности, какви биватъ сѣтниннѣ отъ изпѣлненнѣто или неизпѣлненнѣто имъ и проч. И така, вѣрата, съединена съ науката, оздравява на чловѣка и на цѣли народи нѣй-чиста и нѣй-яка нравственностъ, а слѣдователно и пѣлна възможностъ на честннѣ и траенъ животъ. Но таквѣсъ едно съединение на вѣрата съ науката, не е оште възможно за сички; сѣки човѣкъ и сѣки народъ не може оште да се сдобнѣ съ потрѣбната наука. Обаче, — вѣра, религиозно чувство се корени сѣкиму въ сѣрцето. Когато е то чисто, неразвалено, непомрачено съ лѣжливи нѣкакви-си идеи и понятия, — тогава тѣ само по-себе бива доста яка юзда противъ влечението на лошнѣ страсти и наклонности, бива яка опора, чистъ и свѣтъ источникъ на чиста нравственностъ, тогава и науката, ако би да се придобнѣ, ште може да даде нѣй-благнѣ плодове. Но каква нравственностъ може да се иска отъ човѣка, въ когото, при дълбокото невѣжество и умственна сиромашия, е разклатѣно, развалѣно и помрачено и религиозното чувство? Влеченията на нашнѣ страсти и наклонности сж силни; искатъ се отъ насъ голѣми усилия за да можемъ да противостоимъ на тѣзи влечения. По нѣкогажѣ

даже тѣ биватъ до толкова силни, штото на тѣхѣ не може да противостои нито разумното съзнание на длѣжноститѣ, нито пъкъ дълбокото и истинното религиозно чувство. Сега, какъ ште може да противостои на страститѣ и наклонноститѣ си единъ човѣкъ грубъ, дълбоко невѣжественъ, който по слѣдствие на това си невѣжество не знае почти никакви високи душевни потребности, никакви други наслаждения — освѣнъ удовлетворението на грубитѣ си и по-вече инстинктивни, тѣй да кажемъ, отъ колкото съзнателни побуждения и потребности, — какъ такъвъ човѣкъ ште може да бѣде нравственъ, ште може да удържва лошитѣ си страсти и наклонности, когато у него нѣма и религиозно чувство, или пъкъ — то е разклатно, помрачено и развалено? Такъвъ човѣкъ не може да намира опора противъ влечението на лошитѣ страсти и побуждения — *въ разумното съзнание* на длѣжноститѣ си къмъ само-себе си и къмъ ближнитѣ си, заштото таквось разумно съзнание се придобива и вкорѣнява въ човѣка само при помошта на истинното образование, — а това прѣстиятъ невѣжественъ човѣкъ го нѣма, нѣма въ него и истинно религиозно чувство. Разумѣва се, че такъвъ човѣкъ не може да бѣде друго, освѣнъ — нравствено разваленъ човѣкъ, за когото нѣма ништо свето, който си позволява, колчимъ си науми само, да тѣпчи и вѣра, и нрави и обичаи, и приличие, и честъ, и съвѣсть.... Дѣ нравственната юзда, която би го удържвала отъ това? Таквазъ юзда нѣма нито въ главата му, нито въ сърцето му....

Таквось едно прескърбно нѣшто виждаме да се явява днесъ у насъ, между народѣтъ ни. У насъ има вече доста такива лица (сичкитѣ почти *млади*), на които религиозното чувство е почти съвършено развалено, и които въ сѣштото време нѣматъ никаква друга нравствена опора, заштото сѣ лишени отъ образование, отъ истинска наука, а оште по-малко иматъ пъкъ и колко-годѣ добра отхрана. И виждаме ние *во очю*, че такивата лица, освѣнъ дѣто не сѣ годни за ништо добро и полезно, ами оште пречятъ и на сѣка добра общественна работа. Въ глупата си гордостъ, тѣ осѣждатъ и укоряватъ сичко, което се предприема отъ по-благоразумнитѣ имъ съграждане за общественното добро. Лишени отъ колко-годѣ здрава разумность, лишени и отъ образование, и-

ли, може би, запознати само съ *трицитъ* на европейската цивилизация, аче и тя никакъ неразбрана или съвършено криво разбрана отъ тѣхъ, — тѣ, при сичко, че сѣ дълбоко-невѣжественни, че сѣ глупи, нахално усѣждатъ и зематъ на смѣхъ сичко, което е свето и почитаемо отъ цѣло общество, отъ цѣлъ народъ. Сами лишени отъ колко-годѣ добра нравственностъ, тѣ на сичко гледатъ съ свои очила. И за то, за тѣхъ не сѣшществува никакво приличие, никаква почитенностъ, никаква честностъ, нито срамъ: сичко това за тѣхъ е глупости, — и ето, че ги виждаме безъ свѣнѣние да се предаватъ на пиянство, развратъ и пр. и пр....¹⁾

Отъ дѣ се е зело това зло у насъ? Отъ дѣ сѣ се появили подобни личности, които не могатъ да бѣдѣтъ друго, освѣнъ **язва** въ народниятъ животъ, въ народната добродетелитина, и на които размножението било би опасно отъ най-голъма степенъ за народътъ ни? Намъ ни се струва, че двѣ сѣ причинитъ на това.

Първата причина, по нашему, е тая: много отъ нашитъ младежи, които имъ се е паднало да утидѣтъ вѣнъ отъ отечеството си по наука, не сѣ могли, по разни обстоятелства, и не могатъ да си постигнѣтъ цѣлта на пълно, т. е. не могатъ да получатъ понѣ и малко но здрава наука, а сѣ се запознавали и се запознаватъ съ онова, което може безъ трудъ, скоро или лесно да се усвои, но което въ сѣшното време се хвърга въ очи, — запознаватъ се т. е. съ *уличната* европейска цивилизация, съ *трицитъ* на тая цивилизация. И съ таквостъ едно *скривитѣ* тѣ сѣ се връштали и се връштатъ въ отечеството си, дѣто съ глупи нападения и усѣждания на много сѣшществуйѣшти народни обичаи, на които тѣ не разбиратъ истинното значение, — съ нападения и усѣждания на вѣрата и на религиознитъ учреждения, които опште по-малко познаватъ и разбиратъ, — стараятъ се да прикриватъ своята умственна голота, и въ сѣшното време да играятъ роль на учени мъжие.²⁾ Младоста се увлича отъ подобни блѣскѣвости.

1) Единъ разбранъ учителъ така характеризова младежитъ въ единъ градъ у насъ: „Нашитъ „младежи могатъ се раздѣли на три разряда: 1. По-ученички, въ които владѣе гордостъ, „егоизмътъ, своенравieto и своеволieto и — безбожността; 2. Неучени, които отъ глупавина „по-вече прѣчятъ на работитъ отъ колкото помагатъ; 3. Нито ученички, нито неученички, „но предадени на развратъ и пиянство, което по-вече и по-вече се увеличавя и разпростиранява...“

2) Какъ инакъ може да се обясни това на примѣръ, че единъ младъ, който се е научилъ да се вчесва, глади и ублича по европейски, научилъ се е да бѣбри што-годѣ — да

Такивато неразбрани разпространители на европейската най-долня цивилизация въ отечеството ни правят доста силно впечатлѣние особено на нашето младо поколение, което, кѣто чува отъ сѣкъдѣ похвали и превъзнасенія на европейскитѣ народи за тѣхното просвъштение, за тѣхнитѣ успѣхи въ науката, та и въ сичко, — силно желае и тѣ да прилича въ *нишото си* на европеецѣ. А ето, че *европейштината* му се дава отъ неразбраннитѣ цивилизатори, която европейштина пѣкъ не е трудно да се усвои. И така, малко по малко заразата — нравственната развала се разпространява у насъ.

Другата причина на това зло се заключава въ оная погрѣшка, която се правѣ и сега оште се прави въ разкриваніето, изобличеніето и въ изкореняванѣто на злоупотребленията, струвани у насъ въ вѣрата и въ черковната практика. Тази погрѣшка се е състояла и се състои въ това, че, при голѣмото усердіе да се извадятъ на видѣло сичкитѣ злоупотребления въ религиозниятъ нашъ животъ въобщте, не само че твърдѣ малко и даже никакъ не сѣ се полагали старания да се каже и истинниятъ цѣръ за тѣхъ, ами оште сѣ бивали и биватъ усилия — да се снижи религиозниятъ ни животъ по причина на злоупотребленията. Хулиме ние и укоряваме духовенството за неговата некадърностъ и злоупотребление, представляваме това духовенство въ най-черни бои, снижаваме го до нѣмай-къдѣ и проч. и проч., а твърдѣ малко или почти ништо не говоримъ за необходимостта на това съсловие въ религиозниятъ ни животъ, за онова високо и свето значеніе, което тѣ има въ сичкиятъ ни животъ — частенъ и обществентъ, както не говоримъ ништо за причинитѣ, които сѣ докарали до таквостъ упаднѣло състояние сегашното наше Духовенство, нито за средствата, чрезъ които да може това съсловие да се издигне на оная нравственна височина, на която му подобава да стои. У насъ е било и ште бѣде на винѣги истинно религиозно християнско чувство. Това е една силна гаранция, че християнското духовенство ште сѣ-

речемъ — фрейски, а нѣма никаква наука, и въ смѣтностъ плѣнъ е съ суевѣрія и предразсѣдци, — и този младежъ си позволява да хули и усжда много обичай народни, позволява си да се смѣе на вѣрата, както и на много религиозни учреждения? Какъ да си обяснимъ това, че нѣкои учители позволяватъ си и словомъ и дѣломъ да развалятъ религиозното чувство въ своитѣ ученици, както и въ гражданетѣ въ градътъ на които учителствуватъ? На ли е това по причина на тѣхната умственна голота?!

ипшествува догдѣто трае на земята Христовата черква. Безъ това духовенство е немислимъ християнскитъ животъ, особено въ тази форма, въ която сѣшпшествува той днесъ за днесъ. Никой нѣма право и никой не може безнаказанно да разклашта отъ основание този животъ, особено когато той е силно вкорененъ, както е сега у насъ. Онзи, който би се рѣшилъ да направи това, особено у насъ, при настоящето наше умственнo и нравственнo състояние, той би се рѣшилъ да разруши и народниятъ ни животъ. Слѣдователно, голѣмъ грѣхъ е спрямо народната добродѣтелитина и спрямо вѣрата да се ползуваме отъ временното наше неразположение и озлобление къмъ духовенството за неговитъ злоупотребления, и да тъпчиме въ калѣтъ това съсловие, заштото отъ наша старна не снижаване трѣба на него, а нравственнo въздигане и нравственна поддръжка. Духовенството сѣшпшествува и ште сѣшпшествува у насъ. И това му сѣшпшествование трѣба да е полезно за народѣтъ, както е и необходимо. Но ний съ своитъ си укори и охулванія не прѣчиме ли твърдѣ много на това? За да може духовенството да си изпълнява назначението, както трѣба, необходимо е да се ползува то съ почитъ и уважение, и наша длѣжностъ е не да отнемаме и онова малко уважение съ което духовенството се ползува у насъ, ами да се старайме да го увеличаваме, кѣто показваме на самото духовенство средствата, чрезъ които то ште може да стане достойно за истинно и дълбоко уважение. Така трѣба да правиме и съ сичко што се отнася до религията ни въобще. Споредъ насъ тактиката на нѣкои да избличаватъ злоупотребленията на духовенството съ единственна цѣль — да снижѣтъ, да стѣпчатъ въ калѣтъ това духовенство както и да закачватъ нѣкои ралигиозни обреди и основи и сѣшпшитѣ да дигѣтъ на смѣхъ, а не да съдѣйствуватъ за неговото исправление, за неговото нравственнo въздигане — такава тактика е вредителна, много вредителна за настоящата и бѣдушната народна наша добродѣтелитина, — и онѣзи, които се служѣтъ съ такава една тактика, трѣба добръ да премишляватъ за тежката и страшна отвѣтственностъ. Таквази една тактика бива причина лесно да се разплодяватъ такива глупави и безсѣзнателни, но за то рѣшителни волнодумци, които, кѣто нѣматъ никакво сериозно убѣждение, снижаватъ

и тъпчѣтъ и най-светитѣ нѣшта, и които тѣй много прѣчатъ на сѣка полезна общественна работа.

Такива сѣ, по нашему, сѣтнинитѣ, и такива трѣба да бѣдѣтъ тѣ отъ религиозното волнодумство, по слѣдствие на което разваля се у насъ нравственността. Обаче, колкото това е прескърбно, толкова пѣкъ отъ друга старна е утѣшително туй, че при сичката привлекателность на волнодумството, при сичката негова *модность* и блѣскѣвость, здравомислието у насъ турга единъ силенъ отпоръ на глупото и вѣтрничаво волнодумство. Пѣд-вечето частъ отъ народѣтъ, ако и простичка, но за то сѣ здравъ умъ, сѣ здраво религиозно чувство, както и нравствено, не се увлича отъ глупоста и вѣтрничавоста на онѣзи, които сичкото си достоинство и сичката си ученость полагатъ въ бѣбреньето, въ религиозното волнодумство, макаръ и да не знаятъ нито зашто бѣбратъ, нито зашто и какво хулятъ; напротивъ, заедно съ разумното усѣждане на беззаконията и злоупотребленията, струвани отъ кого и да би било въ религията и въ черкувата, тя запазва въ себе си дълбоко вкоренено истинното религиозно чувство, което усилва и укрепява човѣка въ добрата и разумна нравственностъ, и въ сѣштото време пѣкъ се отврѣшта и отблѣсква отъ себе си сичкитѣ вѣтрничави и глупави волнодумци.¹⁾ Искаме да кажемъ, че и сега, когато религиозното волнодумство и безнравственността сѣ на мода у насъ и служатъ за знакъ на „цивилизация“, народѣтъ ни ги отблѣсква и усѣжда. Така е правилъ народѣтъ ни и преди. Само, по причина на дълбоко невѣжество, преди се е земало за религиозно волнодумство сичко онова, което би се казало и противъ най-вопиюштитѣ злоупотребления, толкосъ пѣд-вече, че тѣзи злоупотребления сѣ се прикривали съ светоста на вѣрата.

И така, трудно и много трудно е било преди, когато, както вече казахме, невѣжеството и фанариотскитѣ деспотизмъ сѣ господствували у насъ, — трудно е било да се рѣши

1) Туй възможно е да се запита: кога е така, зашто сѣ тѣзи страхове за развалата на нравственността въ народѣтъ ни? Зашто паистина има отъ какво да се страхуваме. Разплодяването у насъ на вѣтрничави и глупави волнодумци, които не по убѣждение, ами тѣй — отъ глупость, отъ маймунилукъ си позволяватъ да хулятъ и тъпчатъ и най-достоуважаеми и свети нѣшта, — таквосъ едно разплодяване е и ште бѣде голѣма прѣчка за нашето умствено и нравствено развитие. Вѣрваме, че рано или късно такава една зараза ште се очисти отъ насъ. Но не е ли грѣхота да натрупваме и други пренятствия на свободното и успѣшно наше народно развивание и усвѣршенствование, когато и сѣштествуиштитѣ сега пренятствия не сѣ малко!? —

човѣкъ да дигни гласъ въ полза на народното свѣстяване. При сичко това, обаче, такъвъ гласъ се издига, дързостно, но спасително слово се чува именно отъ тамъ, отъ дѣто, по видимому, трѣбало би най-малко да се чака, отъ тамъ именно, дѣто фенерската злоба и тирания могла е най-свободно и съвършено безнаказанно да свирѣпствува: отъ *мълчаливата килия* на единъ калугеринъ — Българинъ.¹⁾ Този Св. монахъ е — Свештенномонахъ **ПАИСИЙ**, родомъ отъ Самоковъ. Отецъ Паисій е билъ калугеринъ. А кой по-добръ можалъ да знае, до колко може да се простира злобата на фенерскитъ духовни деспоти, особено надъ единъ калугеринъ? Фенерскитъ владици винѣги деспотически сѣхъ се разпореждали съ съдбата и на мірски хора, — колко по-вече подъ тяхната неограничена властъ, подъ тяхниятъ пълненъ произволъ трѣбаше да бѣде едно духовно лице, единъ простъ сиромасъ калугеринъ.... Когато фенерската злоба е могла да преслѣдва и да хвърга въ тъмници или да прашта въ заточение чловѣци мірски, които би могли да намѣрижтъ заштита и покровителство въ законътъ на Правителството ни, колко по-вече силна трѣбало да е била тя надъ беззаштитнитъ калугери,

- 1) На това отгорѣ може многома да ни заблѣжтъ, че, напротивъ, най-много отъ мълчаливитъ килии на нашитъ калугери трѣбало би да чуваме гласъ за народно свѣстяване. Наистина, ако земемъ въ внимание това, че калугеринътъ си посвѣтилъ животътъ на служение Богу, и че таквоя едно служение той може да направи само когато не штади нито животъ, нито спокойствие за добротестината на ближниятъ си, — въ такъвъ случай, разумѣва се, че трѣбало би нашитъ калугери най-вече да сѣ си възвинавали гласътъ на разумното свѣстяване на хиляди и милиони свои съсѣди, и съсѣди не чужди, а свои — свой милъ и драгъ народъ, заштото „пастыръ добрый душа свою вождаетъ за оныя.“ Но отъ друга старна не трѣба да забравяме и умственното както и нравственно състояние на нашитъ калугери. По-вечето отъ тяхъ сѣ били чловѣци наистина благочестиви, но неучени и прости. Тѣ, слѣдователно, не сѣ могли да разберътъ добръ миссията, задачата си. При това, тукъ е имало голѣмо влияние и туй, че цѣлта или задачата на калугерството се е тълкувала и разбирала съвършено не тѣй, както би се слѣдовало на основание на божественното учение. Евангелието казва: „който остави бащата си и майка си мене ради и евангелия ради — той ще да си спаси душата.“ Тѣзи слова, както и други подобни на тяхъ криво сѣ се разбирали, и за то калугеритъ сѣ считали, че сѣ изпълняли своето високо призвание, когато сѣ напускали мѣрътъ,

на които законътъ, защитата и осъжданието сѣ били въ рѣцѣтъ, въ штепелото на владиката! И сичко това не можѣлъ да го не знае От. Паисій. Но, вижда се, любовта къмъ народътъ въ Отца Паисія е била по-силна отъ колкото страхътъ предъ фенерската злоба, вижда се, желанието да види народътъ си што-годь свѣстенъ и честитъ, — това свето желание въ Отца Паисія е било твърдъ силно, когато той е презрѣлъ сички несподности и мъжки, които неминуемо би го слетѣли, и се е рѣшилъ да дигне гласъ въ урокъ на всемогущото тогава у насъ фенерско духовенство и въ полза на народътъ, — гласъ за народно свѣстяване. Въ своята история „о царехъ и святихъ болгарскихъ, и о всехъ дѣланіахъ болгарскихъ“, която е писана преди сто и по-вече години (около 1760 г.) „на ползу роду Болгарскому“, ето какъ оплаква От. Паисій жалостното положение, до което фенерското духовенство довело българскій народъ:

„... тогдѣ сѣ (когато Османетѣ покорили Вѣлгаретѣ) нѣтрѣрси
„цароградскѣ... сѣ наснѣе нѣки осконли терновскѣ нѣтрѣрсиѣ подѣ сѣкѣ властѣ
„и нѣ нѣкостѣ и злоба цѣо нѣмѣтѣ нѣ Болгари, сѣре нѣжѣ перѣо время не поста-
„вѣаютѣ отѣ болгарскаго изѣзыка сѣископи Болгаромѣ, но кѣс отѣ грецескѣ изѣзыкѣ,

отдѣляли сѣ се отъ родители, познаници и приятели и въ мѣнасти-
рскитѣ стѣни забравяли сѣ сичкото мѣрско и не сѣ се грижили за ништо
друго, освѣтъ само за себе си, за спасението на своята душа. А между
това, словата на Спасителя никакъ не учать тѣй. Отричанието отъ
майка и баща се иска, но иисе ради и сканделиа ради, т. е. за дѣло-
то, което е вършилъ божественниятъ нашъ Спаситель. А това дѣло е
— изважданието чловѣцитѣ отъ мракътъ на невѣжество-
то, на суетвѣрията и тѣхното просвѣтление съ истината.
За това дѣло иска Спасителятъ отричанието отъ баща и майка и отъ
сичко, што е мило на човѣка въ този свѣтъ. Но калугеритѣ, ако и
да сѣ имали въ основата си тази истина, относѣ изкривили сѣ я,
наченѣли сѣ да я тълкуватъ не тѣй както трѣбало, и за то калугери-
тѣ не сѣ могли вече да постѣпватъ съобразно съ истинниятъ смисълъ
на Спасителевитѣ слова. По тѣзи причини преимущественно (разумѣ-
ва се и по причина на дълбокото невѣжество) по-вечето отъ на-
шитѣ калугери гледали сѣ на народното свѣстване като на дѣло
мѣрско, и слѣдователно, — като на дѣло съвършено чуждо за тѣхъ,
толкосъ по-вече, че туй народно свѣстване се е преслѣждало отъ
началницитѣ на тѣзи калугери. Ето зашто ние казваме, че отъ тѣх-
нитѣ килии трѣбало би най-малко да се чака гласъ за народно свѣ-
стване.

„и нехадатъ отъ-нюдъ за Болгарски школи или учение, но обрацють все на гречески изукъ, за то сѹ остави Болгари прости и неучени и неискусни писаніемъ, и много са отъ ныхъ обратили на греческаа политика и учение, и за свое учение и азукъ само бжежатъ. Тѹа вина Болгаромъ отъ греческаа духовникаа власть приходить и много насиліе несправедно отъ гречески владыки терпѣтъ во сіа времена.“

А на друго мѣсто, въ сѣштата исторія, кѣто споменува за това, че многома отъ Българетъ презиратъ народността и езикътъ си и се превръщатъ въ гърци, блаженный Паисій нашъ преминува къмъ свѣстывание и насърчывание. Той употреблява сичкитъ си усилія, привежда примѣри, както отъ свештенната исторія, така и отъ нашата отечественна гражданска — само и само да разбуди народниятъ духъ, народното самосъзнание.

„О неразумне Юроде, — вика Отецъ Паисій, — поради что са срамнишъ да са изреуешь Болгаринъ и не уетинишъ по свои изукъ, и не думашъ, или не са имали Болгари царство и господство за толико царствоваали и били учдени по вса земля, и много пути отъ славни Римляне и отъ мудри Греци данъ въземали, и давали имъ царюе и кралюе свои царски дѣтери къ сирѣчество, и да би имали миръ и любовъ съ цари болгарски, и отъ всего славенскаго народа имъ славни били Болгари, перко са они патриарха имали, перко они са кръстили, имъ боля земля они осконали, тако отъ своего народа словенскаго они славни и учени били, и перко СВЯТИИ Словенскии отъ болгарски родъ и изукъ просіали... но отъ що са ты неразумне срамнишъ отъ свои ридъ и влѹчишъ са на чужди изукъ? Но са рече: Грци по мудри и по политични, а Болгари сѣ прости и глупаки и не имють речу политични... но боля естъ болгарска простота и незлобие...“

— Отъ тукъ на долу Преподобниѣ Паисій начева да сравнява българската простота и незлобие съ грѣчката мудрость и злоба, и майсторски рисува превъзходството на първата предъ послѣдната; а за доказателство на това превъзходство той привежда много примѣри отъ Свештенната Исторія.

Какъвъ езикъ! какъвъ чуденъ и дързовитъ езикъ, особено по онѣзи тежки времена!... Съ такъвъ езикъ е можѣлъ да говори само онзи, който е ималъ неизказанна, небесна любовь къмъ своятъ злочестъ, но милъ и драгъ народъ. Сичката цѣль и намѣрение на Отца Паисія е било — да възбуди въ Българетъ съзнание на своето народно достоинство, да възбуди въ тѣхъ народната гордость, народното чувство. И какъ добръ разбиралъ времето си От. Паисій! Народътъ

униженъ, народътъ въ безсъзнание, народното чувство заглъхнало, народното достойние потъпкано. Въ таквось едно време необходимо е било да се внуши на народътъ уважение къмъ само-себе си, къмъ се научи да гледа съ почетъ на сичко онова, което е негово, което е *българско*. И От. Паисий не пренебрегава съ ништо за достигването на една такава важна и света цель. Той прави *предмѣтъ на уважение българската простота*, отъ която многома сѣ се срамували, уподобява тая простота съ простосердечieto и незлобието на ветхозавѣтнитѣ св. мъжие и съ истинна гордостъ турга тая простота много по-горѣ отъ гръчката кичлива и лъжлива мудростъ.

И този гласъ на Отца Паисия да ли се е посръшталъ съ съчувствие, да ли е достигвалъ до сърцата на оние, къмъ които е билъ отправенъ? При сичко, че тогава е владѣло у насъ невѣжество, този свети гласъ, издигнатъ отъ чисто и искрено сърце, издигнатъ въ името на божията правда, както и въ името на потъпканата правда народна, не е останалъ съвършенно гласъ конющій въ пущиню. Той е намиралъ *отзивъ*, особено въ онѣзи Българе, които при доброто неразвалено сърце, при здравиятъ си природенъ умъ, запазили въ себе-си, подобно на Отца Паисия, дълбока и искренна любовъ къмъ своятъ злочестъ народъ, а, при това, знаили сѣ и малко-много да четѣтъ. Ето какви забѣлъжки сѣ си правили читателитѣ на Отца Паисиевата история:

„Азъ Макаріе Іеромонахъ хиландарски проухтахъ ето исторію, и разумѣхъ „уто естъ писано въ нея, и кне потрудите се братіа тѣ а проухетете да ви бѣди на ползу Болгаромъ похвала а на пакость Грекомъ.“ 1772 год. Маия 18 день.

„Азъ Георгій іерехъ грѣшнѣи и окланнѣи отъ село Жерѣкиа проухтахъ сѣю „исторію и разумѣхъ „уто естъ писано въ нея, и кне потрудите се братіа „та а проухетете да ви бѣди на ползу Болгаромъ похвала и на пакость „Грекомъ.“¹⁾

Такива забѣлъжки отъ старна на разни читатели се срѣштатъ нѣколко въ исторіята на Отца Паисия. Въ сѣка една забѣлъжка има тѣзи характеристични слова: „*Болгаромъ похвала и на пакость Грекомъ*.“ Тѣзи слова ясно и грѣмко

1) И три-тѣхъ цитати относительно за От. Паисия сѣ зети отъ: „Нѣколко рѣчи о Асѣнию.“ Бѣлградъ 1860. Стр. 21 и 45.

свидѣтелствуватъ какъвъ плодъ е давало прочитаньето на Отца Паисиевата история, какъ се е възбуждало народното чувство, народното самосъзнание, какъ се е вкоренявала обичта къмъ народното име и се е въздигало народното достойнство. О, великъ е билъ Отецъ Паисій!

Но От. Паисій не е самичкъ въ това поле, т. е. въ полето на народното наше съвѣстване. Просвѣщенный **софроній** нашъ, писменнитъ трудове на когото отдавна принасятъ надлежна полза на народътъ, е достоинъ другарь и съратникъ на Отца Паисия въ това поле. Сжштата оная дълбока и искренна любовъ къмъ народната добродетелитина, която е въодушевлявала Отца Паисия, въодушевлявала е и Преосв. Софрония, правила го е, презъ сичкиятъ свой многострадаленъ животъ едно само да има на умътъ си, за едно само да се труди и мжчи, — за ползата на своятъ милъ народъ. Езикътъ ни се гони и тпчи отъ високитъ духовни власти, внушава се на народътъ презрѣние къмъ този неговъ собственъ езикъ, но явява се Българинъ, накиченъ не съ суетливата грчка гордостъ и мудростъ, ами съ българската простота и българското смирение, съ чудната оная любовъ къмъ народътъ, съ която се е отличавалъ и Отецъ Паисій, и учи селскитъ дѣчица на българско четмо и писмо, а послѣ — владика вече — проповѣдва Словото Божие на този *потикнѣтъ* и винѣги хулимъ езикъ народенъ. Възможно ли е било това да не даде добъръ плодъ, да не разбуди въ народътъ свѣсть и съзнание, да не въздигни въ неговитъ очи и езикътъ му и сичко што е българско? „И прѣхъ ма“, разказва Преосв. Софроній въ светото житописание, „Христіанитѣ радостно, и ходѣхъ по църквитѣ въ неделѣ, въ „праздници и подлгахъ поуѣненіе по нашему болгарскому языку, а они Христіани, „като не учли отъ други архіереа таковое поуѣненіе, имахъ ма като одного фило-„софа.“ Преосвященный Софроній е прекаралъ въ отечеството си единъ животъ пѣленъ отъ страдания и тежки неволи. Архиерейскія санъ не можалъ да го оттърве отъ тѣзи неволи, и при сичко това, когато отъ нѣмай-къдъ е билъ *при-нуденъ* да напусни отечеството, народътъ си, — той изпитва едно голѣмо душевно огорчение, счита това за тежкъ грѣхъ предъ Бога и предъ народътъ, и се рѣшава съ тежки, но важни полезни за народътъ умственни трудове да изкупи този си грѣхъ. „... имамъ обзѣе единъ скорѣхъ, говори Преосв. Софро-

ний въ края на своето животописание, „и бою са отъ Бога да „ма не сѣди Богъ, катѣ ѹзехъ оное пастко на рамена скоа и оставихъ го, нѣ пакы надѣю са на Бога всемолюствендо, кѣко го не оставихъ зарадѣ поучиваніе мое, „но отъ голѣмаа нѹжда и отъ ташкѣи дългъ що ма натоварихъ и що не вѣрвахъ, „како са е разсыпалъ свѣтъ, а най-много онѣа стрѣна що е близо до Вѣдинѣ, що „е живилище варварское и хайдѹтское.¹⁾

„За тоа са трѹда денѣмъ и ноцѣмъ да изпиша нѣколко книги по нашѣмъ „Болгарскому изѹкъ, та ако не бы възможно мене да сказѹвамъ нѣкъ сосѣ ѹста „моа, да ѹчатъ отъ мене грѣшного накое полезно поѹчение, а тѣи да проѹтътѹтъ „писаніе мое и да ѹползѹють са...“²⁾ Животиписанието на Преосв. Софронія, писано отъ самага него, което животописание служи за вѣренъ и важенъ източникъ, отъ който можемъ да черпемъ свѣдѣнія за нашето домашно *житие-битие* въ тѣмнитѣ и лоши времена на нашето *недавно* минало; черковнитѣ негови проповѣди, които заематъ пѣрво мѣсто въ нашата нова писменность и които сѣж принасяли, принасятъ и ште принасятъ на народѹтъ надлежна полза, — сичко това е плодъ на дълбоката и искренна любовь, която Преосв. Софроній ималъ къмъ своятъ милъ народъ.

Другъ единъ достоинъ другаръ и сѣратникъ на Отца Пансія е билъ и Отецъ *Неофитъ Возвели*, който е претеглилъ толкози мѣки за своята горешта любовь и дълбока преданность къмъ своятъ народъ. — Нѣма сѣмнѣние, че тѣзи велики труженици наши иматъ оште много достойни другари и сѣратници, които *словомъ* и *примѣромъ* сѣж възбуждали народното чувство, народното сѣзнание. Старанията, трудоветѣ и мѣкитѣ на сички тѣзи велики наши труженици дадохъ най-послѣ на народѹтъ ни такѣвъ животворенъ плодъ — *народно събужданіе* и *черковни правдини*.

1) Съсѣ тѣе подирни думи приснопаветний нашъ Софроній разбира и означава онова размирно време, когато на отоманската дѣржава въ европейскитѣ владѣнія вѣтрешнитѣ междѹсобни борби, водени отъ деребеѹвци и отъ други многома врагове на вѣрховното отоманско правителство, бѣхъ стигнѣли вѣрхѹтъ на своето процѣтяване и на които въ челото бѣше се турилъ въ сѣверозападнитѣ старни на горкото ни отечество потурчиниятъ Българинъ — Пазавант-о-глу. За всичко това ний штемъ надлѣжко да поговоримъ въ животописанието на Софронія.

2) Тѣзи двѣ цитати за Преосв. Софронія сѣзети отъ неговата автобіографія, обнародвана въ „Дунавскѣи Лебедъ“ за год. 1861, брой 55—62. Г-нъ Григоровичъ, бивший профессоръ на Казанскіятъ университетъ, а сега профессоръ въ Новоросійскіятъ университетъ, открилъ въ рускитѣ архиви тая біографія и ѣздалъ на редакторѹтъ на Д. Лебедъ, за да ж той обнародва съ нужнитѣ забѣлѣжки. Обнародванието на този важенъ памятникъ стана, но по причина на прекратяванието на Лебедѹтъ наченѣтитѣ отъ редакторѹтъ бѣлѣжки прекратени се при самото имъ начало.

VI.

Сега, можеме ли да не изказваме къмъ тѣзи велики за насъ труженици и къмъ сичкитѣ тѣхни послѣдователи въобщте едно благоговѣйно почитание, една дълбоко-сердечна любовъ, когато сегашното наше народно свѣстяване е плодъ на тѣхнитѣ неуморими трудове, на тѣхнитѣ страдания и мъки? Можеме ли, слѣдъ това да не желайме да се запознаваме съ тѣхниятъ животъ, съ тѣхнитѣ велики подвизи и съ тѣхнитѣ страдания?

Но не е благоговѣйното почитание само, което ни побуждава да изучаваме животътъ на нашитѣ велики труженици, да се запознаваме съ тѣхнитѣ трудове, мъки, съ тѣхнитѣ стремления, надѣжди и идеали. Имаме ние други — тѣй да речемъ — *пд-реални* побуждения за да се запознаваме съ тѣхъ. Намъ предстои оште много да се бориме съ невѣжеството у самитѣ насъ, както и съ много други препятствия. Въ тая нравственна борба ние имаме нужда отъ *примѣри* на самоотвержение, твърда воля, енергия и т. п., заштото, само владѣящитѣ съ подобни свойства, ний можеме да имаме пълна надѣжда, че ште излземъ побѣдители отъ тая борба; трѣба ни *насърчавание*, заштото препятствията сж тѣй силни и тѣй много, штото нашитѣ собствени усилия често се осутяватъ. А такива примѣри и таквозъ насърчавание най-добрь ште можемъ да почерпваме отъ нашитѣ си прѣдци, отъ нашитѣ велики труженици въ полето на нашето народно свѣстяване. Тѣ сж наши. Тѣ сж запазили народниятъ духъ отъ свѣршенното му загинване, разбудили сж народното самосъзнание, и въ такъвъ утѣшителенъ видъ предали сж намъ великото си дѣло, за да го ние продължаваме и предадемъ на потомцитѣ си оште въ пд-свѣршенъ видъ. Кѣто виждаме какви голѣми спѣнки срѣштали прѣдцитѣ ни въ минѣлитѣ мрачни времена за народното ни свѣстяване, и какви трудове трѣба да сж полагали тѣ за отстранението на тѣзи прѣчки, не ште ли се видимъ ние задѣлжени да полагаме оште пд-вече грижи за това свето дѣло, особено когато днесъ времената сж *пд-охолни*, пд-благоприятни за народното ни свѣстяване и развитие? Потомцитѣ ни, и тѣ има много да се борѣтъ съ невѣжеството и съ разни други

препятствия на умственното наше напредване. При това, днесъ времената сж такива, штото колкото отиваме напредъ, толкова по-вече енергия и познания се иска отъ единъ народъ, за да не остане той назадъ и да не заглъхне. Успехитъ на науката (безъ която никакво трайно нито честито съществуване е възможно) сж днесъ доста бързи, а ние сме останали много назадъ. Следователно, намъ и на нашитъ потомци най-много е потребна *енергия, твърда воля и силна искрення любовъ* къмъ народътъ, за да можеме ний да правимъ надлъженъ успѣхъ въ умственното и нравствено народно развитие и да спечелимъ народна добродетелитина. Но подвизитъ на нашитъ велики труженици сж, на които ний ште можемъ да се облъгаме, отъ които ште можемъ да почерпваме насърчване и въодушевление въ нашата си народополезна дѣятелность. Както казахме, тѣзи труженици сж наши; ний можемъ да разбираме тѣхнитъ чувства, тѣхнитъ грижи, желанія и стремления. Прочее, ние сме длъжни и сами добръ да се запознаваме съ нашитъ си велики труженици — за своя събствена полза, и да предаваме това запознавание на грьдуштитъ времена — за полза на потомцитъ ни. Ако ние тръсеме въ нашето си минжло искрици на народна свѣсть, тръсеме примъри и насърчване къмъ енергична дѣятелность, и ги намираме, при сичко, че това минжло е било тежко и дълбоко-невѣжественно, — колко по-вече ште сж въ право нашитъ потомци да искатъ отъ насъ освѣтление на минжлото? Преди, когато е господствувало пълно, дълбоко невѣжество, малко сж били онѣзи *избрани*, които би могли да оставятъ паметници на своята дѣятелность, както и на дѣятелността на своитъ предшественици и съвременници. Средствата за надвивание невѣжеството били сж тогава малко и слаби, и за то не сж за осъждане нашитъ прѣдци, дѣто не сж ни оставили много паметници за своята дѣятелность. Сега, обаче, у насъ и съзнанието е по-вечко, и средствата за надвивание невѣжеството по-голъми; следователно, отъ насъ се иска да предадемъ на потомството си много по-вече отъ колкото сж завъштали намъ нашитъ прѣдци. А това можемъ постигнѣхъ по-скоро и по-лесно, ако се запознаемъ съ дѣятелността на нашитъ велики труженици и, въодушевени отъ

тъхниятъ примѣръ, *сами бъдемъ дѣятелни като тяхъ* — за въ народна полза.

Но и съ това не се изчерпва сичката важностъ и значение за насъ и за нашето потомство на великитѣ ни труженици. Минѣлото за насъ е тъмно, твърдѣ малко познато (говоримъ за недавнѣшното наше минѣло), а да си знаеме минѣлото — това е необходимо. Минѣлото е коренятъ на настоящето и бъдущето. Който иска да добие добро и съвѣстено настояще и бъдуще, той трѣба основно да изучава минѣлото си. Въ минѣлото си ний ште намѣримъ причинитѣ и условията на много наши сегашни народни особености, съ които се отличаваме отъ другитѣ народи. Всеотстранното развитие на единъ народъ само тогава може да бѣде правилно и успѣшно, когато бива съобразно съ неговитѣ особености, съ неговѣтъ характеръ. А отъ минѣлото си ние ште можемъ да си обяснимъ сегашниятъ нашъ народенъ характеръ, и върно да опредѣлимъ пѣтятъ, по който трѣба да вървимъ въ бъдущето си умствено и нравствено развитие, — съобразно съ духътъ на този нашъ народенъ характеръ; въ минѣлото си можемъ да видиме най-добръ кое е прѣшло на нашето народно напредване и — напротивъ — кое е съдѣйствувало на развитието ни; можемъ въ него да видимъ сичкитѣ си погрѣшки, както и причинитѣ, по които сѣ произлѣзли тѣзи погрѣшки.¹⁾ Кѣто имаме предъ очи минѣлитѣ си погрѣшки и кѣто знаеме тъхнитѣ причини, ний, безсѣмнѣние, ште се грижиме да избѣгваме за сега и за напредъ отъ повторението на подобни погрѣшки. Да, и въобщте, знанието на минѣлото бива винаги — за кого и да е — отъ голѣма полза. Онзи, който си знае добръ минѣлото, той знае какво е билъ и какво може да бѣде за напредъ. А това е много важно, особено за добротѣстивната на единъ народъ. Много опасно нѣшто за единъ народъ е — да не

1) За минѣлото винаги се говори съ по-голѣмо безпристрастие и откровенност, отъ колкото за настоящето. Человѣкъ винаги искрено изповѣдва или открива своитѣ минѣлни погрѣшки, особено, ако тѣ сѣ послужили за неговото изправление, но мъчно и твърдѣ мъчно му става кога му се говори за погрѣшкитѣ, които прави сега. Така е и по отношение на единъ народъ. За неговото минѣло — ма добро било то или лошо — може да се говори съ пълна откровенност, безъ да се нанесе уштѣръб какъвъ да е на този народъ. Поради това казватъ — и истина е — че съдѣтъ на потомството е строгъ и безпристрастенъ; отъ това и Историята, която не е освѣнъ съдържанье на минѣлото, е винаги безпристрастна, и нейнитѣ уроци винаги поучителни — разумѣва се за ония, които могатъ да разбиратъ тѣзи уроци и умѣятъ да се ползуютъ отъ тяхъ.

знае себе си, да не знае добръ своите способности, да не знае што е билъ, што е и што може да бѣде. Таквось незнание твърдѣ лесно може да направи единъ народъ *фантазанъ*, — нѣшто, което непременно много ще прѣчи на надлежното и успѣшно негово развитие.

Но какво е *новото* наше минало? Може ли то да ни служи за какви да е назидателни уроци? Въ това си минало ний сме прекарвали единъ животъ почти изключително *пассивенъ*. Нѣмаме въ него ние нѣкакви-си забѣлжителни душевни подвизи, нѣкакви-си въобще *дѣяния*, които би ни отворили почетно мѣсто въ страниците на историята на народите. Какво назидание отъ единъ такъвъ пассивенъ народенъ животъ? За насъ — голѣмо назидание. *Величесто на духътъ се познава* — казвамъ — *въ незгодноститъ и въ страданията, разбира се, у насъ родени отъ невѣжеството*. Ний нѣма да се пуштаме въ подобни мечтания по отношение на нашето недавнашно минало. Ште кажемъ само, че за единъ свѣсенъ човѣкъ, както и народъ, *незгодноститъ*, отъ какъвто родъ и да бѣдѣтъ тѣ, — винаги сѣ поучителни и ползователни. При това, всѣкаквитъ всенародни дѣяния и подвизи иматъ, наистина, важно значение въ животътъ на единъ народъ, но само тогава, когато е запазенъ *коренятъ*, — т. е. *народно-домашното живѣние*. Чисто народниятъ животъ се корѣни и насланя не толкосъ на подобни подвизи, колкото пакъ на народното домашно живѣние, ма добро било то или зло. Въ това народно живѣние се корѣни жизненната сила народна; тамъ се вижда народната способностъ, народните желания, стремления и идеали; народниятъ умственъ кръгозоръ, народната душа и сърце. Безъ коренятъ, отъ другъ родъ дѣяния и подвизи не могатъ да усигурѣтъ на единъ народъ добра и трайна бѣднина, трайно сѣществование. Напротивъ, когато е запазенъ коренятъ, запазено, усигурено е и благополучно и трайното сѣществование на народътъ.

Но дѣ е изворътъ, отъ който да можемъ да черпѣмъ свѣдѣния за това домашно наше народно живѣние? Има само единъ изворъ, и изворъ истиненъ и богатъ. Такъвъ изворъ е — запознаванието съ животътъ и дѣлата на нашитъ велики труженици въ полето на нашето народно свѣстяване, и въобще — на сички такива наши еднородци,

които и *словомъ* и *дѣломъ* сѣ се трудили по силитѣ си за народното добро. Въ животътъ, въ дѣлата, въ старанията и страданията на такива лица и труженици се олицетворява домашниятъ животъ на цѣлъ народъ, неговитѣ теглила и надѣжди. Такива личности не могатъ да не оставятъ слѣдъ смъртта си паметъ на своитѣ дѣла. За тѣзи дѣла се припомнюва и разказва, а въ това разказване не може да не влиза и самото тогавашно живѣние така, както си е било то.

Ето съ какво опште е важно за насъ да бѣдемъ познати съ дѣлата и животътъ на нашитѣ велики хора. Съ това запознавание, при другитѣ изгоди, ште се разясни за насъ сегашното минѣло, което не го знаеме добръ, но което е необходимо да знаеме, — за добриятъ успѣхъ на нашето народно благосѣстояние — сега и въ бѣдущето ни.

И така, ето какъ гледаме ние на животописитѣ на сичкитѣ въобще знаменити труженици и дѣятели, и особено на животописитѣ на нашитѣ народни работници. Подобни велики труженици сѣ олицетворение на народниятъ гений, на народната енергия, на народната честность, на народнитѣ желанія и стремления; тѣ сѣ животворниятъ онзи изворъ, отъ който синца ний — и слаби и силни — можемъ да черпиме енергия, твърда воля, рѣшимость, самоотвержение и честность, — нѣшта толкосъ необходими при извършванието на общто-полезни народни работи; отъ тѣхъ можеме да почерпваме ние и най-голѣмото насърчване въ тѣжкитѣ онзи минути, когато безчисленнитѣ препятствия ни отнѣматъ сѣка надѣжда за успѣхъ въ нѣкое народополезно предприятие. При сичко това, запознаванието съ животъ и дѣлата особено на нашитѣ народни труженици въ сегашното наше минѣло има за насъ и туй особено-важно значение, че ште ни разясни това минѣло, въ което, при сичката негова прескѣрбна тежина и неутешителность, запазили сѣ се здрави зърна за свѣтла, трайна и честита бѣднина на българскій нашъ народъ.

Така гледаштитѣ на Животописитѣ на отличнитѣ народни мѣжбе — чужди и наши — ний намираме за твърдѣ умѣстно и полезно да запознаваме Читателитѣ си съ животътъ и дѣлата на по-вече знаменити личности. За това именно „Българското Книж. Дружество“ въ единъ отъ своитѣ органи

— въ „Периодическото си Списание“ има откритъ особенъ отдѣлъ за **Животописанието**. Въ този отдѣлъ ще се помѣстватъ животътъ и дѣлата на знаменити — чужди и наши — мъжи които сѣ съдѣйствували — съки въ своята старна — за доброто на народътъ, за неговото нравственно и материялно благосъстояние, както и за всеобщтото благо на цѣло човѣчество.

Заштото много отъ нашитѣ отлични народни дѣйци и труженици — особено отъ пѣ-подирнитѣ времена — не ни сѣ оште добръ познати, ний въ това си изложение не ще можемъ — при всичко че много желаяхме — да слѣдуваме единъ надлежно строгъ хронологически редъ относително за животописитѣ на тие наши славни мажне.

И така въ идущата — четвърта книжка на „Пер. Списание“ ще можемъ вече съ Вожята воля да започнемъ излаганието на самитѣ животописи на нѣкои отъ нашитѣ много заслужливи и намъ достаточено вече извѣстни мажие, а именно ще да изложимъ най-първо животописътъ или пѣ-добръ да кажемъ благотворнитѣ дѣяния на гореспоменатий Отца *Паисия*, подиръ животописътъ на когото ще послѣдва животописътъ на Преосвященнѣйшій *Софроний* Врачанскаго и на други нататъкъ.

Кѣто обнародваме въ нашитѣ книжки долната статия на благонадѣйний въ книжовното бѣлгарско поле нашъ младъ еднородецъ г. В. Икономова, намѣрваме за твърдѣ умѣстно да направимъ върху реченната му статия една забѣлжка, която считаме и прилична и полезна за самото дѣло.

При всичко, че не съгласуваме въ нѣкои отъ мислитѣ, които съставляватъ съвкупното цѣло на тая статия, ний обаче иж излагаме цѣла — безъ веѣко промѣнение, — едно, заштото таково е желанието на съчинителятъ ѝ, а друго (и то е за насъ главний доводъ), заштото, и безъ промѣнение, не изгубватъ цѣната си добритѣ и вѣрнитѣ въ неѣж идеи, които на брой значително превинаватъ оние (идеи), които ний не можемъ да считаме за доказани вече истини.

Г-нъ Икономовъ надписалъ статията си така:

„Челѣшкиятъ езикъ“. Споредъ схитноста на предметътъ, за който се говори въ статията, било би, споредъ насъ, пѣ-съотвѣтвенно да бѣде насловътъ така: За челѣшкиятъ езикъ — въ нравственно и психическо отношение.

Слѣдъ насловътъ срѣштаме — въ заградено — да казва г. Икономовъ: „Споредъ Др. В.“ (— разбира се — изработена и съставена статията). Желателно би било, да не бѣше тургалъ

таково указание. Всеко указание трѣба да е точно и ясно, т. е. да е добръ назначено името (дѣто се може) на списанието и на авторътъ му, мѣстото дѣто е печатано списанието и страницитѣ (дѣто е нужно) на списанието, отъ дѣто се е почерпвало нѣщо за съобщаване статията — изложението.

Тука не можемъ да не изявимъ съжалението си, дѣто повечето отъ нашитѣ досегашни писатели не обичатъ въобщитѣ никакъ да указватъ на изворитѣ, отъ които почерпватъ штото имъ трѣба, ами штото списватъ за съкакви работи, почти безъ изключение, представляватъ го тъй, кѣто да е чисто-оригинално, само отъ тѣхъ открито и изнамѣрено. Такива писатели, които се зематъ да пишатъ по-обстоятелствено за малко-много важни питання, кѣто не правятъ, дѣто се изисква, надлежно указание на изворитѣ, отъ дѣ што почерпватъ, не могатъ да не заслужаватъ пълно осъждане — отъ всички, които почитатъ науката за храмъ на всичкитѣ съществуващи истини.

Нѣка ни бѣде позволено да свършимъ забѣлѣжката си съ тие оште нѣколко думи.

Както г. Икономова тъй и всички други господа, които иматъ добра воля та се готвятъ да ни струватъ почетъ съ душевнитѣ си трудове, умоляваме учтиво всички тие наши доброволни сътрудници, при съставянието статиятѣ си — за обнародване въ органитѣ на „Бѣлг. Кн. Дружество“ да бѣждатъ добри и да обърнатъ любезното си внимание на слѣднитѣ по-главни наши желанія:

1. Предмѣтитѣ или питаннята, за които се пише, желателно е да иматъ таково значение за насъ — Българетѣ, штото отъ прочитане статиятѣ да може по-големата частъ отъ сегашната ни читающа публика да се ползува колко по-много, — даже и оние отъ насъ, които едвамъ прочитатъ, и тѣ да могатъ малко-много да придобиятъ полза отъ възможното прочитане на благоразумно съставеннитѣ и изложени статии. А за да се постигне това до една по-големичка степенъ,

2. желателно е, штото всека статия да бѣде писана и изложена ясно — на езикъ, колкото е възможно, по-чистъ, народенъ, всекому Българину достаточено понятенъ. Това второ наше желание може пълно да се извърши само ако лицето, което се зема да пише за нѣкой предмѣтъ, ако това лице познава свършено: а) предмѣтътъ и б) публиката, за която назначава изложението си. За това:

3. много по-добрь е — за ползата на самиятъ ни милъ народъ — да не пише ништо оный, който се лишава отъ надлежнитѣ познания за предмѣтитѣ, върху които иска да го-

вори писмомъ или же само словомъ и който не познава понѣ малко-много народътъ, комуто би се готвилъ да послужи съ перото си.

4. И най-сетнѣ желателно е оште, щото всѣки, дѣто се изисква, да прави надлежни указания на изворитѣ, отъ които почерпва материятъ, идеи и пр., защото само така написани и изложени статии могатъ да иматъ виняги почетно значение и да принесатъ съществена полза на обществото, за което се назначаватъ, — а тъкмо и това е желанието на всичкиѣ благоразумни хора.

Кѣто допълнение полезно на изложенитѣ ни до тука желанія ще кажемъ оште, че статии, на които съдържанието не е освѣнъ истинностъ, полезностъ и хубавина, не могатъ да иматъ мѣсто въ органитѣ на „Българското Кни. Дружество“.

Забѣлѣжка отъ редакцията.

ЧЕЛЪШКИЯТЪ ЕЗИКЪ.

(Споредъ Д-ра В.)

Езикътъ е самиятъ челькъ въ своя нравственъ кръгъ. Той е най-добриятъ изобразител на неговътъ характеръ и темпераментъ. Стилътъ (слогътъ) на хората е най-върното огледало на тяхнитѣ нрави и чувствования; той е — тѣй да речемъ — чельшкиятъ предателъ. Единъ развратенъ челькъ каквото усилие и да положи за да говори и пише като добродѣтелниятъ, сѣ няма да сполучи. Лицемѣрието му ще блѣсне рано или късно. Единъ естествоиспитателъ е казалъ: „дайте ми само единъ зѣбъ отъ нѣкое животно и азъ ще ви кажа цѣлото устройство на туй животно“. Тѣй и единъ челькъ, който знае да чете, може да познай по слогътъ духа и характера на съчинителя. Напримѣръ, слогътъ на единъ челькъ съ нервно, слабо и деликатно тѣлосложение е духовитъ и блѣскавъ; слогътъ на меланхолическиятъ челькъ е твърдъ, тъменъ и припитенъ: сичкиятъ му идеи сѣ страшни, сички образи отбѣлѣжени, съкашъ, въ черно. Слогътъ пъкъ на препрѣниятъ челькъ е бръзъ и като че сърдитъ, когато слогътъ на челькъ съ крѣвно тѣлосложение е разнообразенъ, лекъ, разлѣнъ, широкъ. Слогътъ на флегматичитъ е безвкусенъ, грозенъ, медленъ, едвамъ престапя напредъ. Съшититѣ разлики намираме и въ слогътъ на разнитѣ възрасти, полове и общественни положения на хората. Младитѣ писатели

пишѣтъ съ единъ слогъ разноцвѣтенъ, живъ и пълненъ съ поетически образи. Възмѣжжалитѣ писатели пишѣтъ по единъ слогъ по-вече богатъ съ духовитостъ отъ колкото съ образи, слогъ сериозенъ, мъжки. Старитѣ писатели пишѣтъ по нѣкога както и меланхолицитѣ, т. е. съ единъ слогъ медленъ, тежъкъ; другъ пътъ пъкъ слогътъ имъ е чудно бистъръ, като ясно синьо небе покрито съ звѣзди, които грѣѣтъ съ свѣтлина сладка и благотворителна. Въ отношение на родеветѣ ние тѣй сѣмшто знаемъ, че женскитѣ слогъ различава се отъ мъжскитѣ. Една жена, колкото и остроумна да бѣде, сѣ не може да се възкачи до височината на отвлеченнитѣ идеи, както може мъжътъ. Когито Г. Сандъ и мад. Сталь философствуватъ въ съчиненията си, тази философия е по-вече налучена отъ колкото изучена, зашто женитѣ, можемъ да речемъ, много досѣштатъ: цѣлия кръгъ на високия имъ разумъ е даръ на досѣштанието.

И обществениотъ положение на писателятъ има немалко влияние на слогътъ му. Единъ *благороденъ*, който е стѣпилъ на списателското поприште, сили се да запази въ слогътъ си нѣшто *аристократическо*, фрази и изрѣчения употребявани и разбираани отъ неговитѣ отъ „добро общество“ другари само. Не казваме, че слогътъ му съкогажъ е по-духовитъ и приятенъ отъ слогътъ на неблагогороднитѣ, но казваме друго, казваме, че слогътъ му е особенъ.

Туй, што се съгледва у разнитѣ чельшки възрасти, то сѣмшто е и въ разнитѣ възрасти на народитѣ. Младитѣ народи пишѣтъ като младитѣ хора — по-вече въ поезия. Първитѣ езици на человѣцитѣ се съставяхъ по-вече отъ пѣсни, нежели отъ слова, рѣчи. Дивитѣ народи и днесъ пѣѣтъ т. е. когато говорѣтъ изгласѣтъ изражението си чрезъ множество нескопчени звукове.

Тия народи изказватъ по-вече чувствованията отколкото идеитѣ си; тий се служѣтъ съкога съ физически предмети, за да си изражѣтъ туку-май сичкитѣ свои идеални отвлеченности, колкото и несвѣршенни да бѣдѣтъ тѣ; за туй тѣ съкога говорѣтъ съ образи и метафори, съ allegории, каквото може се забѣлѣжи у сичкитѣ източни езици.

Въ езикътъ на първобитнитѣ хора сѣки предметъ има животъ. Сичко, што сѣмштествува, — живѣй. Туй произлѣзва,

заштото първобитниятъ или дивиятъ челъкъ не е опште въ състояние да направи различие между *сѣществуване* и *жизнение*. За него сѣществуването и животътъ сѣ едно и сѣщото нѣшто. Тази идея е била и началото на езичеството у старитъ народи, заштото въ езическата система сѣки предметъ въ природата е билъ въодушевенъ, живъ, и даже — надаренъ съ божественна сила. Заради туй езичниците сѣ имали много богове и религията имъ се е нарекла „*многобожество*“ за различие отъ религиитъ, които обожаватъ само едно божество (еднобожие).

Колкото по-вече се развиватъ езицитъ, толкова по-много набогатяватъ тѣ съ знакове и изражения за отвлѣченни идеи. Въ единъ варварски езикъ не сѣществуваатъ израженията „добродѣтель“, „право“, „хубаво“ и други подобни отвлѣченни идеи, заштото само материалнитъ, видимитъ и осязаемитъ предмети сѣ могли да бѣждатъ изразявани отъ първобитнитъ хора, само едни въображаеми работи могатъ личи въ първобитнитъ езици. Една отвлѣченна идея е невъобразима. Може ли нѣкой да си въобрази идеята на добродѣтелта или на правдата? Никой. Тѣзи идеи сѣ чисто философски, отвлѣченни, които сѣществуваатъ въ разумътъ, а никакъ не въ въображанието ни.

Когато, обаче, поченъхъ народитъ да се образуватъ, да си развиватъ умътъ, да го обработватъ съ нови отвлѣченни идеи, тогава захванъхъ и да си усъвършенствуватъ езицитъ. Но липсващитъ имъ съкога срьдсвата да си правѣтъ нови думи за нови идеи, тѣ въведохъ система на производството или на заеманието, т. е. употрѣбихъ ветхитъ изражения и думи не само въ обикновенниятъ имъ смисълъ, но и въ единъ смисълъ по-дълбокъ, по-отвлѣченъ. Тѣй на пр. когато нѣкой иска да изкаже горѣшното желание за нѣшто, той казва: „гори ми сърцето“, ако и да нѣма пещъ запальна въ сърцето му. Когато туй желание е по-слабо, казваме, че имаме наклонность, ако и тази рѣчь да има само единъ производителенъ смисълъ, заштото нейното просто и първообразно значение е — когато едно нѣшто е турено тѣй на криво, штото се допира до други ближенъ предметъ.

Тука има едно обстоятелство любопитно, отистина. Тѣй, ако се тури нѣкой да изучи съ внимание кой да е новъ е-

зикъ, той ште намъри сичкитъ езици съставени отъ думи и фрази заети и произведени. И тѣй, ний говоримъ цѣль день съ пренесени фрази. Когато кажемъ на пр., че сме посрѣдъ лѣтото, или стоимъ подъ „небосклона“, или на „политъ“ на гората, или че се „жертвуваме врѣхъ олтаря на отечеството“: сичкитъ тѣзи сѣх *символически* фрази заети, и ни една нѣма своятъ пѣрвобитенъ, природенъ смисълъ. Ето че езицитъ ни сѣх алегорически, преправени, неестественни и заети, както и цѣлото наше обществено положение.

Езицитъ и литературата на народитъ слѣдватъ сѣхштия пѣхтъ, когото слѣдува тѣхното нараствание или намаляване. Съка книжовность захвашта съ поезия. Младитъ народи сѣх както малкитъ дѣца: само пѣхтъ. Въ начинающитѣ литератури ний оште намираме множество народни предания; епохата на младоста е епоха на върованието, както у отдѣлнитѣ лица, така сѣхшто и у народитъ. Митологията съ сичкитъ нейни герои и съ сичкитъ тѣхни извънрѣдни дѣла е могла да бѣде само у единъ младъ и съ живо въображение народъ, каквото сѣх били пѣрвобитнитѣ Елени.

Единъ народъ поразвие ли се пѣд-добръ, неговата литература престава да бѣде само поезия; тя влѣзва въ пѣхтитъ на *прозата*, — нѣшто, което означава възмѣжалата епоха на една народность. Езикътъ на писателитъ става тогава пѣ-энергиченъ, мѣхжи, краткъ и здравъ.

Както, обаче, се случавя съ сѣко материально сѣхштество, подиръ нарастванието да дохожда намаляване, — то сѣхштито е и съ народитъ. Слѣдъ епохата на съвършенното народно процвѣтяване, започева спадванието, тѣй сѣхшто както подиръ възмѣжалата възраст започева староста.

И друго. Езикътъ на народътъ и въ туй преминаване е единъ върненъ актъ за състоянието на народътъ. Когато литературата изгуби своята енергия и прозаическа простота, и стане твърдъ наичена, краснорѣчието ъ се обърне пѣд-вече въ едно събрание отъ изражения великолѣпни, а пѣд-малко отъ високи идеи; чувствителността стане чрезмѣрна и пѣд-малко способна да приима здрави впечатлѣния; естетическото чувство упадне, предпочитахтицъ пѣд-вече цвѣтитя и лишнитъ украшения отколкото вътрешната стойность, — когато, казваме, такива знакове се появѣхтъ въ литературата на единъ

народъ, — върно е, че такъвъ единъ народъ е наченалъ да упадва политически и народно. Съки, който изучава съ внимание политическата история и литературната история на разнитъ народи, ще намъри на съка нейна страница неопровержимо доказателство въ полза на тази истина.

Философията е рожба на поезията, но рожба неблаго-дарна, нечувствителна, която гледа да погуби родителитъ си. Философията съкогажъ е дохождала подиръ поезията, и веднѣжъ дошла, — последната (поезията) съкогажъ е оставяла народътъ. Подиръ Аристотеля не дойде пò-вече нито единъ голѣмъ поетъ въ Еллада, нито подиръ Цицерона — други истински лирически поетъ въ Римъ. Тѣй сѣшто и въ Италия, Англия, Франция и Германия. Неприятелитъ на поезията сѣхъ филолозитъ и граматичитъ. Еленската литература загинѣхъ отъ граматичитъ; тѣй сѣшто се е забѣлѣжило и за Латинската литература, както говори вече самъ Sallcius Paternulus. Това може се обесни само отъ себе: истинната поезия га че излѣзва сама и безъ волята на поета; той не си претегля думитъ и изразенията; чувствованията му излизатъ право отъ горештото му сърце, отъ живостното му въображение като отъ една рѣка, която прелива сичкитъ граматически *оплоти*. Когато поетътъ започне да си прави стиховетъ по граматическитъ правила, той може да бѣде добъръ риторикъ, но не истиненъ поетъ. Свештениниятъ огънь на поезията огасили сѣхъ го граматичитъ-тулумбаджии.

Съки материкъ, съки климатъ си има особенния характеръ на езицитъ. На изтокъ езицитъ сѣхъ кратки, енергически, постични и съкога чудновати (*extravagants*). Старитъ източни езици (Еврейския, Арабския и Сирийския) сѣхъ невѣроятно кратки и енергични. Въ тѣзи езици една само дума отъ два-три слога означава пò-вече отколкото една цѣла фраза въ Европ. нови езици (на пр. трисложната дума „*Июва*“ въ библейскиятъ езикъ означава: онзи, който е билъ, който е сега и който ще бѣде съкога). Сѣ въ тѣзи езици намираме ние идеи високи, но многожди чудновати. Заради истинниятъ челькъ сичкитъ сѣшществуйщи материални предметъ сѣхъ живи; сетнѣ, — сичкитъ природни явления сѣхъ божи работи. Съко дърво, съко цвѣте сѣхъ за него живи сѣшщества; камънето даже отъ отечеството му той ги пригрѣшта като

приятели на младината си; дъждътъ, вѣтрътъ, снѣгътъ и другитъ природни явления той ги гледа като непосредствени дѣйствия на всемогущното божество. За туй и срѣштаме много като тѣзи изражения: „Богъ даде дъждъ“, или „Господъ духнѣхъ вѣтръ“ и др. т. Тѣзи високи идеи приучихъ тамкашнитъ хора да говорѣхтъ метафорически, често — твърдъ преувеличено, както се случаваше, когато говорѣхтъ за царево, князове и за голѣми хора.

Източнитъ езици сѣхъ твърдъ ласкателни, но не сѣхъ работливи. На изтокъ хората си правѣхтъ много комплименти единъ другому, кѣто си казватъ: „свѣтлина на деня си“, „звѣзда на нощта си“ и други поетически изражения, но тамъ царя не титулуватъ освѣнъ съ „ти“. Това чувство за равенство и демокрация мина отъ изтокъ въ Римъ, зашото и стариятъ Латински езикъ е пълненъ съ енергия, поразителна простота и лично челошко достоинство. Въ сѣки звукъ като че се чува Катонъ, на когото се учудваше свѣтътъ за републиканскитъ му добродѣтели, или гласътъ на Цезаря, който владѣе свѣтътъ съ войнственниятъ си гений.

Единъ духовитъ авторъ (Rottek) тѣй характеризова новитъ езици: Италиенскиятъ езикъ е езикъ на музиката; Испанскиятъ — на пѣсента и романцитъ; Френскиятъ — на разговорътъ; Ингилишкиятъ — на политическото краснорѣчие, а Германскиятъ — на философията.

За забѣлѣжаване е, че отъ сичкитъ нови езици, френскиятъ е най-логическиятъ, зашото неговото построение съответствува съ редътъ на идеитъ, што се представятъ или появяватъ въ нашата глава. Вводното построение нѣма го въ френскиятъ езикъ. Туй прави дѣто този езикъ е на честъ у другитъ народи, на които аресва да говорѣхтъ по него твърдъ много. Това качество негово пѣкъ е и причина, дѣто въ френскиятъ езикъ Лирическата поезия не може да се възкачи до тамъ, както въ другитъ езици.

Споредъ климатътъ виждаме, че езицитъ на южнитъ страни сѣхъ сладки, когато езицитъ на сѣвернитъ сѣхъ твърди. Отъ тука излиза слѣдователно, че езика се оприличава на климатътъ: на Югъ и двата (езикътъ и климатътъ) сѣхъ сладки, приятни; на Сѣверъ — и двата твърди.

Има думи и изражения еднакви туку-май въ сичкитъ

езици. На пр. думата *сакъ* (чювалъ, отъ *сакъ* въ български — *дисаги*) е сѣштата въ библийско източниятъ езикъ (*sak*), въ Елено-римскиятъ (*saccus*) и въ сичките нови европейски езици. Тѣй сѣшто и думата, што означава грѣмелъ, има въ сичките езици едно Р. Това показва, че хората сѣ искали съ тази дума да подражаѣтъ на грѣмеля, който прилича на по-вече р-та повторени (rrrrr). Въобще: колкото единъ езикъ е по-първообразенъ, толкова по-вече думитъ, што го съставяѣтъ, подражаватъ дѣйствиата на предметитъ въ природата, што изражаватъ.

Думитъ „папа“ и „мама“ намиратъ се сѣшто въ сичките езици, зашто то дѣтето кѣто започева да говори, първитъ думи, што му идѣтъ да произнесе лесно, сѣ — „папа и мама“. А пъкъ родителитъ му, кѣто сѣ онѣзи, които му се представяѣтъ най-първо, то имъ дава имената „папа и мама“.

Езикътъ оште слѣдува върно политическитъ измѣненія на единъ народъ. Републиканската Еллада отъ Демостеновото време и републиканскиятъ Римъ отъ Брутовото време имахѣ по-други езикъ отъ езикътъ на Еллада и Римъ, когато тѣ наведохѣ глава подъ единъ самодържецъ. Ингилишкиятъ езикъ подъ *Кромвела* имаше друга енергия, отъ колкото подъ тирана *Генриха VIII*. Френскиятъ езикъ въ устата на *Якобинитъ* (1793 г.) бѣше, безъ друго, съвсѣмъ други отъ езикътъ въ устата на куртизанитъ на Лудвика XIV. Въобще въ републикитъ езикътъ сочи да е твърдъ, енергиченъ, страстенъ, но свободенъ, откритъ и малко наклонъ. Въ умѣреннитъ монархии езикътъ е пѣленъ съ учтивость и комплименти съблѣчени отъ откровенность, енергия и живость, зашто въ подобни общества женитъ и куртезанитъ играѣтъ голѣма рола, а куртизанскиятъ езикъ е като единъ кринолинъ (единъ малаковъ) твърдъ околчестъ, твърдъ надутъ, показваштицъ се на гледъ голѣмъ, а отъ вътрѣ — никакъвъ. На подобни езици се прилага изрѣчението на единъ знаменитъ дипломатъ, който е казалъ: „ний, хората, приели сме отъ природата дарътъ на говорението не за да изказваме чувствованията си, но напротивъ — да ги скриваме чрезъ говорътъ, т. е. да говоримъ едно, а да чувствуваме друго“.

Въ деспотическитъ земи чельшкиятъ езикъ става истиненъ езикъ на челькъ робъ, пѣленъ съ лицемѣрие, раболѣпие,

и кѣто че се тѣтри по замѣта като нѣкоя гадина, пѣленъ съ смѣшно и вѣнъ отъ приличието ласкателство кѣмъ оногова, въ рѣцѣтъ на когото е оставена сѣдбата на сичкитѣ.

Колкото единъ народъ напредва въ литературата си, толкова и езикътъ му пѣ-явно се раздѣля на двѣ групи, т. е. на езикъ, когото говори простолюдието и на езикъ, когото говорѣжртъ и пишжртъ книжовнитѣ хора. Първиятъ е — селскиятъ езикъ и езикъ на долниятъ класъ, што не знае книга; вториятъ е — на ученитѣ и на онѣзи, които се занимаватъ съ книги. Въ Франца, Англия и Германия гражданинтѣ га-че говори съвсѣмъ другъ езикъ отъ селенина, тѣй штото едвамъ ли се разбиратъ единъ други. Това произлѣзва, заштото езикътъ на селенина е останѣлъ сѣштитѣ отъ толкова вѣкове насамъ, когато книжовността постоянно утива напредъ, обогатяващицъ се съ нови изражения и думи, и отхвърлящицъ овехтѣлитѣ. Когато видимъ у единъ народъ селенинтѣ да говори сѣштитѣ езикъ, както гражданинѣтъ и книжовникѣтъ, — да знаѣме, че книжовността тука оште е твърдѣ млада и че не е имала оште време за да се развие.¹⁾ Онѣзи само, които не познаватъ природното и необходимо развитиѣ на езицитѣ, пуштатъ се въ отчаяние за изгубванieto на прадѣдавиятъ езикъ, кѣто виждатъ, че заедно съ развитието на книжовността, освоюватъ се и нови думи, непонятни за сѣкиго.

Колкото единъ народъ е пѣ-вече търговски, колкото пѣ-вече има де вѣрши съ чужди народи, толкова пѣ-скоро се измѣнява и езикътъ му, заштото набогатява сѣки день съ нови думи и чужди изражения. Само Китайцитѣ, които сѣ обиколили земята си съ зидове, за да не пропуштжртъ чужденцитѣ да влѣзватъ помежду имъ, само тѣй сѣ могли да запазѣжртъ езика си тѣй, както е билъ тѣй преди хиляда години, т. е. езикъ простъ, обрѣканъ, който иска единъ цѣлъ челѣ-

1) Това не е абсолютна (неопрровержима) истина, а има относително значение. Въ образованитѣ старни, особено дѣто просвѣтителство е станѣло достояние и на пѣ-вечето частъ отъ народната масса (както е това вече въ Бѣлгѣя, въ нѣкои Германски земи, а отъ Славянскитѣ старни въ Чешко, — и просвѣтителниятъ селенинтъ може да говори така, както говори и гражданинѣтъ, и книжовникѣтъ. При това, челоуѣчеството постоянно вѣрши напредъ въ развитието си; просвѣтителство сѣ пѣ-вече и пѣ-вече се разширява и прониква въ массата на народитѣ, така штото — слѣдъ много или малко време, — то ште стане общо достояние на сички. Тогава, разумѣва се, на сѣдѣ и селенинтѣ ште може да говори както и книжовникѣтъ. Това, обаче, не ште да служи за доказателство на това, че книжовността е твърдѣ млада, че не е имала оште време за да се развие.

шки животъ само да му се изучи азбуката, състояща отъ хиляди слогове. Съка народностъ, што има бждущите, има нераздѣленъ животъ, който ѣж прави, дѣто тя да поглѣшта и уподобява на себе-си страннитѣ, а не страннитѣ неѣж, тъкмо тѣѣ, както животниятъ организмъ поглѣшта и си уподобява чуждитѣ материи, што сѣж влѣзли въ него.

Историята на човѣчеството показва, че най-сжжпоцѣннитѣ дарове, т. е. културата, законитѣ и цивилизацията у единъ народъ сжжкогажъ дохождатъ отъ вѣнѣ. Предъ чельшкитѣ гений никой не е чужденецъ. Сички сме повикани да изпълнимъ човѣшкото си призвание на земята, което е: напредѣкътъ, цивилизацията, развитието на нашитѣ физически и нѣравственни способности за наше събствено добро и за прославение на Всемогущитѣ Създател на сичкитѣ сжштества.

В. ИКОНОМОВЪ.

Пловещъ, 15 Августа, 1870.

Наший еднородецъ и приятель, г. Райчо Королевъ, който тая година свършва духовната академия въ Киевъ, прибърза да ни почите съ изпраштаніе единъ свой душевенъ трудъ — за обнародване въ единъ отъ органитѣ на „Бъл. Кн. Дружество“. Съ тойзи трудъ, въ който говори господство му За Богомилството, много ни зарадва, и вѣрваме, че не по-малка радостъ и благодарение ште осѣтятъ и всичкитѣ ни читатели отъ него, кѣто съдържѣятъ му е тѣѣ много важентъ, любопитентъ и занимателентъ особено за насъ — Българетѣ.

Богомилството, ако собствено и да е рожба на Манихейската ересь, принесена изъ Армения и въ европейскитѣ владѣния на византийската империя и отъ тамо въ България, тая обаче ересь въ България най-първо се разви — подъ име Богомилство — и, тѣѣ да кажемъ, усвѣршествува оште въ Х. вѣкъ; отъ тамо започнѣ да се разпрѣсква — най-много на западъ отъ България — по съсѣднитѣ старни както словѣнски тѣѣ и несловѣнски, кѣто послѣ се прехвърли и въ Италия; дору най-сетнѣ се озова и разложи чакъ въ Френско, най-много въ южно Френско, и подирѣ разпусна клоништа и по други старни въ средня Европа. И така, тая българска ересь, — подъ разни имена и подъ малко-много видоизмѣнения — растѣше и се уголѣмяваше по западна Европа, дору вече въ XII. и особено въ първитѣ години на XIII. вѣкъ до толкова се бѣше усилила, штото отъ многото и безбройни грѣхове зачернѣлата съвѣсть на главата на католическата черкова за-

бра голѣмъ страхъ да бере предъ неѣж. За това не се забави намѣстикътъ Божий — Папата да дигне и проводи кръстоносни походи срѣшту изповѣдниците на реченната ересь, кѣто въ сжштото време постави на сждѣ инквизицни сждовишта за тѣзи хилядократно проклѣти еретици, които бидохж страшно мжчени и съ хиляди убиени. При всичко това, слободата на съвѣста най-сетнѣ се възтържествова и Християнетѣ почти на всички западна Европа, въ една открита рѣшима и много люта борба — въ растоание на двѣ-три столѣтия (отъ втората половина на XIV. в. до свършванието на първата половина на XVII. в.) утървахж се отъ душевниятъ и тѣлесенъ хумоть, който бѣ вложилъ на тѣхъ властолюбивиятъ Рим-Папа и неговото тиранско духовенство. Прочее гуситството, протистанството и другитѣ появивши се разни ереси въ западна Европа не сж освѣнъ дѣштери на българската ересь — на Богомилството, което фактически бждѣ предтече на слободата на народитѣ въ западна Европа, на които бѣ сждено да изпитатъ толкосъ столѣтия безбожнитѣ постжнки и други много най-свирени лошабини на Рим-Папа.

Ето великото значение на Богомилството; ето зашто пѣгорѣ си позволихме да кажеме за съдържанието на статията на г. Р. Королева, че е много важно, любопитно и занимателно, особено за насъ Българетѣ, кѣто, съ това си изложение, г. Королевъ е пожелалъ на драгитѣ си еднородци да представи, колкото е възможно, въ едно цѣло — Богомилството — тая наша ересь, която е играла забѣлжжна роль въ народниятъ вътрешенъ исторически животъ на българскитѣ нашъ народъ оште отъ началото на самото му покръштиванне чакъ до XV. в. ако не и пѣнасетнѣ, и която има отъ друга старна тѣй велико значение не само за насъ и за западна Европа особено, ами оште и за весь християнски мѣръ въобште.

Статията на г. Р. Королева — за Богомилството, истина, че не е лишена отъ недостатъци, и, кѣто само частъ е доставена намъ отъ неѣж, може слѣдъ получванието и на другата ѣ частъ да ни се явятъ оште пѣ-вече недостатъци, но, при всичко това, ний съ особено задоволение отваряме за неѣж стѣлповетѣ на „Пер. Списание“, — едно, че самиятъ предмѣтъ, който съдържава статията, е отъ голѣма важность и значение, както вече се каза, — и друго, че на тоя сжшти предмѣтъ едвамъ името у насъ е познато и тѣ на твърдѣ малцина души и едвамъ-ли пѣ-отколѣ отъ дестина години насамъ, кѣто отъ пѣ-преди, до колкото знаеме, не се е говорило у насъ за тойзи предмѣтъ нито писало. Ако не се лѣжимъ, най-първо — въ журналъ на български се е писало по нѣшто за Богомилство-

то — въ „Българскыты Книжници“ (въ Цариградъ издавани отъ г. 1858—1862) и — въ книга — срѣштаме да споменува по-обстоятелствено председателятъ на дѣйств. членове, г. М. Дриновъ въ своето съчинение, издадено преди двѣ години у Вѣна подъ насловъ: Исторически Прегледъ на Българската Църква. Прочее г. Королевъ е първиятъ отъ еднороднитѣ ни, който се опитва въ цѣло да ни представя изложение за Богомилството, и ний, съ обнародванието на това изложение, вѣрваме да зарадваме и възблагодариме почетнитѣ си читатели, и, съ това, оште да възбудимъ желание за по-сериозно и по-критическо издирване и обработване на тоя предметъ отъ сѣми родени Българе — споредъ както и самъ г. Королевъ твърдѣ сполучливо се изразява въ долонизложенното си писмо къмъ дѣйств. членове на Дружеството, кѣто обяснява причинитѣ на рѣшението си за обнародване предстоящиятъ си трудъ и кѣто въ сѣштото време самъ той споменува съ една отлична скромность за непълнотата и недостатъцитѣ въобще на това си изложение.

За доброто на самото дѣло, видѣ ни се за твърдѣ умѣстно да обнародваме на цѣло реченното писмо на г. Р. Королева.

Нашата отечественна история не е по-долня въ богатството си отъ историчитѣ на другитѣ по-отлични европейски народи, но, за съжаление голѣмо, не сме могли до сега да се сдобиеме съ пълна, обработена и усъвършенствована история, и не е никакъ чудно това, кѣто оште не сме могли да започнемъ нито да събирваме, както трѣба, материялитѣ за тая цѣль. За туй, днесъ кѣто начеватъ да се появяватъ нови и ревностни работници на историческото наше народно поле, не можемъ да не осѣштаме велика радостъ въ душата си и да не поздравимъ отъ сѣ сърце както г. Королева тѣй и вси други наши еднородци, които сж пожелали и ште пожелаѣтъ да бѣдѣтъ полезни на своятъ драгъ народъ и отечество съ трудове отъ българското историческо поле.

Отъ редакцията.

Почитаеми Господа!

Праштамъ Ви кратъкъ очеркъ за Богомилството, за да го обнародвате, ако го намѣрите за добро, въ единъ отъ органитѣ на „Българското Книжовно Дружество“. Историята на богомилската ересь, може да се каже, е една отъ най-важнитѣ и, въ сѣштото време, една отъ най-тъмнитѣ страници на Българската История, особенно Черковна. Мене отъ много време ме е занимавала историята на тази забѣлжителна българска ересь, и плодътъ на моето любопитство е този посиленъ трудець. Отъ туй кратко изложение, надѣвамъ се, Читателитѣ ште се упознаятъ колко-годѣ съ историята на богомилската ересь и съ тѣзи исторически данни, които можихъ да извлѣка отъ малкото извори, както словѣнски тѣй и иностран-

ни, што се намирахъ подъ ръката ми. Съзнавамъ, че това ми кратко изложение е непълно и много нѣшта има да му недоставатъ по-причина на малкото извори, отъ които се ползвахъ, тъй кѣто много първостепенни извори не можяхъ да намѣря и бѣхъ принуденъ да се ползвамъ отъ извори по-вече второстепенни. Но азъ съмъ избавенъ отъ тази претензия, штото трудътъ ми да обема напълно исторіята на Богомилската ересь, а само съмъ гледалъ да съберѣ и упозная читателитѣ съ онѣзи данни, които вече сѣ извѣстни на учениятъ мѣръ, кѣто съмъ се старалъ да ги разгледамъ и изложѣ въ историческиятъ редъ — до колкото можахъ. Онова, което най-много ме накара да предложѣ малкиятъ си трудъ за обнародване е — надѣждата, че може би непълнотата на моятъ трудъ ште извика по-достойни работници на това неразработено поле въ нашето отечество, и може би ште накара нашитѣ учени съотечественници да издирватъ и обнародватъ онѣзи паметници за богомилската ересь, които сѣ уцѣлѣли у насъ отъ времето. Ако би тая ми надѣжда да се изпълни понѣ отчасти, — азъ ште се считамъ за честитъ.

Съ истинно почитание

Вашъ еднородецъ

Р. КОРОЛЕВЪ.

Києвъ, 14 Марта, 1871.

ЗА БОГОМИЛСТВОТО.

ОТЪ

РАЙЧА КОРОЛЕВА.

УВОДЪ.

Наедно съ ученитѣ, които сѣ се придържали отъ една старна о преданията на класическата философия, отъ друга пъкъ — о учението на Черквата, и сѣ имали голѣмо влияние на развиванieto на мисълта, били сѣ оште и други мислители, които, въ своята мисль, кѣто сѣ достигнали до резултати противни или на официалната система на Черквата или на Християнството въобще, — били наречени *еретици*. Кѣто не можели да се удовлетворѣтъ отъ учението на Черквата за Бога и за мѣрътъ, много отъ тѣзи свободни мислители сѣ своята религиозна философия искали по своему да рѣшиятъ старата задача, кѣто противотурнали на безконечниятъ, добриятъ Богъ, — конечниятъ мѣръ, който е пѣленъ сѣ злини. Едни отъ тѣхъ отхвърляли дѣйствителността на видимиятъ мѣръ и признавали само сѣществуването на духтъ на вселенната, проповѣдвали всебожието (*пантеизмътъ*); други — приписвали на *злото начало* творението и достигнали до двуначалието или — *дуализмътъ*.

Изучванието на тѣзи двѣ системи представлява този интересъ, че както едната, така и другата сѣ разпространили между старитѣ народи и въ сичкитѣ класове на обществото намѣрили много послѣдователи. Дуализмътъ послѣдователно сѣществувалъ въ по-голѣмата частъ на Азия и Европа подъ разни форми. Подъ непосредственото влияние на *Гностицизмътъ* послѣдователно изникнали ученията на *Манихейцизмътъ*, *Присцилианизмътъ*, *Арианизмътъ*, *Павликанизмътъ* и — по-късно — на българскитѣ дуалисти — на *Богомилизмътъ*, — на тѣзи секти, които, както признаватъ разни учени авторитети, сѣ били

непосредствени родоначалници на дуалистическото учение на *Албигойците*, които се явиха въ историята по-послѣ и учението на които е известно подъ име *катаризмъ*. Най-заблѣжителна отъ сички тѣзи системи е била последната. Тя успѣла да основе въ средата на католицизмътъ Черкова, която — колко и да са се старали да ѝ унищожатъ, — съществувала е много въкове.

Богомилството, както и Гностицизмътъ, Манихейството и Мессалианството, е едно заблѣжително явление въ черковно-историческата наука и има еднакво значение въ животътъ на Християнството. Ето зашто Богомилството е било наричано и съ имената на тѣзи секти. Някои-си отъ историцитѣ причисляватъ Богомилитѣ ту къмъ Мессалианитѣ, ту къмъ Манихейцитѣ, или пъкъ — наричатъ тяхното вѣроучение смѣсване на едното и другото.¹⁾ Въ този смисълъ и Синодикътъ на български царь-Бориса гласи: „Понеже въсѣлѣжавни врагъ нашъ. по въсен българстѣни земли. манихескѣа ересь разсѣа смѣсикъ сѣа съ мессалианскоа“. ²⁾ А въ житието на преподобни Илариона богомилската ересь се нарича просто — *Манихейскѣ*, ³⁾ кѣто ѝ смѣсва съ Павликианството. Това сѣшитото говори и *Петрановичъ*, кѣто се основава на единъ отъ старитѣ писатели *Петра Сикула* (год. 869).⁴⁾ Г. *Гилбердингъ* говори, че *Богомилъ*, споредъ своето си значение може да се сравни со *Манеса* и съ *Павла Самогатски* — знаменититѣ основатели на дуалистическитѣ ереси. А *От. Н. Осокинъ*⁵⁾ говори, че Богомилъ направилъ реформа въ Манихейството, далъ новъ видъ на тази ересь и ѝ нареклъ споредъ името си „Богомилскѣ“. Между това, *Левицкій*⁶⁾ говори, че Богомилството нито по основниятъ характеръ на своето учение, нито по жизненнитѣ си особености не било нито клонъ, нито пъкъ подновяване на Манихейството, ами, — казва той по-нататкъ — то се равнява съ Манихейството по своитѣ последни изводи, по характерътъ на своето отношение къмъ Християнството.

Както и да е, Богомилството не е таквази ересь, която се е уклонила отъ няколко само частни пунктове на хри-

1) Evthymii Zygadeni, Narratio, p. 5; An. Com. 486.

2) Исторія Сербовъ и Болгаръ, А. Гилбердинга. т. I. стр. 131. СПб. 1868.

3) Полное собраніе Русскихъ Лѣтописей, IX. p. 145.

4) Богомили. Црква Босаньска и Кръстјани, стр. 33—35. У Задру. 1867.

5) Исторія Албигойцевъ. 1869 г. С. И. Б. т. I. стр. 140—141.

6) „Христіанское Чтеніе“ за 1870 г. No. 1. статья „О Богомилахъ“.

стианското учение; богомилската ересъ е била пълно и дълбоко повреждане и изкривяване на самата същностъ на Християнството, тъй щото въ тая ересъ отъ Християнството останѣли само нѣкои образи и представления, които обаче по съдържанието си сѣ свършено различни. За това Богомилството може да се нарече не ересъ, а своеобразна религия, дълбоко враждебна на Християнството, която, нарочно или безсѣзнателно, упорно и жестоко отрицавала послѣдното и свършено го изкривило.

На първи пътъ, щомъ се запознаеме съ историята на ереста, хвърля ни се въ очитѣ именно това обстоятелство, че Богомилитѣ придобивали послѣдователи по-вечето съ строгостта на своето нравственно учение, съ простотата и чистотата на животътъ си.¹⁾ Тѣ, наистина, винѣги сѣ гледали на Християнството като на най-високъ идеалъ на християнското учение и животъ, и съ пълна искренностъ сѣ се стремили да осѣществѣтъ този идеалъ. Но главниятъ побудвачъ на това стремление е била онази пагубна мисль, че ужъ господствуѣщата Черква (грѣцката), а особено нейната практика е повредила този идеалъ. Тази мисль, която е

- 1) Много изслѣдователи искатъ да обяснятъ името „Богомили“ отъ характерътъ на тѣхното идеално учение. Така, Евтимий Зигаденъ, който е живялъ въ началото на XII в., произвежда името Богомили отъ словата Богъ и милуй, и излиза, че Богомили ужъ означава *misericordiam Dei implorantes* = челоѣци, които просятъ у Бога състрадание („Narratio“ р. 5). Вижда се, Евтимий не е знаалъ: 1. словѣнскиятъ езикъ, макаръ и да е чувалъ словѣнско молитвословие въ Цариградъ, както предполага Енгелгардъ (*Abhandlungen*, р. 163), а 2. — кѣто произвежда Богомилитѣ отъ старитѣ Месалияни, той се старае отъ името на тѣзи послѣднитѣ да докажи тѣхното тѣжество съ първитѣ, т. е. съ Богомилитѣ: *Ерѣтици*. Но тогава Богомилитѣ трѣбаше по словѣнски да се наричатъ Богомоли, както наистина се и намира въ една ръкописъ на Кормчията отъ XVI в. (Глед. Опис. Румянц. Муз. No. 231, л. 209. „Мессалиане, иже сѣуть глаголомъ Богомоли „бабунѣ“). Дюканжъ (*Glossar. mid. et inf. graec.*, §. h. V), Монфоконъ (*Paleographia graeca* р. 374), Волфъ (*Histo. Bogom.* р. 4.) тъй съшто кѣто не знаели словѣн. езикъ, приели обяснението на Евтимия.

Протестанскитѣ писатели, кѣто съчувствуватъ на Богомилитѣ, като на реформатори, постарали се и тѣ да издирватъ истинното значение на името богомилско, само — не исторически. Готфридъ Арнолдъ (*Haeresiologia*, р. 206) ги нарича *Deo dilecti* = Богомъ любими; Гейманъ

давала винѣги обилна пишта на фанатическата пропаганда на сектата, при долниятъ степенъ на развитието на християнското съзнание въ България, дѣто оште били въ паметта, а може и въ *крѣвта*, на народътъ езическитъ предания, и отъ силнитъ чужди влияния, които били противни на Християнството, — е една отъ най-сѣштественнитъ причини, штото Богомилитъ не само отричали съвременното тѣмъ Християнство, но съвършенно изкривили Християнството въобще, макаръ и да не сѣ съзнавали това.

Поврежданието и отричаньето на Християнството Богомилитъ заявили въ най-пълнѣн и широкъ протестъ противъ съвременниятъ тѣмъ редъ на черковниятъ животъ — богослужението, тайнствата, иерархията и нейниятъ авторитетъ, а заедно съ това и — авторитетътъ на черковното предание. Богомилитъ отричали самитъ основи на черковниятъ животъ и наедно съ това признавали ништоженъ и животътъ на цѣлото Християнство въ продължение на вѣкове отъ неговото появяване. Но за да основѣтъ и оправдаятъ този противохристиянски протестъ, Богомилитъ повикали на помощъ павликианскитъ дуализмъ. Този дуализмъ отъ една старна съобштилъ на практическитъ стремления богомилски суровостъ

(Nova Sylloge dissert. въ забѣлжката) нарича ги Theophili, а Едеръ доказва това фактически съ туй, че и сега има у Словѣнитъ име Богомилъ, което ште рече—Theophil. Това потвърждава и Гизелеръ (въ забѣлжката на издан. Narrationis; глед. и „Християнское Чтеніе“ за 1870 г. No. 1, статья „о Богомилахъ“).

На тѣзи обяснения предава оште по-вече сила и вѣроятностъ и названието на богомилскитъ послѣдователи въ западна Европа, които сѣ се наричали Катарі=чисти. Има обаче други по-положителни доказателства, че името „Богомили“ не е произлѣзло отъ характерътъ на учението на тази секта, ами тѣ сѣ се нарекли така, заштото онзи, който първи пѣтъ проповѣдвалъ въ България това учение, се е наричалъ Богомилъ. Въ Синодикътъ на царъ Бориса (1210 г.) се казва: *Попа Бѣомила иже при петрѣ ѿри бѣлгарстѣмъ. въспрѣсимаго манахенскаѣ ереси и въ бѣлгарстѣи земли разсѣлвамаго. А Козма презвитерь (който е живѣлъ въ края на X. в.) казва: „И яко же случися Болгаретѣи земли, въ лѣта православнаго царя Петра, бысть поупъ Богумилъ, а по истинѣ Богу немилъ, иже нача первіе учити ереси въ земли болгаретѣи“. На основание на това може да се каже, че името „Богомили“ е излѣзло отъ попа Богомила, както го казва и г. А. Гильфердингъ. Гл. Исторія Сербовъ и Болгаръ А. Гильфердинга. т. 1. С. П. Б. 1868. стр. 131.*

и изключителностъ, а отъ друга — билъ причина на това, че тѣ паднали въ вътрешни противоречия и съвсѣмъ сѣ се отдалечили отъ истинното разбирване на християнската мисль.

Въ Богомилството, наедно съ павликианскиятъ дуализмъ и едновременно съ него, влѣзалъ и реформаторскиятъ елементъ, подъ дѣйствието на чужди влияния. Но пита се сега: кое е било жизненната *стихия* на тая секта? Ако обърнемъ внимание на богомилската догматика, предъ насъ ште се еви една бъркотия на образи и представления, които противоречатъ едно на друго и които се отличаватъ съ чудновата фантастичностъ. *Козма* презвитерь, ревностниятъ гонителъ на Богомилитѣ, твърдъ върно е охаректиризовалъ догматическитѣ представления на Богомилитѣ, кѣто ги сравнилъ съ *гнило сукно* („гнила свита“).¹⁾ Освѣтъ това, догматическото учение на Богомилитѣ въ сичкото онова време, колкото е сѣшществувала сектата (IX—XIV вв.), твърдъ много се е кландукало и измѣнявало.

Богомилитѣ не сѣ имали никакви канонически книги, авторитетътъ на които да е билъ задължителенъ за сичкитѣ; тѣхното учение не е било никакъ опредѣленно свършено, досвършено. Даже и най-ревностнитѣ членове на сектата не сѣ имали точно понятие за своята догматика.²⁾ Между тѣхъ постоянно сѣ сѣшществували препирни заради туй учение, както въ частнитѣ, тѣй и въ общитѣ му положения. А главното е, че между самитѣ догматически представления на сектата нѣма никаква тѣсна вътрешна свръзка и единство, оште по-вече не може се намѣри връзка между вътрешниятъ животъ на сектата и догматическитѣ положения. Поради това, едвамъ ли може да се каже, че главната сила на сектата и нейната сѣшстностъ се заключавали само въ *теософически* мечтания; тука трѣба да се признай и туй, че къмъ догматико-митологическитѣ представления на сектата се е смѣсвала голѣма частъ и отъ реформаторски стремления, които сѣ заимствувани отъ Павликиенитѣ, като упорито противодѣйствие на иерархията, Черковата и Черковността.³⁾ *Шмидтъ*, при свѣршванието на своята многоучена история за *Ката-*

1) Православный Собесѣдникъ, 1864, Май, стр. 97.

2) Богомили. Църква Босанска и Кръстияни. Петрановичъ, стр. 50. 1867.

3) „Христ. Чтеніе“. 1870. No. 1. „О Богомилахъ“.

ритъ, като прави общо оцѣняване на стремленията на сектата, казва, че сичко това е било опитване на недозрѣлата мисъл да разреши вѣчната *проблема* за произхожданието на злото въ свѣтътъ и съобразно съ това да се устрои животътъ. ¹⁾ Може това да е върно относително ересечителитъ, които въ припириятъ си съ учителитъ на Черквата стремили сж се да обяснитъ и диалектически да основатъ дуализмътъ на своето учение; но не можемъ да не забѣлѣжимъ, че четири-вѣковото сжшествование на сектата въобщте е било просто едно самооболштенно стремление да живѣйтъ по евангелски, — за което и учениятъ трудъ на споменѣтиятъ авторъ на съка страница представлява ясни доказателства.

На основание на сжштото самооболштенно стремление — да живѣйтъ по евангелски, била изработена отъ Богомитъ съвоеобразна и широкоразвита вжтрешна организация (иерархия), цѣлъ *циклъ* (кржгъ) на богослужебни обряди, особено нравствено учение и образъ на живѣнието. Заради този принципъ — да живѣйтъ споредъ Евангелието, хиледи фанатици безъ страхъ сж вървѣли въ огънятъ и въ тъмницитъ, и главното, — този принципъ не е билъ маска и лицемерие, а искрено сърдечно убѣждение на самооболштеннитъ души. Макаръ, че е имало голѣми разногласия между сектантитъ относително теоретическото учение на сектата, — тѣ съвършенно се съгласявали въ едно, — въ стремлението да си живѣйтъ споредъ Евангелието, въ ненавижданъето Православната Гръцка Черква, която ужъ повредила идеалътъ на евангелскиятъ животъ. Тази издавающа се черта на Богомитъ до толкова се е втѣлпила въ паметта на сичкитъ, штото отъ това време, отъ когато Византия се е запознала съ Богомилството, съко отрицание на постановленията на гръцката Черкова се считало вече за Богомилство. На основание на казаната черта въ Богомилството, нѣкои отъ пѣновитъ историци на тая ересь виждали сж въ нея предтеча на реформацията (като *Валденситъ*) и сж се старали да докажатъ, че дуализмътъ и неговитъ нравствени послѣдствия не сж сжшествовали въ богомилската система, а това сж ѝ приписвали отъ пристрастие, злоба и невѣжество противникитъ на Богомилството, което е отчасти и — върно. Други

1) Histoire des Cathares. t. II, p. 167—176.

пъкъ, напротивъ, сѣ старали да направѣжтъ сравнение между Богомилството и съвременнитѣ религиозни движения, като събирали всевъзможни свидетелства, които не сѣ говорили въ полза на първото мнѣние, и наричали Богомилството „адско изродие“. ¹⁾ Въ съки случай, нѣма да се покажи противна на общото мнѣние мисълта, че на попъ *Богомила* трѣба да се гледа като на български Лютеръ, но Лютеръ — въ Х-ятъ вѣкъ. Положително можемъ каза, че Богомилството е имало влияние за да се преобразува западната Черква. При първото появяване на Реформатитъ, намѣрило се много послѣдователи и заштитници на учението имъ между западнитѣ народи. На увеличанието на хиледи Христиени, които сѣ приемали реформатското учение, не е можало да въспрепятствова нито господствуващата черковна властъ, нито преслѣдованието отъ гражданскитѣ власти, нито убѣждението на католическитѣ богослови, нито — най-послѣ — високитѣ християнски истини, които тѣ отхвърлѣли.

Кое е било причина на това? Нѣма съмнѣние, че на това причина сѣ билъ злоупотрѣблението на папската властъ, безнравственността на западното духовенство и пълното презрѣние къмъ религиознитѣ дѣла около времето на Реформацията: отъ тукъ дълбоката ненавистъ на Реформаторитѣ къмъ Папата, неговитѣ Епископи и къмъ Клерътъ въобщте. Но какъ народътъ е пренесълъ своята ненавистъ отъ духовенството и къмъ своитѣ вѣрования въ полза на реформаторското учение? Безсъмнѣние, това е произлезло отъ туй, че на народътъ е било извѣстно реформаторското учение оште до появлението на самитѣ Реформатори, които само повторявали и видоизмѣнявали онѣзи вѣрования, които изповѣждали тѣхнитѣ предшественници и съвременници. Папиститѣ постоянно укорявали реформаторскитѣ богослови за нововвѣденията и учението имъ, кѣто го наричали ново и лъжовно, — и сичко това потвърждавали съ много доказателства. Протестантитѣ, за да оборѣжтъ тѣзи доказателства, обърнали се къмъ минѣлото старо време, за да трѣсѣжтъ тамъ предшественници на своето учение. Тѣхниятъ погледъ се е спрялъ на *Албигойцитѣ* и *Валденситѣ*, — които и провъзгласили за свои

1) „Христ. Чтеніе“ за 1870 г. No. 1. „0 Богомилахъ“.

прѣдци и предшественници.¹⁾ Тѣ малко обрѣштали внимание на различието, което е съществувало между тѣзи секти, и на раздѣлението на съка отъ тѣхъ на много клонове; тѣмъ имъ се шѣло да видятъ въ тѣзи секти само една истинна Черква, която е запазила въ продължение на много вѣкове залогътъ на протестанската вѣра.

Така съшито Албигойцитѣ и Валденситѣ не сѣ били изобрѣтатели на своята вѣра и нравственностъ, а сѣ ги заимствували отъ Богомилитѣ,²⁾ а послѣ вече, както и трѣбвало да стане, внесли и нѣшто ново, отпечатали — тѣй да речемъ — въ това учение духътъ на своето време, на своятъ народъ, и макаръ че сѣ се раздѣлили на много секти, но въ основата — духътъ на богомилското учение е останѣлъ у тѣхъ неизмѣнимъ.

И така, Албигойцитѣ и Валденситѣ можѣтъ се наречи предшественници на Реформацията въ този смисълъ, че тѣ имъ приготвили сѣ своето учение, което прилича на учението на Реформаторитѣ, — богато поле, на което послѣдуюштитѣ Реформатори можали свободно да съятъ своитѣ мнѣния, а не въ този смисълъ, че тѣ сѣ съставяли сѣ тѣхъ една Черква, държали едно и съшито учение, — както сѣ мислили за това самитѣ Протестанти.³⁾ Самитѣ Албигойци и Валденси, обаче, сѣ послѣдователи на Богомилитѣ, — както го казахме по-горѣ.

Но кои сѣ били Богомилитѣ? Какво е било тѣхното учение и отъ дѣ сѣ го заимствували? Дѣ и какви сръдства сѣ употрѣблявали да го разпространяватъ? Какви оште вѣнкашни причини сѣ помагали на Богомилитѣ свободно и успешно да разпространяватъ своето лжеучение? — Ето въпроси, които сѣ отъ голѣма важностъ и на които, поради това, трѣба да се обърни внимание и да се рѣшѣтъ. Тѣзи въпроси и ште бѣдѣтъ предметъ на това наше кратко изслѣдование.

Но тѣй кѣто, споредъ много учени издирвания се доказва, че богомилското учение веде началото си чакъ отъ *Гностицитѣ*, — ние ште наченеме нашето изслѣдование съ

1) L'université Catholique t. XXIII. p. 124. an. 1847.

2) Валденситѣ отъ първомъ сѣ се различавали отъ Албигойцитѣ и даже отъ Богомилитѣ, и сѣ съставлявали своя особенна секта, но по-послѣ много отъ тѣхъ приели мнѣнията на Албигойцитѣ. L'université Catholique, t. XVIII. p. 206.

3) Съ особенна сила е възставалъ противъ това Боссуетъ въ своята Histoire des variations de l'Eglise Protestante, m. II. L. XI. p. 275 и по-нататѣкъ.

изложението историята на гностическото учение, към ще изложиме последователно историята и на другите еретически учения, които сѣ имали по-малко влияние на богомилското учение, както: *Манихейското*, *Павликянското* и *Мессалиянското* учение, към ще указваме, на свое място, какви пунктове отъ сѣко едно учение сѣ влѣзли въ Богомилството, и какво влияние сѣ имали и какво измѣнение сѣ претърпѣли въ рѣцѣтъ на самитъ Богомили.

ГНОСТИЦИЗМЪТЪ.

Съ появяването на Християнството, изникнаха и плелитъ на ереситъ, на които семето твърдѣ много се разви и усили подиръ Апостолитъ. Обстоятелствата, при които се еви християнската религия, бѣха такива, щото тя необходимо трѣбаше да стѣпи въ борба съ религиознитъ учения на онѣзи философски школи, които изникнаха оште въ първитъ времена на Християнството отъ Иудейството и езичеството. Тази борба съ ученията, противни на християнската вѣра, оставила дълбоки *дирѣ* въ черковната история на първитъ и последуѣщи вѣкове, и е благоприятствувала да се образуватъ въ християнската догма други тълкования, други учения.

Съ съ смърта на Апостолитъ, Черковата се лиши отъ най-яката си опора и най-блѣскѣвитъ си свѣтилници. Истина, Апостолитъ оставиха свои писания, които можяха да служатъ за ръководство на вѣрующитѣ, но не бѣше възможно тѣзи списания изеднѣж да се разпространятъ и да станатъ достояние на цѣлото човѣчество. Евангелскитъ истини, които трѣбаше да се приематъ въ простотата на вѣрата, принасяха се въ жертва на вѣсточната и египетска философия, която въ то време имаше голѣмъ успѣхъ, и предводителнитъ умове на която се стараяха съ неѣ да уяснитъ и да съгласятъ религиознитъ начала на новиятъ мѣръ съ началата на стариятъ. Резултатътъ на тѣхнитъ стремления е билъ *гносисмъ* (γνῶσις).

За изворъ на гностическитъ философствования сѣ послужили религията на *Зороастра*, *Кабалата* на Евреитъ и *Александрийскитъ неоплатонизмъ*. Началата на Гностицизмътъ сѣ по-стари отъ Християнството. Оште въ преводътъ

на 70-тъхъ тълковници се срѣщатъ дири на Гностицизмътъ. Преди поевяването на Християнството, въ Александрия, която бѣше главно сбориште на сичкитѣ нации, произлѣзло е сближаванieto, особено въ иудейската школа, на разнороднитѣ учения и вѣрования, които до онова време не сѣ имали ништо общо между себе-си. Освѣнъ въ Египетъ, оште въ Палестина и въ Мала Азия сѣ се срѣснѣли и смѣсили иудейското, грѣцкото и персидското учение по причина на *Вавилонскиятъ плѣнъ*, както и на международнитѣ сближавания и размѣнявания на идеитѣ, което е произлѣзло отъ голѣмитѣ завоевания на *Александра Македонски*. Отъ таквостъ едно смѣсване образувала се е цѣла върволица на учения, краятъ на която е билъ — Гностицизмътъ, въ който послѣ сѣ смѣсили и християнски идеи.

И така, началото на Гностицизмътъ се тегли отъ до преди християнскитѣ времена, но той постепенно се е развивалъ вече въ началото на Християнството, при това, и наедно съ побѣдитѣ на това последнѣното. Персидското, египетското и еврейското учения, които сѣ били заразени съ Гностицизмътъ, оште въ апостолскитѣ времена сѣ били разпрѣснѣти въ по-голѣмата частъ на онѣзи старни, дѣто сѣ проповѣждали Апостолитѣ; а кѣдъ краятъ на 1-тъ вѣкъ на Християнството, Гностицизмътъ е вече заразявалъ първитѣ християнски общини, както се види това отъ първото послание на Апостола Павла къмъ Тимотея (1 Тимот. гл. 1, стихъ 4; гл. 6. ст. 20). Въ 2-тъ вѣкъ на Християнството Гностицизмътъ е билъ въ пълната си сила. Той е сѣшществувалъ оште нѣколко столѣтия и, само подиръ продължителна борба съ Християнството, е падналъ въ Устол., кѣто е оставилъ обаче много отъ своитѣ идеи въ наследство на други учения.¹⁾

Гностицизмътъ, както казахме, е смѣсване на разнообразни учения, които сѣ съставяли най-значителната частъ на вѣтхитѣ вѣзточни религии, особено на релиознитѣ представления халдео-персидски,²⁾ така сѣшшто на ученията египетски (най-повече — на Василида и Валентина),³⁾ иудейско-але-

1) За Гностицизмътъ глед. въобщите прекрасното съчинение на Matter'a, *Histoire critique du Gnosticisme et de son influence*, 1843 г. 2-е издание, Paris.

2) *ib.* 1, 105—126.

3) *ib.* 76—105.

ксандрийски¹⁾ и кабалистически;²⁾ но сичките тѣзи разнообразни учения се докарватъ къмъ едно начало. Изтичанието на сичките духовни сѣштества изъ божиеото сѣштество; постепенното израждане и ослабяване на сичките сѣштества на сѣки степенъ въ пò-нататашнитѣ изтичания; изкуплението или избавлението и възвращанието на сичко въ *лоното* на божеството — чрезъ изкуплението; възстановлението на първоначалната *гармония* и на божественното блаженство — ето основнитѣ и неизмѣнитѣ начала на Гностицизмътъ, около които се трупатъ сичките други негови представления.

Гностическата система съвсѣмъ не прилича нито на едно отъ пò-напреднитѣ учения, зети отдѣлно, които сѣ послужили за материалъ на съставянето ѝ, на пр. *Монотеизмътъ*, *Пантеизмътъ*, *Спиритуализмътъ* и *Материализмътъ*, *Християнството* и *Езичеството*. Гностицизмътъ въ своята си сѣштность не е отдѣление отъ Християнството.³⁾ Многома, кѣто не сѣ земали въ внимание, че началата на Гностицизмътъ твърдѣ много се отдалечаватъ отъ Християнството, считали сѣ го за секта и ересь християнска. Това, обаче, не е справедливо. Гностицизмътъ е съставенъ, наистина, отъ християнски елементи, но въ него преобладава египетското, персийското, моисеевото и филоновото учение. Въ него (въ Гностицизмътъ) има изражения и думи общи съ Християнството, но на тѣзи изражения и думи Гностицитѣ сѣ давали съвсѣмъ други смисълъ, нежели какъвто тѣ сѣ имали въ християнското учение. Гностицизмътъ не е и сѣшто философска система, защото той стои внѣ отъ областа на историческия вървежъ на философията, не изтича отъ нейното предидущо развитие и не съставя основания за пò-нататашния вървежъ на философската мисълъ. Толкова пò-малко може да се отнесе Гностицизмътъ къмъ философията по методътъ си. Неговиятъ методъ не представя самъ по себе върволица на логически умствования, както виждаме ние въобщте въ другитѣ философски учения. Той е учение на непосредствени възрѣния.

Кѣто не е философия, нито християнска ересь, Гности-

1) ib. 55—75.

2) ib. 136—159.

3) ib. гл. X—XI.

цизмът е обаче — *религия*. Той счита за свой изворъ *Свештенното Предание*, што се е запазило отъ най-старитъ времена, — така сѣшто и — преданието за изузното учение на Спасителятъ, което ужъ не разбрали и ужъ изкривили най-близкитъ Христови ученици. При това, *γνῶσις* е съставенъ, споредъ както забѣлжихме и по преди, отъ източнитъ религиозни представления, особено отъ персийскитъ и египетскитъ, и неговата цѣль е чисто религиозна: той се е стремилъ не само къмъ това, за да познае Бога и неговитъ отношения къмъ настоящиятъ редъ на нѣштата, ами оште и къмъ обеснение-искуплението на чловѣческый родъ и неговото възвращанье къмъ Божеството. И средствата, които е той предлагалъ за постигване на тая цѣль, били сѣ чисто религиозни: най-високо духовно *знание* (отъ тукъ е произлзло и името *γνῶσις*, — гностицизмъ) и вѣра съ нейнитъ тайнства и обряди, къмъ които се отнасятъ кръштенieto, евхаристията, и др.; само сичко това се е тълкувало по духътъ на учението гностическо. Гностицитъ сѣ имали и свештенно-служители, — епископи, презвитери, оште и *пророчици*.¹⁾ Тѣ сѣ говорили тѣй сѣшто и за Исуса Христа, за изкуплението, за черквата, но на тѣзи понятия сѣ давали съвършено друго значение, нежели Христиенитъ. Гностицитъ до таквази степенъ сѣ измѣнявали заимствованното отъ Християнството, што то *сходство* е оставало само въ еднитъ изражения, но не въ сѣштноста.

Гностицитъ сѣ се раздѣляли на много секти, но главно поприште на тѣхното развитие сѣ били Сирия, Мала Азия и Египетъ. Ние нѣма да разглеждаме сичкитъ малки секганти на Гностицизмътъ, а ште обѣрниме нашето внимание само на главнитъ негови представители, — на Гностицитъ отъ *египетската* и *сирийска* школа, у които гносисътъ се е развилъ най-много и които сѣ имали непосредственно влияние за да се съставятъ дуалистическитъ учения на *Манихейцитъ*, *Павликианитъ*, *българскитъ Богомили* и на *Албигойцитъ*.

За отличителенъ характеръ на египетскитъ гностически секти служи учението за чувственното изтичанье на тваритъ отъ Божието сѣшество (*еманатизмъ*), — съ което учение се

1) ib. II. p. 356.

смѣсва и значителна частъ отъ платонически понятия. У сирийскитѣ Гностици, напротивъ, господствува учението за двѣ противоположни и взаимно враждебни начала — доброто и злото, които сѣ послужили за да се образува мѣрътъ, и които и до сега продължаватъ своето взаимно-противоположно влияние на неговиятъ животъ (дуализмъ). Главни представители на египетскитѣ гносисъ били: *Карпократъ*, *Василидъ*, *Валентинъ* и *Офититъ*; на сирийскитѣ: — *Сатурнинъ*, *Татиянъ* и *Маркионъ*.

Цѣлта на гностическото учение се е състояла въ това: да издири произлизанието на мѣрътъ, причината на злото, и послѣ това да възстанови, да тури пакъ сичко въ истинното, въ свойственното на сѣко сѣшщество, — състояние; но Гностицитѣ на мѣсто да приематъ учението за тѣзи предмети като таинственни, — съ вѣра, тѣ подчинявали самата вѣра на своятъ гордъ умъ и мечтателно въображение. Тѣ не искали да видятъ въ тѣзи предмети нищо таитетвенно, а сичко сѣ изеснявали споредъ изслѣдованията на своятъ умъ и въображение. Нѣка разгледаме най-напредъ тѣхното учение за произлизанието на духовниятъ и видимиятъ мѣръ.

Ето какъ обеснявали Гностицитѣ произлизанието на духовниятъ мѣръ. Богъ, казвали тѣ, като сѣшщество височайше и духовно, нѣма никакво допиране или сношение съ материялниятъ или чувствениятъ мѣръ; отъ Него можали да изтекжтъ само сѣшщества като Него духовни. И наистина, споредъ учението на Гностицитѣ, Богъ определява и открива себе-си въ цѣла върволица на *Еони* (*αἰῶνες*), т. е. — божественни сѣшщества, тѣй штото съ поевяванието на първиятъ Еонъ се наченва разкриванието силитѣ на върховниятъ Богъ, които до тогава сѣ се покоили и скривали въ неговото сѣшщество. Сичкитѣ еони, зети изедно, съставятъ божественната пълнота (*πλήρωμα*). Но между Еонитѣ има постепенность.¹⁾ Колкото пд-вече се отдѣляватъ отъ Бога, или — отъ главното духовно битие, което едно е безусловно съвършено, духовността на еонитѣ ослабнява и тѣ се приближаватъ по свойствата си къмъ сѣшществата на чувствениятъ мѣръ.

1) Епифанія Кипрскяго, противъ ересей (Творенія Св. Отцевъ, въ Рус. перев. гл. 21, кн. 4, ересь XXIV). — Св. Ириней Лионскій, противъ ересей, кн. I, гл. 1 и слѣд. (глед. приложение къ „Правосл. Обзорнѣю“ за 1863 г.). — Творенія Тертуліана, въ Рус. Перев. ч. IV о Валентиніанъ.

Така изгубваштицъ своята духовность, Еонитъ достигватъ до тамъ, штото единъ отъ тѣхъ, най-последниятъ, съвършенно изгубва вече своята духовность. Съ този начинъ Гностицитѣ искали да обеснѣтъ какъ *духовното* и *нематериалното* сѣшщество е преминѣло въ чувствено и материално. Но заштото е трудно да се допусни, че *духовното* може да стане на *чувствено*, — та това би противорѣчило и на главниятъ принципъ на Гностицитѣ, — за това по-големата частъ отъ тѣхъ счели за нужно да допуснѣтъ, че основата на видимиятъ чувственъ мѣръ е — *несътворенната* и *вѣчна материя*. Тѣ противопоставили на едното вѣчно сѣшщество — Бога, друго вѣчно сѣшщество, така сѣшщо независимо и безконечно — материята (ὕλη), или вѣществото на видимиятъ мѣръ. Споредъ учението на египетскитѣ Гностици,¹⁾ материята е *пустота*, *тѣмнина* или сѣнка въ противоположность на божественната *плнрома* и *свѣтлина*. И ето какъ е произлѣзълъ видимиятъ мѣръ отъ тази пустота и тѣмнина. Когато произлѣзълъ най-дирниятъ еонъ, на който духовноста е била твърдѣ слаба — споредъ това и твърдѣ слаба връзка е ималъ съ височайшето сѣшщество, — той не можялъ вече да се държи въ редѣтъ на другитѣ еони и паднѣлъ въ неустроенната материя или въ *хаосмъ*. Този еонъ станѣлъ душа на мѣрътъ, който се е образувалъ отъ смѣсванието на духовното еоново сѣшщество съ материята, и който ние виждаме. Образователъ на мѣрътъ отъ смѣсванието на духовното съ материалното е билъ еонъ *Димиургъ* (δμιουργός). Този Димиургъ ништо самостоятелно не е вършилъ, но по внушението на най-първиятъ и най-големиятъ еонъ — *Премудроста* (σοφία). Но безжизненната материя, кѣто получила животъ, станѣла начало на *злото*, което противодѣйствува на сичко добро. Ето по коя причина египетскитѣ Гностици учили, че злото се заключава въ свойството на материята, а не въ злоупотреблението на челоувѣческата свобода. — Сирийскитѣ Гностици, напротивъ, учили, че царството на тѣмнината сѣшществувало отъ вѣчно,²⁾ и че това царство кѣто се вмѣкнѣло въ цар-

1) Приней кн. 1, гл. 1, 24, 25 и 30. Епифаній (твор. Св. Отцевъ, гл. 21, кн. 4). Тертулианъ ч. IV о Валентиніанъ.

2) Приней кн. 1, гл. 22, 24 и 26. Епифаній Ересъ 3, 22, 26 и 36 (твор. Св. Отц. гл. 21, кн. 2). Исторія Евсевія въ Рус. Перев. (Хр. Чтеніе за 1848 г.) кн. IV гл. VII. 30. Тертулианъ „о душѣ“, ч. II, противъ Маркіона, ч. IV.

ството на свѣтлината, произвело въ мѣрътъ смѣсване на свѣтлина съ тъмнина, на божественно съ вѣществено.

Творението на чловѣкътъ. Чловѣкътъ, споредъ учението на Гностицитъ, стои по-високо отъ сичкитъ твари на видимиятъ мѣръ. Той е направенъ отъ три сжшественни части: отъ духъ (πνεῦμα) — божественното начало въ животътъ; отъ душа (ψυχή) — такава, каквато е у сичкитъ животни, и отъ тѣло (σῶμα) — тъмница на духътъ, тѣй като то е материално. Гностицитъ различавали хората по съставнитъ части, кѣто сждели по това, коя отъ съставнитъ части преобладава въ човѣкътъ, и ги раздѣляли на три разряда: на *духовни*, *душеви* и *вѣществени*. У първитъ преобладаващото начало е *духътъ*, и къмъ тѣхъ принадлежѣтъ онѣзи, които владѣжѣтъ съ истинното най-високо *вѣдѣние* (γνῶσις), каквито считали Гностицитъ себе-си; у вторитъ — душата, и къмъ тѣхъ принадлежѣтъ онѣзи, които се ръководѣтъ отъ вѣрата: — такава, споредъ Гностицитъ, сж — сичкитъ други Христиени; у третитъ — материята, и къмъ тѣхъ принадлежѣтъ онѣзи, които нѣматъ нито вѣра, нито вѣдѣние, на пр. Езичницитъ.¹⁾

За чловѣческиятъ духъ Гностицитъ учили, че той вѣнжги се стреми къмъ онази задмѣрна областъ, отъ която е паднѣлъ, кѣто е потѣнѣлъ въ материята.²⁾ Но до извѣстно време хората трѣба да си останѣтъ подъ власта на Димиурга (образователятъ на мѣра) и на еврейскій Богъ. Димиургътъ, споредъ египетскитъ Гностици, е билъ ръководителъ на хората къмъ небесното отечество,³⁾ кѣто имъ съобщтавалъ най-високата премѣдростъ, а особено — познанието за тѣхното божественно произхождение; но той е билъ само безсѣзнателно орудие на премудроста (σοφία), която е съобщтавала на хората своитъ идеи чрезъ него. Той е избиралъ и турялъ първосвештеницитъ, пророцитъ, царѣто, и ги е ръ-

1) Иринеи кн. 1, т. 6. Епиф. Ересъ 21 (твор. Св. Отцевъ гл. 21, кн. 4). Dictionnaire des heresies V. Perrodil, 1 p. 437, 1845 г. Paris.

2) Гностицитъ вобще не сж признавали първородниятъ грѣхъ. Сатурнинъ и Вассилидъ учили, че душитъ сжшествували опште преди рождението на тѣлото, и че Богъ ги е преводилъ за наказание въ този мѣръ (Епиф. Ересъ 3 и 4. Твор. Св. Отц. гл. 21, кн. 2 и 4). А Офититъ считали грѣхопадението, както е то описано въ книгата Бития (ib. твор. Св. Отц. гл. 22, кн. 2) за начало на развиванѣто на чловѣческото съзнание. По тази причина тѣ сж и почитали змията (бѣс, — отъ дѣто е излѣзло названieto имъ Офити) — която, по тѣхното учение, е послужила за орудие на небесниятъ Богъ — премудростъ.

3) Епифаний Ересъ 7, 24; твор. Св. Отц. гл. 21, 22; Иринеи кн. 1, гл. 1, 24; Тертулианъ — противъ Валентинианъ г. IV.

ководилъ къмъ онова *вѣдѣние*, отъ което той самъ е билъ лишенъ. Сирийскитъ Гностици въ това отношение учили инакъ. Тѣ отхвърляли *вѣтхиятъ завѣтъ*¹⁾ и учили, че Димиургътъ е враждебенъ властитель на хората и неговата цѣль е — да не ги допусне да узнаятъ, че тѣ иматъ божественно произхождение, за да може и пѣ-нанататѣкъ да владѣе надъ тѣхъ. Но за да съобшти на хората, че тѣ иматъ божественно произхождение и да възбуди въ тѣхъ стремление къмъ небесното имъ отечество, — за тази цѣль е дошелъ на земята *Спасителъ* (σωτήρ). Спасителятъ, споредъ Гностицитъ, не е височайши Богъ, а е най-големиятъ Еонъ (много Гностици наричатъ този Еонъ — премудростъ). Въ своитъ сѣждения за лицето Спасителево Гностицитъ въ много нѣшта не сѣ се съгласували помежду-си. Най-старитъ Гностици (*Симонъ Волхвъ* и неговътъ ученикъ *Менандръ*),²⁾ показвали на себе-си, като на Христа Спасителя. Другитъ пъкъ не сѣ признавали въ Христа личното единение на божеството съ човѣчеството. Тѣй напр., египетскитъ Гностици допуштали дѣйствителността на човѣческата природа въ Иисуса Христа, но сѣ го раздѣляли на двама Христа: земни и небесни. Небесниятъ Христосъ се е съединилъ съ земниятъ, когато послѣдниятъ се кръститъ на Иорданъ, за да го научи какъ да учи хората, а предъ страданията той го оставилъ и се е възнесълъ на небото. Сирийскитъ Гностици, напротивъ, съвсѣмъ отхвърляли дѣйствителността на човѣческата природа въ Христа, и проповѣдали, че Иисусъ Христосъ ималъ само призрачно човѣческо тѣло, а не истинско, и таквось тѣло е ималъ само за да може да бѣде въ съобщение съ хората.³⁾

И за *изкуплението* Гностицитъ сѣ учили съгласно съ своето учение за човѣческиятъ духъ. По тѣхното учение, само тѣ (Гностицитъ) могатъ да достигнатъ *задмѣрната об-*

1) Епиф. Ересъ 22, 23, 26, 56 (твор. Св. Отц. кн. 1, гл. 22, 27). — Евсевій, кн. 5, гл. 7, 30 Хр. Чтеніе за 1848 г.; Тертулианъ — противъ Маркіона, ч. IV.

2) Симонъ е училъ, че сичко изтича отъ Бога на различни степени на битието. И сама-го себе-си е турялъ той на тѣзи степени, кѣто особенно божие проявление, но той е турялъ себе-си твърдѣ високо и признавалъ, че самъ той е „велика сила на вѣрховното сѣщество“ (Hic est virtus Dei, que vocatur magna). Бога, въ който сѣ вѣрвали Иудеитъ, Симонъ го е считалъ подчиненъ Ангелъ, а себе-си наричалъ: Слово Божие, първообразъ на сѣвършенствата, параклетъ (утѣшителъ), участникъ на сичкитъ божествени свойства (Ego sum Dei; ego sum speciosus; ego sum paracletus; ego omnia Dei. гл. Прин. кн. 1, гл. 20; Евсевій кн. 2, гл. XIII; Епифаній, твор. Св. Отц. гл. 21, кн. 2, стр. 107).

3) Епиф. (твор. Св. Отц. гл. 21, кн. 24; гл. 22, кн. 2).

ласть (небесното отечество) чрез изкуплението. Макарь и сичките хора да сѣ могли да слушатъ Христовото учение, — зашото сичките хора иматъ слухъ, — но не сички сѣ можели да приематъ това учение. То се е паднало само на *духовните* (на тѣзи, които иматъ най-високото въдѣние — *γῶσις*), т. е. на Гностицитѣ.¹⁾ Тѣй кѣто само тѣ сѣ въ сѣстояние да се издигнатъ надъ чувственността и да се *погружатъ* въ съзерцание на чисто духовното, — за това тѣ и винаги иматъ предъ очи своето произхождение и значение, и тѣхниятъ погледъ не се спира на нищо вѣществено, материялно, но оште тука — на земята — тѣ ставатъ невѣшественни, невидими, равни на самага Христа и даже по-високи отъ него,²⁾ и придобиватъ способностъ да правятъ чудеса и да господствуватъ надъ ангелитѣ. Кѣто умрѣтъ, тѣ безпрепятствено ште преминатъ (чрезъ планетната областъ) въ най-горнѣото царство на духоветѣ и ште участвува въ тържественниятъ бракъ на премудроста съ Христа и сами ште се съчетаѣтъ съ висшитѣ Еони. А другитѣ хора, вѣшественнитѣ и душевнитѣ, нѣма да получаѣтъ това изкупление. Първитѣ послѣ смъртта ште ги постигне общитѣ жребий съ неразумнитѣ животни, а послѣднитѣ ште се възнесѣтъ само до планетната областъ, дѣто господствува Димиургъ.³⁾ Въскрѣсване на мъртвитѣ Гностицитѣ въобще не признавали, а учили, че въскресението, животътъ и спасението сѣ достояние само на душата.⁴⁾

Гностицитѣ, кѣто считали само себе-си съвършенни, кѣто унищожили изкуплението, наедно съ това унищожили и самата нравственностъ. Тѣ не допуштали свободно-нравственна дѣятелностъ въ чловѣка, а учили, че чловѣкъ прави само това, кѣмъ което го е назначила естественната необходимостъ. Кѣто се признавали, че основата на грѣхътъ лежи въ тѣлото, тѣ, подиръ това, не сѣ могли да допуснатъ, че тѣлото кѣто е грѣховно по своята сѣштеностъ, може да се изправи и усъвършенствува. По тази причина нравствеността на Гностицитѣ се е заключавала въ *въдѣнието* или въ съзерцанието; и въ това въдѣние тѣ сѣ полагали основата

1) Епифан. (твор. Св. Отц. гл. 21, кн. 4). Ирм. кн. 1, гл. 6.

2) Епиф. (твор. Св. Отц. гл. 21, кн. 4).

3) *ibid.*

4) Ирм. кн. 1, гл. 24.

на спасението; безъ това вѣдѣние — нѣма спасение.¹⁾ Ето зашто Гностицитѣ, за да очистѣхтъ духътъ, който е заключенъ въ злотворната тъмница — въ тѣлото, държали сѣ най-строгиятъ аскетизмъ. Тѣй на пр. *Сатурнинъ* и неговитѣ последователи сѣ се въздържвали отъ сичкитѣ земни удоволствия, не ѣдели мѣсо, не пиели вино, не сѣ се женяли, и съ таквоя едно въздържание прелѣстявали много Христиени.²⁾ А Маркіонъ не е допушталъ да се причащаватъ тѣзи, които не сѣ могли да се въздържаватъ отъ брачниятъ животъ. Много Гностици сѣ гледали на бракътъ като на дявоиска работа, който чрезъ бракътъ прѣпятствува на избраннитѣ да се връщатъ въ духовниятъ мѣръ.

Кѣто сѣ гледали на своето мнимо вѣдѣние като на най-големо съвършенство за човѣка, Гностицитѣ по-вечето сѣ отхвърляли благодатнитѣ средства къмъ християнското усъвършенствование. или пъкъ сѣ измѣнявали смисълътъ имъ. Тѣй на пр. Кръштението е било за тѣхъ само знакъ, *символъ* на изкуплението, което се извършва чрезъ вѣдѣнието.³⁾ За *евхаристията* тѣ учили тѣй, както сѣ учили и за Христовата плоть. Нѣкои-си отъ Гностицитѣ отхвърляли Евхаристията като установление на народниятъ иудейски Богъ, когото тѣ отъжествявали съ Димиурга, а други пъкъ, ако и да сѣ ѣхъ извършвали, но — само като обрядово богослужебно дѣйствие. Причащението, споредъ тѣхното учение, е само символъ на тайнственното единение на човѣка съ Божнѣтъ, съ който той (човѣкъ) трѣба нѣкога да се съедини въ небесното отечество. А на обрядовото богослужение тѣ гледали като на дѣйствие по-долно отъ тѣхното духовно съзерпание, и даже го считали като противно на самото богопочитание.⁴⁾ *Маркіонъ* гледалъ на черковната обрядность като на подновено Иудейство, което било изпѣдено отъ Християнството. А много отъ Гностицитѣ, като не сѣ признавали Иудейството, въ сѣштито време отхвърляли и въ Християнството сичко онова, което е заимствувано отъ ветхиятъ заветъ. А за пророчествата *Сатурнинъ* училъ, че едни отъ тѣхъ били проречени отъ ангелитѣ (творцитѣ на мѣрътъ), а други-

1) *ibid.* гл. 21; Епиф. Ересъ, 22.

2) Ирин. кн. 1, гл. 24; Епифаній (твор. Св. Отц. год. 22, кн. 44, ересъ 3 и 4).

3) Епифаній, ересъ (твор. Св. Отц. гл. 22, кн. 2, стр. 131).

4) Ириней, кн. 1, гл. 21, § 4.

тъ отъ дяволтъ. Впрочемъ, нѣкои-си отъ Гностицитѣ извършвали своитѣ свештеннодѣйствиа твърдѣ тържественно, и това правили съ цѣль — за да привлечатъ къмъ своята секта по-вече хора. Особенно Маркионитѣ сж се отличавали съ *пишността* на обрядитѣ си. *Маркъ* (главата на сектата, отъ когото е и получила названието си) съ посредството на нѣкои-си искусства превръщатъ ужъ виното въ кръвъ, когато благославялъ чашата, тъй што, споредъ словата на Иринея, *сичкитѣ* жаждали да се причастѣхтъ отъ благословенната чаша, за да можѣтъ изобилно да се насладѣхтъ съ богатта на тайнството.¹⁾ Нѣкои-си отъ Гностицитѣ извършвали кръштението по-тържественно отъ православнитѣ и го извършвали по нѣколко пѣти надъ сѣкиго, който е стѣпвалъ въ по-горенъ чинъ. Валентинианитѣ сж имали опште *възложение на ръцѣтъ*; у нѣкои-си пъкъ е сжществуваъ обрядъ, който е съотвѣтствовалъ на тайнството *еleosвещенние*, и който се е извършваъ чрезъ помазванието на болниятъ съ елей, размѣсенъ съ масло.²⁾

У Гностицитѣ можали да извършватъ тайнствата не само епископи и свештеници, ами и прости мѣряне, даже и жени;³⁾ — трѣбало е само тѣ да принадлежѣхтъ къмъ *духовнитѣ*, тъй кѣто духовнитѣ, сички безизключение, можали да свештеннодѣйствуватъ.

Ние вече забѣлѣжихме, че за изворъ на своето учение Гностицитѣ признавали нѣкакво си тайно свештенно предаване, въ което ужъ имъ се съобщтавало учение по-високо отъ онова, което се съдържа въ Св. Писание. Тѣ имали нѣкакво-си *висше* Евангелие, написано ужъ отъ самитѣ Апостоли, които сж го предали само на нѣкои-си избрани, што били способни да го спастѣхтъ и предахтъ и на другитѣ подобни тѣмъ хора. А нѣкои-си, кѣто признавали само Писанието, до нѣмай-къдѣ избръщали смисълътъ му; нѣкои-си пъкъ дохождали до тамъ, штото въ самитѣ слова господни различавали *божественното* и *человѣческото*, или *духовното* и *душевното*. За това Гностицитѣ казвали, че *духовниятѣ* (Гностикѣтъ) самъ трѣба да отличава въ Новозавѣтнитѣ Писания духовното отъ душевното. Други — най-сетнѣ — отхвърляли цѣли книги отъ

1) Епиф. Ересъ (твор. Св. Отц. 0 Маркасіанахъ, гл. 22, кн. 2). — Иринея, кн. 1, гл. 13.

2) Иринея, кн. 1, гл. 21, § 5.

3) Епифаній (твор. Св. Отц. гл. 22, кн. 2, стр. 132).

Светото Писание, или нѣкои мѣста отъ тѣхъ, които сѣ ги считали за произведение на хора душевни, и сичко това сѣ правяли по едни само побуждения, — да отстранѣтъ отъ Св. Писание сичко, што е противорѣчило на тѣхното учение. Заради тази цѣль тѣ сѣ употребявали и мнимо духовно тълкование на Св. Писание. Кѣто сѣ се насланияли на вътрешно ужъ просвѣщение *свине*, тѣ сѣ тълкували Св. Писание за *душевнитѣ* хора съобразно съ тѣхното разумѣние, а за себе-си сѣ го тълкували съвършено иначе, — ужъ въ духовенъ или въ тайнственъ смисълъ.

Ето какво е било учението на Гностицитѣ. Кѣто го сравниме съ учението на българскитѣ Богомили, забѣлѣжаваме голѣмо сходство между тѣхъ. На пр. учението за *Еонитѣ* ние намираме и у Богомитѣ, но въ пѣ-ограниченъ видъ. Както ште видиме послѣ, *Плиромѣтъ* на Богомитѣ се ограничава само съ *Димиурга-Сатанаила*, *Михаила* или *Ангела на Великиятъ Свѣтъ* и съ *Духа Светаго*. Димиургътъ на Богомитѣ не е като Димиургътъ на сирийскитѣ и египетскитѣ Гносисъ; той постепенно се лишава отъ своитѣ божественни украшения, дору стане на сѣштество ограничено. Сѣштественната черта на учението на Богомитѣ състои именно въ умаляването на *Плиромѣтъ* и въ размѣсването египетскитѣ и сирийскитѣ Гносисъ по отношение къмъ Димиургътъ — образователятъ на материалнитѣ мѣръ. Именно съ този пунктъ на своето учение Богомитѣ сѣ се допирали до старитѣ Гностици, и отъ този пунктъ сѣ турнажи пѣкъ и начало на новиятъ Гносисъ. И тѣй, учението на Богомитѣ е смѣсване на двѣтъ стари гностически направления — на египетското и сирийското. Това смѣсване станѣло е, обаче, пѣ-рано отъ появяването на Богомитѣ. Както предполагагъ, това смѣсване е станѣло опше въ VII в., отъ нѣкого-си *Костантина*, родомъ отъ Армения, който пѣ-послѣ билъ нареченъ *Силванъ*, и когото считатъ за основателъ на *Павликианството* — непосредственнитѣ този и главенъ изворъ на богомилското учение. Силванъ отхвърлилъ много умствования на предшествоваващитѣ нему Гностици и захванѣлъ да се държи пѣ-близо до *откровенното* учение.¹⁾

1) Histoire Eccless. Fleury, гл. XII, p. 52.

Богомилитѣ, като послѣдователи на Гностицитѣ, признавали *въдѣнието* (γνῶσις) на религијата на съвършеннитѣ, и онѣзи, които имали това въдѣние, наричали сѣ ги *духовни*. Тѣзи духовни сѣ били учителитѣ и разпространителитѣ на ереста. По дрехитѣ и по вънкашниятѣ изгледѣ тѣ сѣ приличали на източнитѣ калугери.¹⁾ Освѣнъ духовнитѣ (избраннитѣ) членове на сектата, у Богомилитѣ сѣ били опште членове душевни, или, както ги наричали, *простѣйши*, на които не е било достѣпно учението на съвършеннитѣ, и които, поради това, често сѣ се ограничавали въ вѣрата съ мнѣния по нѣкога-си съвършенно несъгласни съ Гносисѣтъ. Тѣй на простѣйшитѣ тѣ казвали да вѣрватѣ въ Св. Троица и ги учили да си представляватѣ лицата на Св. Троица въ чловѣчески образѣ, — тогази, когато съвършеннитѣ сичкитѣ три названия — Отецѣ, Синѣ и Св. Духѣ отнасяли къмъ Бога Отца, и отхвърляли отъ Бога сѣки чловѣкообразенъ видѣ.²⁾

Сичкитѣ признаци на дуалистическото богомилско вѣрочучение, както — сѣштествованието на два Бога — Богѣ добрий и Богѣ лошевий или материята съ нейниятѣ владика, борбата на духѣтъ и материята, надвиванието демонѣтъ, както и тѣлесната тѣмница на чловѣка, въздържванието отъ земнитѣ удоволствия, отъ вино, мѣсо, отъ съпружество и пр., — сичко това полижително е било изказано и отъ първитѣ Гностици: отъ *Евфрата*, *Симона*, *Менандра Коринта*, *Сатурнина*, *Кердона*, *Маркиона* и *Василида*. Освѣнъ това, почти пѣ-вечето точки отъ богомилското учение можѣтъ да се намѣрѣѣтъ не само въ гностическитѣ секти, ами и въ много други секти, които сѣ съвременни на развитието на Гностицизма. Въ тогавашнитѣ религиозни системи вѣрованието въ борбата на доброто и злото начало, източната *Козмогония* (учение за произхожданието на мѣрѣтъ), заедно съ това и въздържанието — не сѣ били рѣдко евление. Ние вече изложиме общитѣ основания на Гностицизмѣтъ. „Тѣзи основания, говори Н. Осокинѣ,³⁾ сѣ се удѣржвали въ сичкитѣ разклонявания на тази обширна система, въ сичкитѣ сѣздания на нейнитѣ послѣдователи, които сѣ турнѣжли начало на съб-

1) Evthymii Zygadeni: „Narratio“ XXII. — Anna Comnena (apud migne Patrologiā m. c. XXXI, p. 1167.

2) Evthymii Zyg. „Narratio“ XXIII.

3) Исторія Албигойцевѣ, гл. 1, p. 115.

ственни теории. Съки отъ последователитѣ е доносвалъ съ себе-си ново понятие, което наедно съ другитѣ е послужвало за материялъ на пѣ-сетнитѣ последователи“. Менандръ на пр., Василидъ, Кердонъ и другитѣ Гностици не признавали мѣрътъ за божие творение; *Тацкиянитѣ* и *Севериянитѣ* не давали да се пие вино, а Гераклиянитѣ отхвърляли бракътъ; даже въ учението на *Оригена* има гностически понятия: въ своето учение „За началата“ той допушталь, както Сатурнинъ и Василидъ, че чловѣческата душа сжштествувала оште до съединението ѝ съ тѣлото, и че Богъ за наказание проводилъ ѝ въ този мѣръ,¹⁾ и т. п.; *Патрициянитѣ* пѣкъ положително утвърждавали, че *чловѣческото тѣло е дяволско сздание*. — Въобщте забѣлзваме, че оште и въ първитѣ вѣкове на Християнството мнозина отъ самитѣ Христиени сж се трудили да рѣшжтъ тази мисль, надъ рѣшаванието на която сж се трудили и Дуалиститѣ въ IX—XIV вѣкове. А тази мисль е била: *можалъ ли е всеблагий Богъ да бѣди виновникъ на онова зло, което тѣй изобилно е разпрснато по земята, на онѣзи бѣди, които тѣрсятъ случаи да поглгнжтъ сичко живо?* Въ отговоръ на това *Колунтъ* (александрийскій свештенникъ) говорилъ, че Богъ сздалъ само доброто; а другъ свештенникъ, *Флоринъ* (Valentinianus), който живѣлъ въ II в., доказвалъ, че Богъ сздалъ само злото. Последователитѣ на това учение отхвърляли оште *сздатъ*, възкрѣсванието на мъртвитѣ, ражданието на Христа отъ Дѣва Мария и, както Гностицитѣ, считали христовата плоть зета отъ небесната материя.

И така, отъ таквозъ едно неопредѣленно понятие за Бога и за произхожданието на злото въ свѣтътъ, последуюштитѣ сектатори, въ старанията си да достигнжтъ до едно опредѣленно понятие за това, трѣбало да стигнжтъ до *дуализмжтъ*, т. е. да признаватъ двѣ върховни сжштества, враждебни помежду-си и противоположни по своята сжштностъ. И наистина, отъ многото разнообразни и противоположни рѣшавания на горѣказанната мисль, особено подъ непосредственното влияние на Гностицитѣ, последователно изниквахъ и се определявахъ ереситѣ — Манихейска, Присцилианска, Ариянска, Евтихиянска, Павликианска, Богомилска, Албигойска, и др.²⁾

1) Епиф. Ересъ, Л. XIV.

2) Истор. Албиг. 1, р. 117.

МАНИХЕЙСТВОТО.

Гностическото лжеучение се е изказало съ не по-малка сила въ *манихейската* ересь. Основателятъ на манихейството билъ *Манесъ*, родомъ отъ Персія. Родътъ на Манеса билъ отъ *Маити* на *Магуезката* секта, която се различавала отъ другитъ послѣдователи на *Зороастра* съ това, че признавала строгиятъ Дуализмъ, който не се вижда въ учението на самиятъ *Зороастръ*. Манесъ прекаралъ по-голямата частъ на животътъ си помежду персийскитъ Маги, Неоплатоницитъ и александрийскитъ Гностици, което му давало възможность да се упознае съ разнovidни системи. Полвинъ Езичникъ, полвинъ Християнинъ и полвинъ *Брамининъ* — Манесъ донесълъ съ себе-си отъ въстокъ понятието за борбата на двѣтъ начала — на доброто и злото.¹⁾ На старостъ Манесъ приелъ Християнството и билъ направенъ свещенникъ въ *Евазъ*, главниятъ градъ на провинцията *Пузитисъ*. Неговиятъ гордъ духъ, обаче, не се укротилъ и смирилъ отъ християнското учение. Къто е изучавалъ повърхностно Християнството, той е можалъ въ него да намъри нѣкои черти на вънкашно сходство съ персийската религия. Той въобразилъ, че неговото назначение и призвание е — да очисти отъ заблужденията Християнството²⁾ (въ своето самооболштение Манесъ е мислялъ, че само единъ той вижда и разумѣва онова, што другитъ по душевната си слѣпота не забѣлжватъ), и се нарекалъ *παράκλητος*, т. е. указвалъ на себе-си като на Утѣшителя Духа Светаго, който билъ обѣштанъ отъ Иисуса Христа. Той наричалъ себе-си така същщо и Апостолъ (посланикъ) христовъ, въ такъвъ смисълъ, както забѣлжва и блаж. *Августинъ*, че Ис. Христосъ се обѣшталъ да проводи и въ неговото лице проводилъ Св. Духа.³⁾ — Когато Магитъ забѣлжвали, че Манесъ учи не тъй, както се слѣдвало споредъ персийската религия, зели да го заплашватъ съ смъртъ за лжеучението му, и той побѣгналъ отъ отечеството си. Той много време живялъ въ Туркестанъ, дѣто се е запозналъ съ

1) Petri Thoma Cacciari Exercitationis in S. Leonis opera de Manicheorum haeresi — apud migne (Patralogia, L. X, 781).

2) Дѣянiя съ Манихеемъ Феликсинъ, кн. 1, гл. 9. — Творенiя Августина. Полный курсъ Патрологiи, гл. 42.

3) Августинъ о ересяхъ, гл. 46 Полный курсъ Патрологiи, гл. 42.

Будизмътъ, когото тъй сжшто въвелъ въ учението си. Въ 272 год. Манесъ се върнахъ пакъ въ Персія, дѣто Магитъ, слѣдъ голѣми препирни, признали пакъ учението му лъжливо. Но Манесъ подъ никакъвъ видъ нерачилъ да се откаже отъ учението си, за което, по повелѣніето на персийскіятъ царь *Варака*, предали го на люта смъртъ.¹⁾

Основнитъ начала на манихейското учение сж свършено прилични съ учението на сирийскитъ Гностици. Манихейтъ свършено отхвърлѣли цѣліятъ В. Завѣтъ, кѣто го считали за творение на злото начало, а Н. Завѣтъ приемали така, както имъ го далъ Манесъ. Манесъ *критически* разгледалъ Нов. Завѣтъ, отхвърлилъ отъ него много нѣшта, съставилъ събствено Евангелие, за което казвалъ да е проведено отъ небото. Поради това, единственно въренъ изворъ на манихейското учение било е Манесовото Евангелие, въ отношение къмъ което Манихейтъ не допуштали никакви челоѡчески сжждения. „Обѣщанниятъ въ Н. Завѣтъ утѣшителъ (Параклитъ-Манесъ), говорилъ Манихейнинътъ *Фаветъ*, ни учи што да приемаме отъ този завѣтъ (отъ новиятъ) и што да отхвърляме.²⁾ Той дошелъ за това, за да открие ветхитъ образи и, кѣто снеме отъ тѣхъ покривалото, да представи истината гола.“³⁾

Сжштественниятъ пунктъ на манихейското учение се е сѣстоялъ въ това, че въ манесовата система *духътъ* и *материята* сж туряни оште въ пд-голѣма противоположностъ, отъ колкото въ Гностицизмътъ. Въ манесовата теория *злото начало* така сжшто е свободно дѣятелно, както и доброто, и цѣлта на міровиятъ животъ не сѣстои въ подчиняванѣето на първото подъ послѣднѣото, както учили Гностицитъ, а въ тѣхното свършено раздѣляванѣе. Манихейтъ учили, че до сѣтворението на мірътъ, сжштѣствувалъ височайшій Богъ, който *отколъ* господствувалъ надъ царството на доброто, което е изтекло отъ него и което е сжштественно сѣединено съ него. Въ противоположностъ Нему и отдѣлно

1) Удрали му кожата, напѣлнили ѣх съ слама и ѣх закачили на градскитъ врата за страхъ на неговитъ послѣдователи. Petrus Siculus. Hist. Manicheorum, apud Magne (Patrologia, тл. CIV, р. 1255). — Const. Armenopuli (Joannis) Leonclavii, Juris Graeco-Romani canonici et civilis (срп. 549). — Bossuet, Histoire des variations des eglices Protestantes, 1817 тл. II. р. 86—87.

2) Августинъ противъ Фавета, кн. XXXII, тл. 6. Полный курсъ Патрологіи. 42.

3) Тамъ-же, кн. XV, тл. 5. Иповѣдъ блж. Августина въ рус. Перев. (Перев. Д. Подгурскій, въ Трудѣхъ Кіевск. Духовн. Акад. за 1866—1869 г.

отъ него, также *отдавна* съществувало царството на тъмнината заедно съ тъмнитѣ сили, които сѣ изтекли отъ него. Настоящиятъ мѣръ, по учението на Манихеитѣ, е излѣзълъ споредъ слѣдующиятъ начинъ: Тъмнитѣ сили, които оштѣ отъ начало ведяли жестока борба помежду-си, еднѣжъ твърдѣ близо дошле до невидимото за тяхъ до тогава царство на свѣтлината, на което хубостта ги прелѣстила и тѣ поискали да го завладѣятъ съ сила. Борбата се извършва съгласно споредъ теорията на Зороастра. Височайшиятъ Богъ, за да отстрани опасността, която заплашвала царството му отъ страна на тъмнитѣ сили, произвелъ отъ себе-си Еонътъ — *майката на животътъ*, която подиръ произвела *първиятъ човѣкъ*, който билъ облеченъ съ петъ чисти стихии: — *огнь, свѣтлина, въздухъ, вода и земля.*¹⁾ Този *първи човѣкъ*, кѣто се надѣвалъ на петистихийнитѣ си елементи, стѣпилъ въ бой съ слугитѣ на Сатаната, но безуспѣшно. Той билъ надвитъ и можалъ да се спаси отъ плѣнь само съ помощта на *жизнениятъ духъ*, но сѣ пакъ една частъ отъ оружието му (частъ отъ петтѣхъ стихии) останѣла въ рѣцѣтъ на тъмнитѣ сили. Съ помощта на тази небесна частичка, която останѣла въ рѣцѣтъ на тъмнитѣ сили, князѣтъ на тѣзи сили — Сатаната — направилъ първиятъ земенъ човѣкъ, тѣлото на когото е направено отъ земната материя, а разумътъ му — отъ небесната. Името на този човѣкъ е *Адамъ*: той еднакво принадлежи на двамата Богове — на добриятъ и на злиятъ. *Жизнениятъ* Богъ искалъ да освободи отъ материята заключенитѣ въ неѣхъ частици на свѣтлината;²⁾ той възнесълъ частицата отъ свѣтлината, която оште не успѣла да се смѣси съ материята, на видимото небо и ѣхъ турналъ на слѣнцето и мѣсецѣтъ, отъ дѣто тя трѣбвало да изтеглява и присѣдинява къмъ себе-си родственитѣ ѣ елементи на свѣтлината, които били задържани отъ Сатана. Отъ тукъ — вѣчното стремление на материялниятъ човѣкъ къмъ духовното съвършенство. Частичката отъ свѣтлината, която била турена на слѣнцето и луната, малко по-малко захванѣла да освобождава отъ материята

1) Августинъ противъ Фавета, кн. XI, гл. 42. Полный курсъ Патрологіи.

2) Август. противъ Фавета, кн. XI, гл. 3. гл. 42 (Полный курсъ Патрологіи). Манихеитѣ различавали първиятъ човѣкъ, който принадлежалъ къмъ царството на свѣтлината и е съществувалъ до сътвореніето на мѣртъ, отъ първиятъ човѣкъ, който е направенъ отъ земната и небесната материя, и който е родоначалникъ на човѣческиятъ родъ.

родственнитѣ ѱ елементи на свѣтлината, и тѣмнитѣ сили заблѣжили, че плѣненната отъ тѣхъ свѣтлина рано или късно оште се върне къмъ своятъ изворъ, — за това тѣ измислили друго сръдство за да го удържатъ. Демонитѣ сж рѣшили да удържатъ духовното начало съ различни мѣрски удоволствия, кѣто позволили на първиятъ чловѣкъ (Адама) да ѳде отъ плодовѣтъ на сичкитѣ райски дървета, а му запретили да не ѳде само отъ дървото *познание добра и зла*, заштото мисляли, че съ това тѣ могатъ да му въспрепятствуватъ да съзнае, кое е съобразно съ неговата природа и кое е ней противно. Но единъ отъ ангелитѣ на свѣтлината (гениятъ на слънцето) не ги допуснѣлъ да прелѣстѣтъ Адама. Часттъ, обаче на Адамовото паданье билъ близко. Кѣто не могли да сполучатъ въ своятъ си планъ, Демонитѣ измислили друго за съблазняванье на Адама. Тѣ направили Ева, на която прелеститѣ, наистина, го съблазнили и той паднѣлъ въ грѣхтъ на чувственността. Съ този начинъ, тѣ го накарали да се отдалечи отъ свѣтливата си природа, и чрезъ размножаванье на потомството пакъ завлѣкли въ материялната областъ останѣлата въ него свѣтлина. За това цѣлта на живѣението на сѣки чловѣкъ трѣба да състои въ избѣгването отъ губителни свѣтски удоволствия и наслаждения, които правятъ хората безсилни, неспособни да приемнатъ духтъ, но напротивъ — оште ги отгалечаватъ отъ него. Високото призвание на чловѣка трѣба да се състои, слѣдователно, въ нравственната чистота. Ето зашто нѣкои-си отъ Манихеитѣ наричали себе-си *хавароѳ*, т. е. чисти.¹⁾

Но, при сичката нравствена чистота, чловѣческиятъ родъ само съ своитѣ усилия не би можалъ да се избави отъ власта на князтъ на тѣмнината, за това трѣбовало да се еви на земята Христосъ — Изкупитель. Той се евилъ на земята само въ *призрачно* тѣло — за да могатъ да го приематъ плотскитѣ хора. Той нарекълъ себе-си *Христосъ Месия*, за да изпълни отколъшнитѣ очаквания на Евреитѣ. Князтъ на тѣмнината, кѣто се уплашилъ отъ побѣдитѣ на изкупителятъ, направилъ тѣй, штото Евреитѣ го резпнѣли, но Христова-та смъртъ послужила за освобождение на сичкитѣ души, —

1) Епифаній Ересъ, L. XVI. — Августинъ, гл. 46. гл. 42. (Полный курсъ Патрологіи).

тъй кѣто Манихеитѣ, споредъ своето учение сливали душата съ Христа.¹⁾

При лъжливото съзерцателно учение на Манихейнитѣ, у тяхъ не е можало да бѣде и истинска нравственностъ. Нравственното съвършенство, споредъ мнѣнието на Манихейнитѣ, състояло е въ *сдѣйствиованието* да се освободи душата отъ връзките на материята съ известни физически извършвания, или съ ограничения потребноститѣ на човѣческата природа. Тѣй на пр. Манихеитѣ вѣрвали, че тѣлото е произведение на Сатаната и, ако му угождаващъ ште се рече — оште пò-вече да кърмишъ въ себе-си злотворната частъ на своето сжшество, т. е. оште пò-вече да държишъ свѣтливата природа на душата въ злотворнитѣ узи на материята. Ето зашто аскетизмътъ на Манихеитѣ билъ до нѣмай-къдѣ строгъ. На пр. голѣмата заслуга на Манихейнинътъ било да се въздържа отъ плотската похоть, отъ мѣсо, отъ вино (поради това тѣ не тургали и въ евхаристията вино, което го считали за сатанинска жлъчь) и отъ други ѣстиета.²⁾ Тѣй кѣто, споредъ учението на Манихеитѣ, свѣтливата природа чрезъ рождението постепенно ослабва, тѣ на това основание усжждали бракътъ, кѣто казвали, че той е *Сатанинско установление*. Трѣба да се забѣлѣжи, обаче, че на такъвъ строгъ аскетизмъ сж се предавали само *избраннитѣ* (electi) или *свѣршеннитѣ* (perfecti), а на *слушателитѣ* (auditores) или *оглашеннитѣ* (*κατοχούμενοι*)³⁾ отъ снизхождение се е давало воля да ѣдѣтъ мѣсо, да пийѣтъ вино, даже и да се женятъ.⁴⁾ Споредъ свидѣтелството на Бл. Августина, строгиятъ манихейски аскетизмъ билъ само външенъ и подъ неговото покривало се скривала най-грубата нечистота, развратъ, плотоугодие и т. п.⁵⁾ Въ възкрѣсението на мъртвитѣ Манесъ не вѣрвалъ и се придържалъ за вѣзрѣнията на Дуализмътъ.

1) Август. — Противъ двухъ посланій Пелагіанъ, кн. 2, гл. 2. (Пол. к. Патрол. гл. 44).

2) Август. — За нравственоста на Манихеитѣ, кн. II, гл. 17, §. 44.

3) Трѣба да се забѣлѣжи, че както у Гностицитѣ били духовни и душевни чинове на сектата, тѣй и Манихеитѣ сж се дѣлили на свѣршенни и слушатели. У Гностицитѣ само на духовнитѣ е билъ достъпенъ висшиятъ Гносисъ, и у Манихеитѣ тѣй сжшто само свѣршеннитѣ сж можали да се подигнатъ до идеалното съзерцание на предметитѣ. Такова сжшто дѣленне е било — както ште видиме по-нататѣкъ — и у Богомилитѣ.

4) Августинъ — За въздържанието, гл. 10, § 24, гл. 40. Petrus Siculus. Hist. Manicheorum — apud — Migne (Petrol. гл. CIV, p. 1255). Const. Armenopuli, стр. 549. Bossuet, Histoire des eglises Protest. гл. II, p. 86—87.

5) Август. — За нравст. манихейска, кн. 11, 16, §. 51, гл. 19, §. 68, гл. 32.

У Манихеитъ сѣшществувало два рода богослужение: *тайно* и *открито*: първото се извършвало само въ присѣствие-то на избраннитъ, а второто — на слушателитъ.¹⁾ Вънкашнитъ обряди на богослужението тѣ считали за принадлежност на Езичниците, за това ги наричали *непотръбни* за истинниятъ Манихейнинъ.²⁾ Манихеитъ не признавали тѣй сѣшшто и тайнствата на православната Черква, както: кръштеннието, евхаристията, бракътъ и т. п. Евхаристията по видимому тѣ приемали — както съвършеннитъ тѣй и слушателитъ — когато сѣ се намирили въ православни храмове, но сѣ ѿж приемали само да покрѣйтъ своето *сектанство*. Относително и за другитъ части на богослужението Манихеитъ тѣй сѣшшто се разминували съ Православнитъ. На пр. тѣ празнували *недѣлята*, но не като день на възкрѣсванието Господне, а при-минували ѿж въ постъ, като знакъ на скърбъ. Тѣ празнували и *Пасхата*, но не така, както Православнитъ. Други празници тѣ не сѣ имали, освѣнъ единъ опште, който принадлежалъ събственно на тѣхъ и който е ставалъ въ честь на Манеса. Този празникъ е билъ *Вѣра* и се е празнувалъ много тържественно. — Манихеитъ имали и свое особенно чиноначалие. Тѣй кѣто Манесъ се казвалъ *Утѣшителъ*, за да изобрази въ себе-си равночестенъ приемникъ на Ис. Христа, избралъ си 12 апостола, които рѣкоположили 72 Епископа, — въ съотвѣствие на 72 господни ученици. У тѣхъ сѣ били опште тѣй наречени *Евангелисти* или *Благовѣстници*, т. е. странствующии проповѣдници на Манихейството.³⁾

Оригиналната Манесова философия си отворила блистателенъ пѣтъ и влиятелна бѣдушность. При сичко, че въ Персия, а послѣ и въ Римската империя много сѣ преслѣдвали и гонили манихейската ересь, но тя пакъ успѣла да се разпространи въ Персия, въ Китай, Сирия, М. Азия, Египетъ, Сѣверна Африка и въ другитъ градишта на Римската Империя. За таквось голѣмо разпространяванѣ на сектата най-много е способствовало вънкашниятъ строгъ аскетизмъ на сектантитъ, и начинътъ, съ който тѣ разпространявали учението си. Даже Блаж. Августинъ билъ прелѣстенъ отъ

1) Тамъ же, гл. 46, гл. 42.

2) Тамъ же, противъ Фавета, кн. XX, гл. 3, 4, гл. 42.

3) Petrus Siculus (Patrologia, гл. CIV). Hist. Manicheor. — Const. Armenopuli, p. 549. — Bossuet, гл. II. p. 86, 87.

тъхъ и въ продължение на 9-години билъ е най-ревностниятъ приверженецъ на манихейската ересь.¹⁾ Простиятъ народъ, когото тѣ най-много прелъстявали съ своятъ строгъ аскетизмъ, приписвалъ имъ даже божественна сила. За по-голъмо оболстение много отъ Манихеитъ ходѣли въ калугерски дрехи и често сж се казвали да сж православни. — И така, Манихейството кѹе тайно, кѹе подъ друго име сжшществувало е чакъ до среднитъ вѣкове и винѣги е намирало много послѣдователи.²⁾ Тази скришна, пълна съ оболстения, суевѣрия и лицемѣрие секта съ нова сила се е поевила въ Армения, отъ дѣто, макаръ и жестоко да сж ѣж гонили византийскитъ императори, тя се е разпространила по сичкото византийско царство.³⁾ Този новъ Манихейзмъ се е поевилъ около VII стол. въ царствованието на *Констанция*, малкиятъ Ираклиевъ синъ, и е извѣстенъ въ историята подъ име *Павликианство*.

(Слѣдва).

ЗА ОТХРАНАТА.

(Продължение). *)

4. Майката трѣба да бѣде строго-внимателна при кърменѣето и въобще — при храненѣето на дѣтето си.

Пд-преди ние казахме, че въздухътъ е необходимъ за нашето живѣние, че безъ него ништо не може живя на този свѣтъ. Това сжштото трѣба да се каже и за *храната*. Безъ храна ние би умрѣли непременно, както би умрѣли и безъ въздухъ. Можемъ да кажемъ даже, че важноста и значението на храната за живѣнието ни е по-голъма, заштото въздухътъ за насъ е необходимъ именно *за да има храната възможность да поддържва животътъ ни*, т. е. да храни тѣлото ни, да му дава възможность да рѣсте, да го прави способно да изказва сила, енергия, движение, — съ една рѣчь — да бѣде живо. Безъ храна и въздухъ ние не можеме живя,

1) Исповѣдъ бл. Августина (въ Рус. перев. въ „Трудахъ К. Д. Академіи“ за 1866—1869 г.).

2) Bossuet, гл. II, р. 89—91.

3) ib. р. 91. — Кириллъ и Меѳодій, Лавровскаго, стр. 96.

*) Виж. кн. II. стр. 69—102.

но храната е *основа* или *изворъ* на нашето живѣние, а въздухътъ е *средството*, което прави тая основа таквази, каквато е необходимо за поддържванието и продължаванието на животътъ ни.

Зашто ъдемъ? Зашто е необходима за насъ храната? Не ште доказване, че ние ъдемъ за да можеме да ръстемъ, да дѣйствуваме, или да го кажеме изобщто — за да можеме да живѣеме. Дѣтето, при ражданието си, е твърдъ малко и слабо, но слѣдъ мѣсеци, слѣдъ година — то става пѡ-голямичко и пѡ-силничко, слѣдъ двѣ, слѣдъ три години, — оште пѡ-голямичко и пѡ-силничко и тѣй на нататѣкъ, дору стане мжжъ голѣмъ, ѣдъръ и пѣленъ съ сила, по нѣкогажъ — твърдъ голѣма. Пита се, отъ дѣ се зема това мѣсо, тѣзи кокали, косми, жѣби, очи и проч.; отъ дѣ се зама въ човѣка тази сила и енергия? Разбира се, че това става отъ храната, която ѣдеме ние. Господъ тѣй наредилъ и натѣкмилъ въ насъ сичко, штото, безъ нашето знание, ѣстието, што го ѣдемъ, обръшта се и въ мѣсо, и въ кокали, и въ сичко друго, което сѣставлява нашето тѣло, и което дава на това тѣло възможность да дѣйствува, да изказва сила, енергия и проч. И тази наредѣ у насъ е до толкова точна и сѣвършенна, штото сичко би се извършвало въ насъ винѣги точно и редовно, и човѣкъ никога не би се разболѣвалъ и непременно би проживявалъ до дълбока старость, ако самъ той (човѣкъ) съ своята глупавина и съ своето невнимание къмъ най-скжпото за него благо, — къмъ здравieto си, не би навличалъ на себе твърдъ често болѣсти, не рѣдко пѣкъ и — преждевременна смъртъ.

Ний спомѣнжхме пѡ-преди на кѣсо, че *крѣвта* храни нашето тѣло и му дава възможность да ръсте, да дѣйствува и проч., и че крѣвта въ насъ се образува отъ ѣстието, што го ѣдеме. Отъ това само по себе се разбира, че отъ качеството и количеството на храната зависи и качеството и количеството на крѣвта ни. Ако е храната хубава, ште е хубава и крѣвта ни; а когато е крѣвта ни хубава, тогава ште е хубаво и здравieto ни. Но ние знаеме, че *храната*, што ѣдеме, не е оште *крѣвъ*; тя се обръшта на крѣвъ вжтрѣ въ насъ. Ште каже, че ѣстието, за да стане на чиста живителна крѣвъ, трѣба да претърпява въ насъ голѣми измѣнения.

Ако ли не станжтъ тѣзи потрѣбни измѣненія, тогава не може да има въ насъ добра и достатѣчна кръвь, не може да има — подиръ това — и добро здравие, и траенъ животъ. Когато е така, за сички е необходимо да знаеме, какъ ѣстието се превръшта вътрѣ въ насъ на кръвь. Знанието на това — макаръ и не на пълно и подробно — безъ друго би ни дало възможность да отбѣгваме отъ много опасности за здравието си.

Главното мѣсто въ насъ, дѣто ѣстието вече начева да се обръшта на кръвь, е *желудокътъ* (стомахътъ, жерката), но това мѣсто не е *единственното*, въ което става смиланието на ѣстието. Ако обърнемъ внимание на сичко, што се върши въ насъ, штомъ наченеме да приемаме ѣстие или — да ѣдемъ, ште видиме, че начало на смиланье ѣстието у насъ се полага опште въ устата ни.¹⁾ И наистина, ето какво се върши тукъ. Штомъ туримъ хапката въ устата си, ние, слѣдъ кѣто ѣж изпитае чрезъ езикътъ, да ли е тя хубава и годна за насъ и за смилание,²⁾ захващаме да ѣж дѣвчимъ, за да ѣж направимъ на дребно. Въ сѣшното това време, когато става дѣвканьето, отъ *слезитъ*, што се намиратъ въ устата ни (подъ езикътъ, при коренятъ на челюститъ ни и горѣ до ушитъ ни), изтича *плюнка*, която измокрюва ѣстието и съ този начинъ го прави мѣкушаво, водничко и липко, както тѣсто.³⁾ Слѣдъ това, ѣстието, вече приготвено за смилание, лесно влиза чрезъ гърлото⁴⁾ въ стомахътъ, дѣто претър-

- 1) Впрочемъ, и по-преди отъ това, ѣстието начева да се приготвя за обръщанье въ кръвь. Варението и печението на ѣстието не е ништо друго освѣнъ средство, чрезъ което ѣстието става способно да се смилва по-лесно и по-скоро.
- 2) Езикътъ ни дору не пробува ѣстието, ние не начеваме да го дѣвчиме или гълтаме. За то ние трудно приемаме и пригълтваме нѣшта горчиви и въобщте негодни за насъ и за здравieto ни.
- 3) Плюнката спомага не само да се обръшта ѣстието въ мѣсо, но опште и да може то лесно да се хлѣзка изъ гърлото на надоло къмъ стомахътъ; освѣнъ това, плюнката има свойство да прави ѣстието да може по-лесно да се стопява и смилва въ желудкътъ.
- 4) Трѣба да кажемъ тукъ, че ние имаме двѣ гърла. Едното е назначено за влизанье въздухътъ въ бѣлиятъ ни дробъ, дѣто, както казахме преди, кръвта ни чрезъ кислородътъ се пречистя, а другото — събственно за да влиза презъ него ѣстието въ желудкътъ ни. Първото се намира по-отпрѣдъ къмъ устата, а второто е задъ него. Споредъ тавозъ едно разположение на гърлата, ѣстието твърдѣ често можало би да влиза въ първото — въ дихателното гърло (заштото то е по-отпрѣдъ) и тогава да се задъхваме и въ едно мгновение да умираме (въ бѣ-

пява най-големо измѣнение и става най-способно да се превърне на кръвъ. Стомахътъ е като една продълговата турба, отгоръ широка, а долу тѣсна и се намира на лѣвата ни старна. Отъ горниятъ край желудокътъ се съединява съ червото, презъ което приминува ъстието, а отъ долниятъ — съ тѣй нареченото *тънко черво* или *малкиятъ желудѣкъ*. И при двата си края желудѣкътъ има способностъ, когато е потребно, да се свивва и затягва много добръ, и послѣ пакъ да се отпуща и разслабва (разбира се — пакъ когато е потребно). Штомъ влѣзе ъстието въ желудѣкътъ, то вече не може да излѣзе отъ тамъ дору не се смѣли доста добръ, зашото и единътъ и другиятъ край на желудѣкътъ, слѣдъ влизанието на ъстието въ него, се свивватъ и затягватъ, така штото ъстието, ште-не ште, трѣба да си остава тамъ и да се мѣли. Смилањето на ъстието въ желудѣкътъ би става по единъ твърдъ простъ начинъ. Желудѣкътъ има способностъ цѣлъ да се свивва и разтягва. Кѣто се напълни съ ъстие, той начева да се свива и разтяга и съ този начинъ мачка тамъ приетото ъстие. Но заедно съ мачканѣто въ желудѣкътъ се вливва една ројностъ, която се нарича *чревена ројностъ*. Тази ројностъ се вливва отъ тънкитѣ жилички, които се

лиятъ ни дробъ, освѣтъ въздухъ, штомъ влѣзе друго малко много твърдо тѣло — вода, хапчица хлѣбъ и проч. — въ нея минута се прекратява животътъ ни), но Богъ, който промишлява за сичго, не оставилъ човѣка и тукъ. Той направилъ надъ дихателното гърло капаче, което штомъ приближи време да се глѣтва ъстието или какво да е друго, спушта се и затудва добръ това гърло, тѣй штото ъстието свободно приминува презъ него и утива въ другото гърло, въ което трѣба и да утиди. Обаче по нѣкогажъ се случва тѣй, штото дору приминува ъстието презъ капачето на дихателното гърло, това капаче да се издигне нечаяно и въ гърлото да падне нѣкоя трофица или капка, и ако би труфицата или капката да утидѣтъ твърдѣ на дѣлеко изъ дихателното гърло, смърта е неизвѣжна. Но отъ што тѣй нечаяно се издига капачето на дихат. гърло? Отъ разни причини. Когато капачето се спушни и закрие дихателното гърло, въ бѣлиятъ ни дробъ и въ цѣлото дихателно гърло остава въздухътъ, който трѣба да излѣзе на навънъ. Сега, ако въ това мгновение се случи човѣкъ или да се засмѣе силно, или да се разгнѣви много, или да говори бърже, — съ една рѣчь, — ако би да направи таквось нѣшто, което произвежда силно разтрѣсване на бѣлиятъ дробъ, тогава капачето не може да противостои на напорътъ на въздухътъ и се отваря, макаръ въ то време презъ него и да минува ъстието. За това не е хубаво да се смѣе човѣкъ, когато ѣде, нито пѣе да говори бърже и сърдито, а особено е най-опасно да гдѣличкатъ човѣка по ребрата, когато той ѣде и уста му сѣ пълни съ ъстие.

намиратъ множество около стѣнките на желудѣкътъ, и се влива именно — за да се смѣси съ ѣстието и, при мачканъето отъ желудѣкътъ, да го обѣрни на каша. За да може обаче ѣстието добръ да се обѣрне на каша и да се *стои* съвършено, потребна е голѣма горештина, и тая горештина ѣж докарва кръвта. Штомъ въ желудѣкътъ влѣзе ѣстие, кръвта съ изобилие начева да се прилива къмъ стѣнките на желудѣкътъ,¹⁾ и заштото тя сама е горешта, сгорештява и желудѣкътъ така добръ, штото мачканното и обливванното съ чревната ройность ѣстие — слѣдъ много или малко време се уварява и стопява съвършено, изгубва вече първоначалниятъ си видъ и се обръшта на една желтикава каша, която има лошева миризма.²⁾ Въ това се състои смиланъето на ѣстието въ желудѣкътъ ни. Но съ това не е свършена оште работата на смиланъето. Желтикавата и вунешта каша, на която се е превърнало ѣстието въ желудѣкътъ ни, не е оште разстопена до тамъ, штото отъ нея лесно да могатъ да се отдѣлятъ потребнитъ за кръвта ни частички отъ непотребнитъ. Потребно е да претърпи оште едно измѣнение, за което и желтикавата вунешта каша преминува отъ желудѣкътъ въ тънкото черво³⁾, дѣто именно става раздѣлението на потреб-

- 1) Винѣги, дору ѣдеме, чувствуваме нѣкаква-си студенина. Това произлиза, заштото во време на ѣденъето кръвта ни се трупа най-много около желудѣкътъ, по слѣдствие на което другитѣ части на тѣлото, кѣто нѣма въ тѣхъ толѣози кръвъ, колкото е имало преди да се на-трупа кръвта къмъ желудѣкътъ, изпитватъ студенина.
- 2) Чревната ройность е кисала и люта, така штото разядва сичко, до което се допре. Смиланъето на ѣстието състои се събствено въ това, че чревната ройность се смѣсва съ него, разядва го и го прави да се стопява по-скоро. Споредъ това си свойство, чревната ройность била би опасна и за самиятъ желудѣкъ: тя би разяла желудѣкътъ, който въ такъвъ случай самъ би се смлялъ; но, както казахме и по-преди, Богъ и тукъ промислилъ за насъ, и далъ средство да се запазва желудѣкътъ здравъ и читавъ. Вътрѣшнитѣ стѣнки на желудѣкътъ са покрити съ една лигава кожица, която може да противостои на чревната ройность и да запазва желудѣкътъ отъ разяждане. Истина, при сѣко едно смилане на ѣстието много или малко се поврежда отъ чревната ройность и самата лигава кожица, но когато се смѣли ѣстието и желудѣкътъ си почива, тогава се възобновява и кожицата.
- 3) Червата не са ништо друго, освѣнъ едно дълго черво, извито нѣколко пъти на горѣ и на долу така што образува единъ цѣлъ кушъ и показва кѣто да има много черва. Туй цѣлото дълго черво се раздѣля на двѣ части: — едната се нарича тънко черво, а другата дебело черво. Тѣнката е тая частъ, што се начева отъ желудѣкътъ и достига до дебелото.

нитъ частички за кръвта ни отъ непотрѣбнитъ, както и това, че първитъ сѣх изсмукватъ и предаватъ на кръвта, а послѣднитъ се изхвърлюватъ. Ние казахме, че желудѣкътъ ни въ долната си частъ е съединенъ съ тънкото черво, и именно съ най-главната му частъ, която се вика *дванайсипръстна*. Презъ сичкото време, дору ъстието се бави въ желудѣкътъ и дору не се обърни на казаната желтикава и вунешта каша, долниятъ край на желудѣкътъ който се нарича *Пилоръ* (стражъ) е яко стиснатъ и не пушта презъ него да премине нито една частичка, която не е обърната на казаната каша. Штомъ, обаче, ъстието се обърни на желтикава каша, Пилорътъ се разслабява и пушта казаната каша отъ желудѣкътъ въ тънкото черво.¹⁾ Тукъ, при самото начало на това черво, или въ най-главната негова частъ, която, както казахме, се нарича дванайсипръстна, извършва се една почти отъ най-важнитъ работи на смиланъето. Въ тази главна частъ на тънкото черво има едно до друго двѣ каналчета. Штомъ ъстието отъ желудѣкътъ мине въ тая частъ на тънкото черво, отъ едното каналче се излива въ него *ройностъ*, прилична на плюнка, а отъ другото се излива *злъчката*.²⁾ Тѣзи двѣ ройности, кѣто се размѣсятъ съ ъстието, което вече нѣма първиятъ си видъ, а е обърнато, както казахме, на желтикава и вунешта каша, така хубаво го разстоняватъ, штото почти сичкитъ потрѣбни за кръвта ни части биватъ вече раздѣлени отъ непотрѣбнитъ. Остава само добритъ части да се изсмучатъ и да се предадѣтъ на кръвта, а непотрѣбнитъ да се изхвърлятъ. Околовръстъ на тънкото черво, а особено на главната му частъ (дванайсипръстна) има много тънички жилички, които иматъ свойството да изсмукватъ и които изсмукватъ сичкитъ потрѣбни капчици и ги предаватъ на кръвта, така штото. дору ъстието премини тънкото черво и стигне до оная частъ на червата, която се вика *дебело черво* и отъ която вече съвършено се изхвъртва на навънъ,

1) Трѣба да кажемъ, обаче, че пѣкои части отъ ъстието се смилатъ и обръщатъ на желтикава вунешта ройна каша по-скоро, а други по-полека. Пилорътъ, обаче, не чакъ да се обърнатъ сичкитъ части на ъстието въ казаната каша, а че тогава да ги пусне сичкитъ изеднѣжъ да минѣтъ отъ желудѣкътъ въ тънкото черво, ами штотъ пѣкоя частичка отъ ъстието се обърне на казаната каша, пилорътъ ѝх пушта. Мѣсото по-скоро се стопява и става на речената каша въ желудѣкътъ, отъ колкото хлѣбътъ; за това мѣсото по-скоро и ште излѣзе отъ желудѣкътъ.

2) Злъчката се образува въ черниятъ ни дробъ, и се образува единствено отъ непотрѣбнитъ вече частички, които кръвта ни събирва отъ разнитъ части на тѣлото ни.

въ него почти не остава нищо таквози, което било би потребно за кръвта ни.¹⁾

Така се начева и така се свършва смиланьето на ъстието. Отъ ъстието се образува нашата кръвь. Но ние вече знаеме какво трѣба да претърпи ъстието, дору дойде до таквось състояние, штото отъ него да можѣтъ да се извадѣтъ полезните за насъ частици. Ште рече, че смиланието на ъстието е едно много важно нѣшто за насъ, и не е простително на насъ да не бѣдемъ строго внимателни къмъ него, заштото отъ правилното или неправилно смиланье на ъстието много зависи доброто или недобро наше здравие.

Ний видѣхме, че ъстието, когато стигне въ желудкѣтъ, то стои тамъ дълго или късо време, дору се обърне на желтикава каша. Въ сичкото това време желудкѣтъ ни не стои празенъ, ами работи, заштото ту се свивва, ту се разтягва — съ което се мачка ъстието въ него. Но това работенье го уморява. Отъ това ний можеме вече да видиме, че никакъ не е добръ да утрупваме желудкѣтъ съ работа и да му не даваме да си отпочине. Напряганьето на сѣко едно нѣшто веде подирѣж си и отслабване. Така сѣмшто и желудкѣтъ: когато се напруга да работи много, той отслабнува, и ако не му даваме време да си отпочине, той престава да дѣйствува правилно; а штотъ той недѣйствува правилно — разваля се и здравieto ни. При това, трѣба да имаме предъ очи оште и туй: Ние знаеме вече, че когато ъстието влѣзе въ желудкѣтъ, отъ тѣничкитѣ жилички, што се намиратъ около стѣнкитѣ му, вливва се ройность, която се казва *чревна*. Тая ройность, както видѣхме, е кисала и люта. Тя разядва ъстието, може да разяде и желудкѣтъ. И винѣги, когато става смиланьето на ъстието въ желудкѣтъ ни, вѣтрепната кожаца на желудкѣтъ малко много се изядва отъ чревната ройность. Това изядване кожацата на желудкѣтъ

- 1) Червата сѣ извити нѣколко пѣти на горѣ и на долу. Какъ върви по тѣхъ смлѣното вече ъстие? Ето какъ: червата иматъ свойство да се свивватъ и разпуштатъ. Кѣто въ едно мѣсто се свие червото, това свиванье бута ъстието на доло или на горѣ, и тѣй се продължава, дору стигне ъстието до тамъ, отъ дѣто се изхвързва. Това свиванье и разпуштанье на червата има и тази полза, че възпирва ъстието да върви бърже и съ този начинъ дава възможность на тѣнцитѣ всмукателни жилички да успѣватъ да изсмукватъ отъ него сичко, штото е потребно за кръвта ни.

не е опасно, защото кожата пакъ може да се поднови; но за да се поднови, трѣба желудѣкътъ да не е записанъ съ работа, трѣба той да е на почивка, защото въ това време не се вливва въ него кисалата и люта чревна роиностъ и кожата му има време да зарасне, да се поднови. Но ако ние много и постоянно натѣпкваме желудѣкътъ си съ ѣстие, той ште е принуденъ постоянно да работи, кисалата и люта роиностъ чревна постоянно ште се вливва въ него и, макаръ и по малко, но постоянно ште му разядва вътрешната кожаца, която не ште да има време да зараства и да се подновява. А това може да достигне до тамъ, штото кожата много да се разяде, така штото чревната роиностъ да стигне до мѣсото на желудѣкътъ, който вече лесно се разядва, и да начене да го смила, — отъ което непременно ште послѣдва смъртъ, ако нѣкакъ не се превари. Отъ друга старна, когато желудѣкътъ е много пѣленъ съ ѣстие, той не може тѣй силно да се свивва и разтягва за да мачка добръ ѣстието, по слѣдствие на което ѣстието стои дълго въ него, той се мѣчи, уморява се, а отъ това и цѣлото ни тѣло чувствува слабостъ, боли ни глава, иди ни да бѣлваме и проч. Има и друго, което е отъ голѣма важностъ. Ний казахме, че штомъ ѣстието влѣзе въ желудѣкътъ ни, кръвта се прилива къмъ стѣнките му, сгорештава го хубаво и съ това дава възможностъ на ѣстието пд-скоро да се обърне на каша. Но това приливане на кръвта къмъ желудѣкътъ не става безъ уштербъ на другитѣ части на тѣлото ни. Ако постоянно се продължава таквозъ едно приливане на кръвта къмъ желудѣкътъ, — а това непременно ште става, дору е желудѣкътъ пѣленъ съ ѣстие и, слѣдоват., работи, — тогава другитѣ части на тѣлото ни страдайтъ много или малко, та и вървежътъ на кръвта бивва неправиленъ и безпокоенъ. Освѣнъ туй, сички-тъ други части на организмътъ, които зематъ участие въ смиланьето на ѣстието, както *слязитъ*, што изпуштатъ плюнки, органитъ, што изпуштатъ чревната роиностъ, *черниятъ* дробъ, въ който се приготвява злѣчката, всмукателнитѣ жилички, — сички тѣзи органи трѣба да бѣдѣтъ въ постоянно напръгване, защото трѣба постоянно да работятъ; а отъ постоянното напръгване тѣ много отслабватъ. — Сичко това

пъкъ, зето изобшто, не може освѣнъ да има вредителни сътнини за нашето здравие.

И така, отъ сичко туй ние виждаме, че, ако искаме да се ползуваме съ добро здравие, трѣба да бждеме строго внимателни и при ѣденъето. Не трѣба да натрупваме желудѣкътъ си съ много ѣстие, или да го тѣпчиме съ ѣстие постоянно, така штото да не му даваме време да си отпочива и да се съзема съ нови сили. Заради това необходимо е да имаме редъ и умѣренность при ѣденъето: да ѣдеме тогава, когато трѣба, т. е. когато сме гладни (а ние огладняваме, когато желудѣкътъ е смѣлъ ѣстието, што се е намирвало въ него, и си е отпочинѣлъ), и толкова, колкото е потребно. Тукъ трѣба да кажемъ, че отъ многото ѣдене, освѣнъ вредителность, нѣмаме никаква полза, заштото колкото ште много ѣстие и да се смѣли въ желудѣкътъ ни, крѣвта ште предаде на тѣлото ни само толкова, колкото му е потребно, а никакъ пд-вече, така штото сичкото друго *измѣнно* не служи за ништо, освѣнъ да отекава и зловреди на желудѣкътъ, да отекава крѣвта въ вървежътъ ѝ и да прави този вървежъ неправиленъ, безпокоенъ. Сътнинитъ на това пъкъ — да го кажемъ опште еднѣжъ, — сѣ развалата на здравието ни, както го знаеме и отъ опитъ.

Прочее, умѣренность и редъ въ ѣденъето сѣ необходимо потребни за здравието ни. Нѣма съмнѣние, че тази необходимость трѣба да е пд-чувствителна и очевидна за малкитъ и нѣжнитъ дѣца. Малкитъ дѣца пд-често ѣдѣтъ, заштото тѣхната крѣвъ, както казахме пд-преди, върви пд-бърже и пд-бърже се изтоштава, и поради това желудѣкътъ имъ трѣба пд-скоро да приготвюва ройность,¹⁾ съ която да се подновява и освѣжава крѣвта. За това именно иска се голѣмо внимание при кърменъето или храненъето на дѣцата, иска се пазене на *редъ* и умѣренность, — за да се избѣгватъ сичкитъ лоши сътнини за здравието на дѣтето, които можѣтъ да произлѣзатъ отъ неправилното и неумѣренно кърмене или хранене дѣтето. Желудѣкътъ на дѣцата, както въобщте и сичкото имъ тѣлосложение, е много пд-нѣженъ отъ желудѣкътъ на възрастнитъ хора; при това той и пд-бърже работи, — а

1) Тукъ ний разбираме не събственно желудѣкътъ само, а сички тѣзи органи вътрѣшни, въ които произлиза смиланието на ѣстието.

по слѣдствие на сичко това, той по-скоро се уморява и отслабва, и, кѣто се малко попресили, — по-скоро се и разваля. Освѣнъ това, неправилниятъ и безпокоенъ варвежъ на кръвта въобще лошо влияе на цѣлиятъ човѣчески организмъ, но това влияние е оште по-опасно за организмътъ на дѣтето, по причина на неговата слабостъ и нѣжностъ. Малко едно неправилно дѣйствие на дѣтскиятъ желудѣкъ, малко едно неправилно и безпокойно движение на кръвта му може лесно да породи лоши болѣсти и да докара даже смъртъ. Дѣтската кръвь е по-горешта отъ кръвта на възрастнитъ хора. И ако тая кръвь е принудена винѣги да се трупа около желудѣкътъ, за да му помага въ смиланѣето на храната, што се намира въ него (а кръвта ште е принудена да прави това, ако желудѣкътъ постоянно се тѣпчи съ ѣстие), тогава нѣжниятъ дѣтски желудѣкъ може лесно и много да пострадае.

Кога е това тѣй, когато доброто здравие на дѣцата зависи най-много отъ правилното и умѣренно тѣхно хранение, кой други може най-добрь и най-лесно да запази здравieto на едно дѣте, ако не майка му, въ рѣцѣтъ на която е неговото хранение? Дѣтето е малко и слабо; то оште не знае ништо, не разбира ништо. То е въ рѣцѣтъ и въ волята на майка си, особено въ първитъ недѣли и мѣсеци слѣдъ рождението му. Въ това време особено, здравieto и болѣдуванието на дѣтето зависи единствено отъ майката. Прочее, майкитъ иматъ света длѣжностъ да бѣдѣтъ строго-внимателни при кърменѣето и храненѣето на дѣцата си; тѣ трѣба колкото е възможно да пазятъ редъ и умѣренность въ това отношение, трѣба т. е. да кърмѣтъ или хранѣтъ дѣцата си тогава и толкова, когато и колкото е потрѣбно. Мѣчно ли е това да се прави? Никакъ, — особено за една любяща майка, стига само да има внимание и добра воля. Малкото дѣте, наистина, не може да каже кога се е наситило, но съка една майка е надарена съ умъ и разумъ, и може, слѣдователно, да познае, или понѣ да предполага за колко време се насишта дѣтето ѝ. При това тукъ и самата природа може да помага на майката: дѣтето само изказва, че се е наситило, когато се това случи. Освѣнъ туй, съвършенно отъ майката зависи да тури единъ постояненъ редъ на кърменѣе дѣтето си: тя може да си опредѣли да кърми дѣтето си са-

мо няколко пъти на денъ и въ опредѣленни часове. Съ този начинъ майката ще дава време на дѣтскиятъ желудѣкъ свободно и спокойно да смилва приетата храна, и послѣ да си отпочивва. Чрезъ това майката ще избавва дѣтето си отъ много болѣсти, които по-вече произлизатъ отъ неправилното и многото работанье на желудѣкътъ, отъ неправилното и безпокойно вървѣнье на кръвта, — а сичко това е слѣдствие на безредното и много ѣденіе. Докторитѣ съвѣтуватъ да се кърми дѣтето *само денемъ* и то *не по-вече отъ четири пъти на день*,¹⁾ и подиръ сѣко кърмене — да се оставя дѣтето на покой поне въ продължение на четири часа, въ което време да не му се дава да сучи; нощтемъ пъкъ, — никакъ да не се храни дѣтето.²⁾ Разумноста на този советъ е близо до ума. Когато дѣтето подиръ сѣко едно кърмене има четири часа време за почивка, желудѣкътъ му въ продължение на тѣзи четири часа сѣ ще успѣе да смѣли ѣстието, макаръ то и да бѣде малко по-множко отъ колкото се би слѣдвало, да си отпочине и да се съземе съ нови сили за нова работа.

Да се пази и изпълня сичко това не е трудно, нито пъкъ се иска нѣкоя особено дълбока мѣдростъ. За съжалѣние това нетрудно дѣло не се изпълня отъ хиледи и хиледи майки, макаръ че отъ таквазъ една немарливостъ на майкитѣ

- 1) Впрочемъ, такъвъ редъ трѣба да се тури и строго да се пази не отъ самото рождение дѣтѣво, а слѣдъ двѣ или три недѣли. Докторъ Бокъ, въ своето съчинение „За здравиятъ и болнавиятъ човѣкъ“, казва, че „въ първитѣ двѣ недѣли слѣдъ рождението дѣтѣво трѣба да му се дава да сучи когато поиска то, но слѣдъ това време необходимо е да се тури единъ редъ въ кърменето, който и да се пази строго“.
- 2) Нощта въобщте е назначена за почивка и сѣнь. Нощниятъ сѣнь винѣги е по-приятенъ, по-освѣжителенъ и укрѣпителенъ. Трѣба прочее, и дѣтето да се предава на покой нощтемъ. Но нощниятъ покой и сѣнь има благотѣлно влияние не само за дѣтето, ами и за майка му. Кърменето изтоштвава майката, на която необходимъ е добъръ и доста дългичекъ покой, за да си отпочине и да се съземе съ нови сили. А такъвъ благотворенъ покой е — нощниятъ. Но зимѣ нощитѣ биватъ твърдѣ дълги. Нима трѣба дѣтето да се държи гладно презъ цѣлата зимна нощъ? Не. Но непременно трѣба да се разпредѣли времето тѣй, шото 8 или 9 часа презъ нощта да бѣдѣтъ назначени за сѣнь и покой. Нѣмецътъ, Д-ръ Бессеръ, ето какво казва за това: „Азъ искамъ, шото майката и дѣтето (тутакси слѣдъ рождението му) непременно да се предаватъ на покой отъ 9 часа вечеръ (по европейски) до 5 ч. утрѣна, или отъ 10 ч. вечеръ, до 6 ч. утрѣ, или отъ 11 ч. веч., до 7 ч. утрѣна, т. е. презъ тѣзи часове майката не трѣба да дава на дѣтето да сучи“.

къмъ най-светата тяхна обязанностъ да загинватъ хиляди невинни и любими техни дъчица. У насъ майките даватъ на дѣтето да сучи, когато трѣба и когато не трѣба. Штомъ кръкни дѣтето и позаплаче — запушватъ му устата и плачѣтъ съ *мамата*. Приспивватъ дѣтето съ мамата въ уста, умиряватъ го съ мамата въ уста; ноштемъ се разбуди дѣтето и може желало би да си погледка, да си помърда крачката, рѣцѣтъ, — не! то трѣба пакъ да спи и — приспиватъ го съ мамата. Дѣтето плаче и бива безпокойно въ по-вечето случаи не отъ гладъ, ами или отъ това, че е измокрено и умачано, или бълхи го хапятъ или нѣщо друго го безпокои, но на мѣсто да отстранѣтъ причинитъ на неговото безпокойство и на неговѣтъ плачъ, въ по-вечето случаи, особено ноштемъ, го умиряватъ и приспиватъ съ мамата. Съ такъвъ единъ начинъ дѣтето винѣги *преядва*, т. е. желудѣкътъ му винѣги бива *препълненъ* и принуденъ постоянно да дѣйствува, безъ да си отпочивва и съземва съ сила, кръвта, чрезъ постоянното си приливане къмъ желудѣкътъ, изгубва своятъ правиленъ и спокоенъ вървежъ, сичкитъ други органи, които зематъ участие въ смиланѣто на ѣстието, отъ постоянна дѣятелностъ и напругание уморяватъ се и отслабватъ, толкосъ по-скоро и по-вече, че въ дѣтето тѣ сѣ опште много слаби и нѣжни. А сътнинитъ на сичко това, разумѣва се, ште сѣ —разни болѣсти. Нашиятъ организмъ тѣлесенъ е направенъ така, штото съка една негова частъ особено вътрѣшна трѣба да работи винѣги правилно. Штомъ единъ отъ тѣзи органи побърка тая правилностъ, — побърква се дѣятелноста на другитъ. А пѣкъ желудѣкътъ ни е единъ отъ най-важнитъ и най-главнитъ наши вътрѣшни органи, и отъ неговата правилна или неправилна дѣятелностъ зависи правилната или неправилна дѣятелностъ на сичкитъ други органи. — Толкосъ по-внимателни трѣба да бѣдеме ние къмъ дѣтскиятъ желудѣкъ, който по своята слабостъ и нѣжностъ може лесно и скоро да се разваля, отъ което се разваля и дѣтското здравие.

И така, — ште повторимъ пакъ, — редъ и умѣренностъ сѣ необходимими при кърменѣто или храненѣто на дѣцата, ако искаме да ги спасяваме отъ много болѣсти. Но този редъ и тази умѣренностъ не трѣба да се простира до тамъ, штото дѣтето често да остава гладно. И това не е добръ.

Гладността се състои въ това, че желудъкътъ не може или нѣма отъ какво да приготвява роиностъ, която да се обръшта на кръвъ. А пъкъ дѣтскиятъ желудкъ непремѣнно трѣба винѣги да може и да има отъ какво да приготвя тая роиностъ. Ние казахме, че дѣтската кръвъ върви пѣ-бърже отъ колкото кръвта на възрастнитѣ хора, заштото дѣтето има нужда не само да се храни, да си поддържва т. е. животътъ, ами оште и — да ръсте, т. е. да се набавва и уголѣмнява тѣлото му, — нужда, която кръвта трѣба да удовлетворява непремѣнно. Но за да може кръвта на пѣлно да удовлетворява тая необходима нужда, трѣба сама тя да се снабдява съ нови сили, заштото въ своето си пътувание изъ сичкитѣ краишта на тѣлото тя се изсмуква и остава слаба, негодна вече за хранение тѣлото ни. Трѣба прочее да се поднови тя. Но това подновявание, както знаеме, приготвя се въ желудъкътъ и въобште въ смѣлителнитѣ органи. Тукъ храната става на роиностъ, отъ която послѣ се изсмуква сичко онова, което е способно за кръвъ и което става кръвъ. Сеги, ако желудъкътъ често остава безъ храна, разбира се, че той не ште може да приготвюва потрѣбната роиностъ, зашто то не ште да има отъ какво да ѣхъ приготвюва, а кѣто нѣма тая роиностъ въ достаточнo количество и кръвта не ште да се обновява и освѣжава както трѣба, слѣдователно, — не ште тя да може и да хране тѣлото както трѣба. Сътнинитѣ отъ това? Сътнинитѣ сѣхъ тѣзи, че дѣтето не може хубаво да ръсте, начева да отслабва, да сѣхне и да болѣдува. Трѣба, прочее, дѣтето винѣги да е *нахранено*, но само да не е винѣги *прехранено*.

При редътъ и умѣренността въ кърменѣето или въ хранението дѣцата, трѣба да се обръшта строго внимание и на друго оште, — на *качеството* на храната. Храната трѣба да е таквази, штото отъ една старна скоро и лесно да се смила въ желудъкътъ и скоро да се обръшта на кръвъ, а отъ друга — да е *хранителна*, т. е. таквази, въ която да има пѣмногo частици, способни да се обърнѣхъ на кръвъ, а пѣмалко такива, които не ни сѣхъ потрѣбни и трѣба да се изхвърлятъ на вѣнѣ. Такава храна е полезна въобште за сички, но най-много е полезна и необходимо потрѣбна за малкитѣ дѣчица, тѣй кѣто тѣхниятъ организмъ е твърдѣ слабъ

и нѣженъ. Дѣцата, както се каза и преди, иматъ пò-вече потреба отъ храна. Но ако тая храна е таквази, штото да се смила трудно, тогава дѣтскиятъ желудѣкъ трѣба много и усиленно да работи, а слѣдователно, — по своята слабостъ и нѣжностъ — пò-скоро да се уморява и да отслабва. Такива сѣшшти сѣтнини, ако и не пò-лоши, ште има за дѣтскиятъ организмъ и здравие и таквази храна, въ която има малко такива частици, които се обрѣштатъ на кръвъ. Тогава желудѣкътъ ште работи постоянно, но отъ неговата работа кръвта ште има малко полза, зашто пò-вечето частъ на смлѣното ѣстие ште се изхвъртва на навѣнъ, като негодно за кръвъ, а само една малка частъ ште се обрѣшта на кръвъ. Но въ такъвъ стучай кръвта винѣги ште бѣде пò-слаба, отъ колкото трѣба, винѣги не ште да има въ себе-си достаточное количество отъ онова, което е потребно за успѣшното рѣстенѣ на дѣтето, нито пѣкъ ште го има на време.

Сега, коя храна пò-скоро се смила и коя е пò-хранителна? За малкитѣ дѣца, които оште не могатъ да ѣдѣтъ, друга храна не сѣштествува, освѣнъ млѣкото на майка имъ. Въ това млѣко има сичко, штото е погрѣбно за насиштание-то и разтението детюво, при това е и именно таквазъ храна, каквато дѣтскиятъ слабъ желудѣкъ лесно и скоро може да обърне на кръвъ. Тукъ само това може да се каже, че, когато майката се чувствува нѣкакъ нездрава, или когато е тя сѣвършенно болнава, тогава не трѣба да дава на дѣтето да сучи. Млѣкото въ майката се образувва отъ ѣстието, штото тя ѣде, и това млѣко не е, освѣнъ почти, че нейна кръвъ. Но когато е тя болнава, тогава желудѣкътъ ѿ не може да мѣле добръ, кръвта ѿ не върви правилно, нито пѣкъ правилно гори, слѣд. и млѣкото ѿ не може да бѣде добро, чисто и здраво. Сѣко развалено ѣстие вреди на желудѣкътъ и на възрѣстнитѣ хора, на които желудѣкътъ е доста крѣпѣкъ; може ли да не бѣде вредително разваленото млѣко на майката за дѣтето ѿ, когато неговѣтъ желудѣкъ е много оште слабъ? Разумѣва се, че ште бѣде вредително. Едно, че нѣжниятъ дѣтски желудѣкъ не ште може или трудно ште може да смѣли разваленото млѣко, а друго, ако го и смѣли, отъ това млѣко ште излѣзе роиностъ развалена, която кѣто се смѣси съ кръвта може много или малко да ѣж отрови. Еди-

нѣтъ и другиятъ случай влѣче подирѣж си разни, по нѣкогажъ доста лоши, болѣсти. — Освѣнъ туй, майката не трѣба да дава на дѣтето си да сучи, когато е много сърдита, или — тутакси подиръ нѣкоя голѣма скърбъ, подиръ нѣкое-си изеднѣжъ уплашване и въобще подиръ нѣкое-си силно душевно разтрѣсване. Както знаеме отъ опитъ, силнитъ душевни безпокойства и въобще разтрѣсвания по нѣкогажъ иматъ лоши сѣтнини за презъ сичкиятъ ни животъ, зашото много или малко повреждатъ организмътъ ни. Такива душевни вълнения прочее лошо влияятъ и на желудѣкътъ, на образованието и вървежътъ на кръвта, на образованието и слѣдъ, — на качеството на млѣкото майчино. Впрочемъ, тѣзи нѣшта ги знаѣтъ у насъ и въ много случаи постѣпватъ твърдѣ благоразумно. Но колкото въ тѣзи случаи постѣпватъ благоразумно по нѣкогажъ, толкова въ друго отношение постѣпватъ у насъ неблагоразумно. У насъ иматъ обичай, слѣдъ кѣто се роди дѣтето, да го *захранватъ* не съ майчиното му млѣко, ами сдѣвкуватъ малко *осмокракъ* (октоподъ) и му даватъ да преглѣтва понѣ ройността отъ сдѣвканото. Може начало на едно таквозъ обикновение да се е положило по нѣкои благоразумни побуждения,¹⁾ които, обаче, сега сж се забравили и обичаятъ се изпълня *по предание*, безъ съко разумно оцѣняване, но до колко е неблагоразумно самото дѣйствиѣ ний можеме да видиме отъ това, че осмокракътъ и когато е добръ обваренъ и сготвенъ сѣ пакъ трудно се мѣли, сѣ пакъ бива тежѣкъ за желудѣкътъ и на възрастни хора. При сичко, че онова отъ сдѣвканата осмокрачова ройность, што се дава и што може дѣтето да преглѣтне, може да е твърдѣ незначително, но споредъ голѣмата опште слабостъ и нѣжностъ на дѣтскиятъ желудѣкъ и това бива не безопасно за него. Друго; — У насъ правятъ опште и друга неразумность по отношение къмъ дѣцата. Когато ште кѣпѣтъ дѣтето, най-първо го накърмуватъ добръ-добръ, а че тогава — и непосредственно слѣдъ кърменѣто — начеватъ да го кѣпѣтъ.

1) Ний предполагаме, че може би това да се е наченѣло да се прави (т. е. да се дава на дѣтето да приглѣтва най-първо ройность отъ сдѣвканъ осмокракъ), за да се изчисти желудѣкътъ и червата на дѣтето отъ онази ройна кашлица, която се е образуввала отъ дѣйствието на желудѣкътъ на скоро и преди да се роди дѣтето. Но това се извършва и самò отъ себе, сáмо при помòшта на майчиното му млѣко.

Това никакъ не е благоразумно, защото е вредително за дътето. Когато работи желудъкътъ, трѣба челоуькъ да си отпочива. Ний вече знаеме, че когато ѣстието влѣзе въ желудъкътъ, кръвта прилива къмъ стѣнките, за да го сгрѣе добръ и съ този начинъ ѣстието да се обвари и стопи хубаво. Но отъ това приливание другитѣ части на тѣлото оставатъ съ пѡ-малко кръвъ, дѣятелността имъ отслабва, и за то ние слѣдъ доброто наѣждане изпитваме слабостъ и на сънъ ни клони. Ако ли въ туй време, слѣдъ кѣто се наѣдемъ добръ, ние се залувимъ за нѣкоя трудничка работа — умственна или физическа, — тогава около желудъкътъ ни не може да се прилива толкова кръвъ, колкото е потрѣбно, защото ние съ своето си работение правимъ ѣж да се прилива и къмъ онѣзи наши органи, които въ това време сѣ предадени на работа. Трѣба да знаеме, че у насъ сичко се върши по единъ неизмѣнимъ законъ. Споредъ този законъ, работенъето на единъ кой да е нашъ тѣлесни органъ отслабѣва работенъето на другитѣ органи. Знае се, че при сѣка една работа ние трѣба много или малко да напругаме своитѣ сили, а сили ние придобиваме отъ кръвта си. Тѣй го далъ Господъ. Който отъ нашитѣ органи се напруга да работи, тамъ се трупа кръвта и му дава сила. Колкото пѡ-силно е напруганъето на единъ органъ, толкова пѡ-вече кръвъ се прилива къмъ него, а колкото пѡ-вече е приливанъето на кръвта, толкова пѡ-голѣма е и силата, съ която дѣйствува органътъ ни.¹⁾ Но за туй, напругванъето и дѣятелността на другитѣ ни органи отслабва. Мапругаме ли си ние мозакътъ за нѣкоя умственна работа, кръвта непременно се прилива къмъ мозакътъ ни, и въ таквозъ едно време, не само че не можемъ да вършимъ друга тѣлесна работа, ами опте и самото развиване на тѣлото ни върви полека; така сѣшто и ако работиме нѣкоя физическа работа, не можеме извършва нѣкоя такава умственна работа, която иска много или малко напругание

1) Знае се, че хамалитѣ иматъ дебели вратове, дебели крака и ръцѣ. Това е отъ тази причина, че тѣзи части на тѣлото имъ винъги пѡ-вече се напругатъ и за то винъги къмъ тѣхъ се прилива пѡ-вече кръвъ. Но кръвта винъги храни органитѣ ни, съ което имъ дава и сила. За това и тѣзи органи на хамалитѣ сѣ тѣй дебели и силни. Това сѣшто то забѣлѣзваме и въ другитѣ хора, които се занимаватъ съ тежка физическа работа.

на мозакътъ ни.¹⁾ Съ една рѣчь — работенъето на единъ какъвъ да е органъ на тѣлото ни, привлича къмъ себе-си кръвта ни (заштото работенъето става съ сила, а силата се дава отъ кръвта) и съ този начинъ ослабява работенъето на другитъ органи. Прочее, работенъето на желудкътъ ни прави да се прилива къмъ него кръвта (едно — за да му даде сила да работи, а друго за да го сгрѣва), чрезъ което се ослабява работенъето на другитъ органи; ако ли пъкъ, въ това време начене да работи и другъ нѣкой органъ, тогава кръвта трѣба и къмъ него да прилива. Това става, наистина, но за то отслабва дѣятелността на желудкътъ, заштото около него остава пò-малко кръвъ, и слѣдователно, — силата му е пò-малко, а споредъ това и смиланъето на ѣстието се затруднява въ това време. За туй ние изпитваме тегота и слабостъ подиръ ѣденъето, за туй слѣдъ ѣденъето хората се предаватъ много или малко на почивка (въ образованнитъ страни и *поденниците* (гюнделикчиитъ) иматъ право слѣдъ обѣдванieto да си почиватъ единъ два часа), за това докторитъ съвѣтватъ и на дѣтето да се дава покойъ слѣдъ кърменъето. Ште рече, че въобщте подиръ ѣденъето необходимъ е и душевенъ и тѣлесенъ покойъ; толкозъ пò-вече такъвъ покойъ е необходимъ за малкитъ дѣца, тѣй кѣто тѣхниятъ желудкъ е оште много слабъ и нѣженъ, и слѣдователно, — трѣба кръвта пò-помножко да се трупа около него и да му дава пò-вече сила за работенъе.²⁾ Но у насъ не правятъ ли

- 1) Онѣзи хора, които винъги работятъ съ умътъ си (ученитъ) биватъ пò-вечето слаби, нѣжни, желтикави и болѣдничави. Това е заштото тѣ винъги напругатъ мозакътъ си и кръвта имъ винъги се прилива къмъ тамъ, така штото другитъ части на тѣлото не могатъ напълно да се хранятъ отъ кръвта, за то и отслабватъ. Напротивъ, работницитъ, ако не сѣ пиеници или ако не страдаятъ отъ друга нѣкоя болѣстъ, винъги биватъ здрави, червендарести и силни. Наистина има хора учени и въ сѣштото време здрави и силни. Но това е, заштото тѣзи хора напругали не изключително мозакътъ си, ами сѣ се предавали и на физически трудъ. Въ такъвъ случай, разбира се, че и мозакътъ трѣба да се развива — и тѣлото.
- 2) Дѣцата подиръ ѣденъето обичатъ да тичатъ, да играятъ, да скачатъ, да викатъ и проч. Не вреди ли това на смиланъето на ѣстието? Малко много-вреди. Но заштото желудкътъ на дѣцата отъ 8—10 и пò-вече години е вече доста укрѣпнитъ, а отъ друга старна пѣкъ, заштото кръвта имъ е горешта и бърже се движи, — за това тя успѣва на сѣбѣдѣ. При сичко туй, обаче, и дѣцата подиръ ѣденъето изпитватъ тежина и слабостъ. Не е добръ обаче тѣ да спятъ, нито пъкъ да се предаватъ на нѣкоя лудешка игра.

съвършено противното, когато слѣдъ доброто накърмювание тургатъ дѣтето да го кѣпятъ и оште въ топла и горешта вода? Едно, че дѣтето не може да бѣде спокойно, заштото постоянно го безпокоятъ съ събличаніе, развиваніе и проч., а друго — почти сичкитѣ дѣца се разплакватъ въ коритото или отъ горештината на водата, или отъ страхъ, когато изеднѣжъ го полѣжтъ съ вода, или пѣкъ — отъ друго какво да е. Плачътъ, разбира се, става съ напругване на дихателнитѣ органи. И така при кѣпанъето дѣтето бива много убезпокоявано, а по тая причина, и желудѣкътъ му си побърква правилното работенъе. Освѣнъ туй, водата, въ която кѣпятъ дѣтето е въ пѣ-вечето случаи *претоплена*. Топлината пѣкъ въобщте разслабва тѣлото, което не може да работи така енергично, както когато не е разслабено;¹⁾ а съ разслабваніето на цѣлото тѣло, отслабва и желудѣкътъ и не може да мѣли добръ, заштото и крѣвта не прилива толкосъ много, че върви полѣка.²⁾ Сичко това не може да не има лоши сътнини за дѣтското здравіе. Така сѣшщо не е добръ и скоро подиръ кѣпанъето да се дава на дѣтето да сучи. И тогава, по слѣдствие на топлата вода, желудѣкътъ бива разслабнѣтъ и трудно работи.³⁾ — На сичко това трѣба да обрѣштатъ строго вниманіе майкитѣ, и да не кърмятъ дѣцата си нито преди кѣпанъето, нито подиръ кѣпанъето непосредственно, ами въ друго кое да е време.

Но дѣтето не винѣги се храни съ мѣлкото на майка си: слѣдъ 6—7 мѣсеци, даже и пѣ-напредъ, то вече начева да ѣде и друга храна. Е-тукъ-е, потрѣбно е да се обрѣшта строго вниманіе на качеството на храната, съ която се храни дѣтето. Майчиното мѣлко е таквази храна, каквато е потрѣбна за едно дѣте: тя е и доста хранителна и лесно се сми-

- 1) Въ топлитѣ старни хората биватъ винѣги пѣ-мѣкушави и пѣ-неспособни на тежка работа, а въ студенитѣ старни бива — на опаки.
- 2) Лѣте и въобщте въ топло мѣсто (въ баня на прим.) крѣвта ни върви полѣка, както се познава отъ биеніето на пулсътъ ни. За това не е добръ и на възрастни хора, тутакси подиръ ѣденъето да влизатъ въ топли бани. Споредъ топлината ослабва и вървежътъ на крѣвта, а споредъ отслабванъето вървежътъ на крѣвта, отслабва и смиланъето, а може и съвсѣмъ да се сире, така штото човѣтъ да не може живъ да излѣзе отъ банята.
- 3) Сами ние често го изпитваме на себе-си. Подиръ банята ний се чувствуваме така уморени, штото доста дълго време лежиме като замаяни.

да въ дѣтскиятъ желудѣкъ и се обръшта на кръвъ. Но не може да бѣде винѣги такава другата храна: тя бива или не до тамъ хранителна, или пъкъ трудно се смилва въ желудѣкътъ. За това трѣба тукъ голѣмо внимание, за да се избирва и дава на дѣцата такава храна, която да е хранителна и скоро да се смилва. Отъ невнимание къмъ това може да произлѣзѣтъ зли сѣтнини за дѣтето. Не сѣ рѣдки случаетъ, дѣто дору сучи дѣтето и се храни съ млѣкото на майка си, тѣ бива здраво, пълно и весело; но штомъ го отбиѣтъ отъ мамата, то начева да изпусталява, да бѣде умислено и сърдито; начева да болѣдува и, горкото, ако не умрѣ, много тегли и трудно се съзема и дохожда въ себе-си. Може положително да се каже, че въ пѣ-вечето случаи главната причина на това е — храната. Подиръ *отбиванieto* отъ *кърма*, начеватъ да хранятъ дѣтето съ такава храна, която е или твърдѣ тежка за дѣтскиятъ желудѣкъ, заштото трудно се мѣли, или пъкъ — при това е и малко хранителна. Въ единѣтъ случай нѣжниятъ дѣтски желудѣкъ трѣба много и усилено да работи, а въ другиятъ — при сичко, че желудѣкътъ ште е натѣпканъ съ ѣстие и постоянно ште работи, но полза отъ това не ште да има, заштото храната е таквазъ, штото отъ нея само една малка частъ се обръшта на кръвъ, а сичката друга трѣба да се изхвърли на навѣнъ. А пъкъ кѣто знаеме, че дѣтскиятъ желудѣкъ е опште слабъ и отъ много работа се уморява и отслабва, кѣто знаеме опште и това, че дѣтската кръвъ върви пѣ-бърже и пѣ-скоро се изсмуква отъ тѣлото, слѣдователно, — трѣба и желудѣкътъ пѣ-скоро да приготвюва ройностъ, съ която да се обнови, освѣжи или допълни кръвта съ нови хранителни частици за тѣлото, — ние лесно ште разбереме, зашто храната, която нѣма въ себе-си достаточна таквизи частички, които да се обръштатъ на кръвъ, или която трудно се мѣли въ смѣлителнитѣ органи, — не може да не поврежда дѣтското здравие. Въ този случай желудѣкътъ се уморява и отслабва, кръвта бива винѣги слаба и не може да доставлява на сичкитѣ части на тѣлото потрѣбната храна, а отъ това, разбира се, че дѣтето трѣба да начева да сѣхне, да блѣднѣе, да става слабо, мѣкушаво, — да болѣдува. Отъ голѣма важностъ е, прочее, да се знае каква храна да се дава на дѣцата понѣ въ пѣрвитѣ двѣ-

три години на възраста имъ. Но коя храна е добра и полезна за дѣцата? Първо и първо — млѣчната храна. Млѣкото е именно таквази храна, която и лесно се смилва въ желудѣкътъ и има пѣ-вече хранителностъ, така штото при млѣчната храна и кръвта на дѣтето се подновява и усилва на време и достатъчно, и желудѣкътъ тѣй много не работи и не се уморява. Добри сѣж за дѣцата и зрѣлитѣ прѣсни плодове; добъръ е и хубаво упечениятъ хлѣбъ, само да не бѣже топѣлъ; тѣстяното — и то може да се дава на дѣцата, но то не е до тамъ добро, заштото и трудничко се мѣли и не така е хранително, както би трѣбвало. Бобъ, лѣшта и т. п., кога сѣж добръ обварени, ако и да сѣж смилатъ малко трудничко, но за то сѣж доста хранителни; особено е полезна гѣстичка чорба отъ тѣхъ. Но онова, което е най-много хранително, — то е мѣсото. Едно малко кѣсче мѣсо бива много пѣ-хранително отъ цѣлъ рѣзенъ хлѣбъ, само мѣсото бива малко тежничко за дѣтскиятъ желудѣкъ, заштото трудно се смилва. За това докторитѣ съвѣтуватъ, да не се дава твърдѣ много мѣсо на малкитѣ дѣца, особено на дѣца отъ двѣ или три години; но *чорба* отъ мѣсо много е полезна и за такива малки дѣца. Когато, обаче, дѣцата поотрѣстнатъ и станатъ на 5—6 години, тогава е пѣ-добъръ да се хранятъ дѣцата съ храна отъ мѣсо, отъ колкото съ друга каква да е. — Тукъ ние съ казанитѣ двѣ-три слова за дѣтската храна, коя е полезна за тѣхъ, не изчерпихме сичко, което е необходимо да се знае за това, но ако би и само туй малкото казано да се пази у насъ, — на много дѣца би се усигорило добро и трайно здравие.

Но качеството на храната има влияние не само на здравието дѣтско или въобще човѣшко: то има влияние и на качеството на тѣлото, на неговата крѣпостъ, сила и енергия, а отъ това пѣкъ и — на качеството на душата. Тукъ трѣба да кажемъ, че не само отъ трѣвата, отъ бобътъ, отъ хлѣбътъ, отъ сиренѣто, отъ мѣсото, ами и отъ сичко, даже и отъ дървото може да се изваде храна, която да се обърне на кръвъ и да ни храни тѣлото, да му дава възможностъ да рѣсте, да дѣйствува и проч.,¹⁾ но не отъ сички тѣзи нѣшта се

1) Травояднитѣ се хранятъ само отъ трѣва, ште каже, че трѣвата въ тѣхъ се обрѣшта на кръвъ. Мишкитѣ и пѣ-вечето отъ тия животни,

образувва еднакво силна и питателна кръвь. А каквато е кръвта, такова ще бѣде и тѣлото. Мѣсото на прим., ако и да не се смѣла твърдѣ скоро, но за това пѣкъ, то дава много и силна кръвь, а растителната храна, ако нѣкоя и да се смѣла по-скоро отъ мѣсото, на пр. — хлѣбътъ, бобътъ, лѣштата и други, — но за то тя дава по-малко и по-слаба кръвь; споредъ това въ първиятъ случай тѣлото трѣба да бѣде по-силно и енергично, а въвъ вториятъ — по-слабо и разпуснато. Освѣнь туй, когато ѣстието не е хранително, тогава, разбира се, че трѣба по-вече да ѣдеме, за да може желудѣкътъ ни отъ по-много ѣстие да приготви оная роиностъ, която е необходима за обновяването и освѣжаванъето на кръвта ни. Но при многото ѣстие желудѣкътъ трѣба по-много и да работи, а когато той работи, кръвта се трупа около него и по-вече се изтоштава тукъ, така штото на другитѣ части на тѣлото вече малко сила и енергия може да дава. Заштото пѣкъ отъ това много зависи и каквината на умътъ или на душата въобщте, — за това иска се при отхраната на дѣцата и на това да се обръшта строго внимание. Учениятъ Англиець, *Гербертъ Спенсеръ*, кѣто говори за храната на дѣцата въобщте, ето какъ добръ доказва превъсходството на храната отъ мѣсо и нейното по-благоотворно влияние върху качеството на тѣлото и душата:

„Нѣма съмнѣние, че дѣцата могатъ да рѣстѣтъ и да пурастватъ само и съ една растителна (подъ разтителна храна се разумѣва сичко, което се добива отъ земята и рѣстеніята: хлѣбътъ, бобътъ, лѣштата, плодетъ и други подобни) храна. Между *богатскитѣ* дѣца има много такива, на които се дава малко мѣсо, но които, обаче, рѣстѣтъ и се виждатъ да сѣ здрави. Дѣцата на селенинътъ или въобщте на простиятъ работникъ даже и не виждатъ мѣсо, а сѣ пакъ отъ тѣхъ излизатъ хора здрави. Но тѣзи фактове, които по видимому опровергаватъ казаното отъ насъ, не могатъ да иматъ туй значение, което обикновенно имъ приписватъ. Първо и първо, не е опште доказано, че тѣзи, които пурастватъ съ хлѣбъ и картофель (патати),¹⁾ да сѣ достигвали до съ-

които се наричатъ Гризунни, заштото гризатъ ѣстието си, добиватъ си храна или отъ сухи книги, парцала, отъ дѣски и проч.

1) Картофелятъ или пататитъ отъ скоро време наченѣхъ да се вѣдятъ у

вършено развитие. Второ, тукъ въпросътъ не е само въ *количеството*, ами и въ *каквината*. Нѣжното мѣкушаво тѣло се показва не по-лошо отъ твърдото; за невнимателно око, дѣте съ пълни и издути но мекушави старни и мѣса ште се покаже не по-долно отъ дѣте, на което мѣсата сѣж крѣпки и като че набити; но силата и енергията у едното и у другото не ште да е еднаква. У възрастнитѣ хора дебелината твърдѣ често е знакъ на слабостъ. Вънкашниятъ видъ ништо не доказва. Третъо, освѣнъ пълнотата или непълнотата, ние трѣба да земаме въ внимание и *енергията*. Между дѣцата, които по-вечето се хранѣтъ съ мѣсно ѣстие, и дѣцата, които се хранѣтъ само съ хлѣбъ и картофелъ има голѣма разлика въ това отношение. Въ умственната, както и тѣлесна живостъ и енергия, последнитѣ дѣца биватъ много по-долни отъ първитѣ.“

„Кѣто сравняваме както животнитѣ или хората съ други животни и хора, които се хранятъ съ друга храна, ние ште получимъ опште по-вече ясни доказателства, че *силата на енергията зависи съществено отъ каквината на храната*.

„Кравата, която се храни само съ трѣва, винѣги е лѣнива, върви тежко и полека, заштото желудькътъ ѝ трѣба постоянно да работи, както и сичкитѣ други органи, които зематъ участие въ смиланьето, слѣдоват., и крѣвта е принудена да губи силата си около тѣзи органи, а не да ѣж обнаружва другадѣ.“... Слѣдъ това Г. Спенсеръ кѣто прави сравнение между кравата и конятъ, който се храни и съ друга по-силна храна, между овцата, която се храни съ трѣва и за то е мирна, тѣпа и мързелива, и кучето, което се храни съ мѣсо и е пѣргаво, умно и енергично, преминува къмъ сравнение между чловѣцитѣ и казва: „*Австралийцитѣ, Бушменитѣ* и другитѣ долни *раси*, што се хранятъ само съ корени, ягоди и съ друга подобна храна, сичкитѣ сѣж дребни на снага, иматъ голѣма шкембе, меки мѣса и никакъ не могатъ да се сравнѣтъ съ Европейцитѣ нито въ борбата, нито въ продължителността на усилията. Разгледайте сичкитѣ дивни народи, които иматъ здрава и едра снага, които сѣж

насъ. Тѣ сѣ спорни и не вредятъ, ако се употрѣбляватъ малко и то—заедно съ друго по-хранително ѣстие, но само тѣхъ да употрѣбляватъ,—това е вредително и за възрастнитѣ, заштото въ картофелитѣ има твърдѣ малко хранителни частички.

силни и дѣятелни, както на пр. *Кафритъ*, *Сѣверо-американскитъ Индийци*, *Патагонцитъ*, — и вие ще видите, че тѣ много употребяватъ мѣсото. *Индусътъ*, който не се храни добръ, уморява се по-скоро отъ Англичанинътъ, който има добра и силна храна; първиятъ винаги е по-доленъ отъ послѣдниятъ както по умственната, тѣй и по физическата енергия. Въобщте и всеобщтата история доказва, че само онѣзи раси сѣ били енергични и господствували надъ другитъ, които сѣ се хранили съ добра и силна храна.“

„Тѣзи различни примѣри не потвърждаватъ ли онова, което казваме за храната на дѣцата? Не показватъ ли тѣ, че, ако и да е възможно да се достигне сѣмштата голѣмина и дебелина на тѣлото и при храна не силна, каквато би се достигнала при силна храна, каквината обаче на мѣсата ще бѣде много по-долна при слаба храна? Не се ли вижда отъ тѣзи примѣри, че поддържанieto както на енергията, така и на порѣстванието е възможно само при най-добрата храна? Не потвърждаватъ ли тѣ туй заключение, че макаръ дѣтето, което се предава на малко тѣлесна и умственна дѣятелностъ, и да може да рѣсте и при слаба храна, но дѣтето, което се предава на силна физическа и умственна дѣятелностъ, трѣба да приема храна силна и хранителна? И не е ли ясно заключението, че съ отказванието на дѣтето въ тази хубава и силна храна ще се докарва вреда или на ростътъ (боятъ), или на тѣлесната дѣятелностъ, или пъкъ на дѣятелността на умътъ — споредъ организмътъ и обстоятелствата? Ний мислимъ, че нито единъ логически умъ не ще се съмнѣва въ това.“

Словата на учениятъ Англичецъ, както и сичко онова, што се каза за влиянието, което има на човѣческиятъ организмъ, а отъ тукъ и на умственната дѣятелностъ наша, силната или слабата храна, намиратъ силно потвърждение оште и въ учреждението на *поститъ* въ нашата черква. Поститъ сѣ назначени за умиряване или ослабяване на тѣлото, на плътта. Ште каже, че постното ъстие е по-слабо, слѣдователно, — по-нехранително отъ блажното.

И така, майкитъ при кърменѣето или храненѣето на дѣцата си трѣба да бѣдѣтъ строго внимателни. Тѣ трѣба да кърмятъ дѣтето само когато е гладно то, да го кърмятъ умѣренно, т. е. да не му даватъ да пресуква или преядва, нито

пъкъ да го държѣтъ гладно, и подиръ сѣко едно кърмене да оставватъ дѣтето на покой въ продължение на 3—4 часа, за да може желудѣкътъ да смѣли ѣстието добръ и спокойно; трѣба да не даватъ на дѣтето да сучи отъ тѣхъ, когато тѣ не сѣ здрави, трѣба най-послѣ и слѣдъ отбиванieto на дѣтето отъ мамата да гледатъ храната му да е таквази, штото и леко да се смилаетъ въ желудѣкътъ и да дава по-вече роиностъ годна за кръвъ. Отъ храната и отъ способѣтъ на хранението най-много зависи здравieto на човѣка, особенно же на малките нѣжни дѣца, и майките, ако не биватъ строго-внимателни въ това отношение, често ште оплакватъ болнавите си дѣца, не рѣдко пъкъ и ште ги изгубватъ на вѣки.

5. Трѣба дрѣшките, въ които се обвива дѣтенцето да бѣдѣтъ такива, штото цѣлата му снажица да не бѣде притиснѣта, ами да стои въ тѣхъ свободно; трѣба оште да се дава на дѣтето възможностъ колко по-много да си мърда крачката и рѣцѣтъ. Движението, мърданието (само не безмърното) винѣги е полезно, заштото то укрѣпява тѣлото, а го укрѣпява ето зашто: сѣко едно движение или мърдание, да речемъ — на рѣка или на кракъ, или въобщте съ цѣлото тѣло (когато бѣгаме на примѣръ) прави кръвта ни да върви по-бърже, а когато върви по-бърже, тя по-често и по-скоро занася храна изъ сичките части на тѣлото ни, отъ което и ние ставаме по-силни. У насъ иматъ обичай да обвиватъ дѣтето и да го затягватъ съ *новостѣ* добръ-добръ. Че това не е добръ, ами е вредително — доказва го и самата природа: дѣтето, когато го абвиѣтъ и затегнатъ хубаво, бива недовошно, прави усилия за да си освободи рѣчичките, плачи; но когато го разпуснатъ и отвиѣтъ, то изказва най-големо задоволение и кѣто че не се насипта да си мърда рѣчичките и крачката. Затягванието има винѣги лоши сѣтнини за дѣцата: то препятствува на свободното развиване и укрѣпяване организмѣтъ на дѣтето и прави членовѣтъ му (краката, рѣцѣтъ) слаби, мѣкушави.

Отъ това, че движението или мърданието ускорява вървежѣтъ на кръвта, ние изваждаме наставление, че и подиръ, когато дѣтето начене вече да върви, за него бива много полезно да тича, да скача и да играе, особенно на откритъ чистъ въздухъ. Въ такъвъ случай дѣтето винѣги ште бѣде

пò-яко, пò-здро̀во и пò-развѝто, за̀штото̀ то̀га̀ва̀ кр̀в̀та̀ му̀ пò-б̀ър̀жѐ ш̀тѐ в̀ър̀вѝ, пò-х̀уб̀ав̀о̀ ш̀тѐ сѐ пречѝстя̀ и пò-до̀б̀ръ̀ ш̀тѐ хранѝ т̀я̀лото̀.

— Т̀я̀зѝ с̀ж̀ пра̀вѝла̀та̀, ко̀ито̀ ниѐ счѝта̀мѐ за̀ до̀ста̀точ̀нѝ на̀ ѐд̀на̀ ма̀йка̀, за̀ да̀ мо̀жѐ тя̀ да̀ за̀вар̀дѝ здра̀вѝето̀ на̀ мѝлото̀ сѝ д̀ъ̀тен̀цѐ, да̀ го̀ предѝпа̀зѝ от̀ъ̀ раз̀бо̀л̀ъ̀ва̀н̀ѐ. Са̀мо̀ то̀ва̀ о̀ш̀тѐ мо̀жѐм̀ ѝ тр̀ъ̀ба̀ да̀ прѝба̀вѝм̀, чѐ ма̀йка̀та̀ тр̀ъ̀ба̀ да̀ за̀па̀зва̀ д̀ъ̀тѐто̀ сѝ от̀ъ̀ на̀стѝнка̀. — Ѝстѝна̀, в̀ъ̀ т̀я̀зѝ б̀ пра̀вѝл̀ца̀ нѐ ѐ сѝч̀ко̀то̀, ш̀то̀то̀ ѐ нѐоб̀хо̀дѝмо̀ за̀ за̀па̀зва̀ниѐ здра̀вѝето̀ на̀ д̀ъ̀ца̀та̀, но̀ в̀ъ̀ т̀я̀х̀ ѐ гла̀в̀но̀то̀, ѝ т̀я̀ с̀ж̀ до̀ста̀точ̀нѝ за̀ с̀ъ̀ка̀ ѐд̀на̀ бла̀го̀ра̀з̀ум̀на̀ ма̀йка̀. Ѝ на̀истѝна̀, о̀но̀ва̀ ко̀ето̀ с̀ъ̀ста̀вя̀ва̀ нѐоб̀хѝдѝмо̀ у̀сло̀вѝѐ за̀ п̀ъ̀лно̀ здра̀вѝѐ ѐ — до̀б̀тъ̀ръ̀, чѝст̀ъ̀ в̀ъ̀з̀ду̀х̀, у̀м̀ъ̀рен̀но̀ хра̀нѐниѐ с̀ъ̀ до̀бра̀, сѝлна̀ ѝ ско̀ро̀с̀м̀ъ̀лѝтел̀на̀ хра̀на̀, нѐоб̀хо̀дѝмо̀то̀ ѝ ов̀рѐмѐш̀но̀ от̀по̀чѝва̀ниѐ, по̀тр̀ъ̀б̀но̀то̀ ра̀бо̀тѐн̀ѐ, а̀ за̀ д̀ъ̀ца̀та̀ — тѝча̀нѝето̀ ѝ иг̀ра̀та̀ на̀ чѝст̀ъ̀, х̀уб̀ав̀ъ̀ в̀ъ̀з̀ду̀х̀ ѝ па̀зѐн̀ѐ от̀ъ̀ на̀стѝвка̀, — ѐто̀ тѝ у̀сло̀вѝя̀та̀ за̀ п̀ъ̀лно̀ ѝ на̀д̀лѐж̀но̀ здра̀вѝѐ.

(Слѣдва).

СТИХОТВОРЕНИЕ.

ДУНАВЪ.

Ахъ, лѣй се, Дунаве, широкъ, безбродий,
Прехвърляй си волни пълниви горди,—
Величественъ е твойтъ видъ!

Ала зашто ли си тъй развълнений
Между бръжишта други пажъ засмѣни
Но днесъ съсъ изгледъ жаловитъ?

Зашто ти сж водить тъй пълниви,
Зашто сж тъй размѣтени, бѣжливи
И гнѣвно плискать твойтъ бръгъ?

Зашто изкачашъ ти извѣнъ лѣглото?
Зашто си мръштишъ жялостно челото?
Зашто си мраченъ, Дунавъ драгъ?

Ахъ, ти презъ деветъ ми гори високи
Течешъ; презъ деветъ ми поля широки
Далечъ отъ чуждитъ старни,—

Отъ тамъ, дѣ изъ цвѣтуштитъ бръжишта
Сестра ти *Райна* съ шумъ се опште вижда
Да влаче кървави волни...

Да ли не си чулъ нейното риданье?
Да ли не си видѣлъ съсъ трепетанье
Води ѿ багрени съсъ кръвъ?

И бѣгашъ, Дунаве, презъ три столици
Съсъ ужасъ въ тия мирнитъ граници
Уплашений отъ гледъ такъвъ?

Кажи ми, Дунаве, съ твой гласъ бурливий
Да ли и за напредъ въ тозъ мѣръ красивий
Ште сѣ така свирѣпствува

На злоба и смъртта престрашний гений?
На дълго ли штѣтъ бѣдѣтъ кърви лѣни
На най-изрядни сѣштества?

Преста-ли-ште злочестото сираче
Съ вдовица клѣта жалостно да плаче
За свой убитъ баптица въ бой?

И до кога въздишки, съ плачоветъ
Штѣтъ се издигатъ даже до небето
На тѣзъ, што губятъ милий свой?

И майка сълзи кат' пролива
Да търси свойта рожба обичлива
Изъ крѣвавитъ трупове?

И младата, што гуденику китка
Кат' вие, чака, чака го отъ битка
Съ разтупано... врѣло... сърце,

Приима въстъ ужасна: *той загина!*...
Но думай, Дунаве, да ли начина
Денятъ, што въ Божий хубавъ мѣръ

На мѣсто огънь и жельзо адско
Да се вцари всждъ сѣгласѣ братско
Наука, штастие и миръ?

.

ИВАНЪ М. ВАЗОВЪ.

БЪЛГАРСКИ НАРОДНИ ПЪСНИ.

(По говоръ отъ Търновско.)

I.

НАЛЕТ-ВЪИВОДА.¹⁾

Пуѣжвил ми сѣ-і²⁾ Димитър,
Димитър Налет-Въиводѣ.
Тоі си пѣтиштѣ зѣпази:
чилиак дѣ мине, мери гү,
фтичкѣ дѣ мине, лучи ѣж.
Силатѣ *аман* викнѣли,
силатѣ и грѣдиштатѣ —
ут млат Димитрѣ Въиводѣ.
Ду царѣж сѣ іе пручулу,
до царѣж до гүспударѣж.
Царіу им фирман пруводи:
коіту Димитрѣ улуви,
Димитрѣ Налет-Въиводѣ,
царіу ште дѣ му хѣрижи
Цариграт пулувинѣтѣ,
окул Цариграт силатѣ:
силатѣ и грѣдиштатѣ.
Ни 'дин сѣ никоі ни нѣе,
нѣелѣ ми сѣ-і, нѣелѣ
Димитрувѣтѣ кумицѣ.
Напѣлни пѣстрѣ бѣклицѣ,
чи си утиди, утиди

1) Малко і, което съответствува на латинското j, тургаме намѣсто ѣ, което се употребява безосновно намѣсто латинското j или наше і, както: въивода, той, хайдушко и пр. намѣсто=въивода, тоі, хайдушко (въjvoda, toj, chajduško). —

3. р.

2) сѣ-і намѣсто сѣ іе или се іе, сирѣчь то сѣ думи, една, възвратно мѣстоимение вин. падежъ сѣ, (се) и втора, спомагателенъ глаголѣ, време сегашно, един. число, трето лице=єсть (іе). —

3. р.

нѣ старѣ Рилѣ-плѣнинѣ —
 нѣ хѣдушкѣту игришти,
 при хѣдушкѣту кладенчи, —
 детѣ сѣ хѣдути събирѣтъ,
 детѣ си мѣтѣтъ бѣал камѣк.
 Хъ чи сѣ іаснѣ прувикнѣ:
 „Кѣме-ле, кѣме Димитре,
 де дѣ си, кѣме, дѣ додиш,
 тѣ дѣ ми крѣстиш дитетѣ!“
 Чул-и³⁾ Димитѣр тѣс дѣмѣ,
 тѣ си кончитѣ вѣседнѣ,
 чи при Тѣдѣорѣкѣ утиде,
 и нѣ Тѣдѣорѣкѣ дѣмѣши:
 „Мари кѣмичѣке Тѣдѣорѣке,
 да ни іе тѣва⁴⁾ измѣмѣ?
 измѣмѣ нѣ излѣгѣвѣни?“
 Тѣторѣкѣ дѣмѣ кѣму си:
 „Кѣме-ле, кѣме Димитре!
 ку бѣди тѣва измѣмѣ,
 измѣмѣ нѣ излѣгѣвѣни,
 ти ми глѣвѣтѣ утрижи,
 глѣвѣтѣ сѣвсем⁵⁾ с кѣсѣтѣ.“
 Тѣргнѣли да си утивѣтъ,
 вѣрвели, сѣлу стигнѣли.
 Кѣга ф черкувѣ уфлѣзли,
 Тѣдѣорѣкѣ нѣпретѣ уфлѣзла,
 пѣдирѣ Тѣдѣорѣкѣ Димитѣр.
 Попѣви вѣрѣта зѣтварѣжт,
 Димитѣрѣ дѣ си улѣвѣжт!...
 Нѣ-ли Димитѣр сѣгледѣж!
 остѣрѣ си сабиѣж извади,
 нѣ сичѣки глѣвѣж утѣриѣжѣ,
 сѣма кѣмичѣкѣ му устанѣж.
 Тѣа си Димитѣру дѣмѣши:
 „Кѣме-ле, кѣме Димитре,

3) Чули намѣсто чул іе. — 4) Струва ни се да не казва това (тѣва) на-
 родѣтъ по Тѣрновско, ами: тѣй, тѣйка, тѣйкана. — 5) И дѣмата сѣвсѣмѣ
 (сѣвсем) не вѣрваме да се употрѣбѣва по Тѣрновско; намѣсто нея стру-
 ва ни се да казватѣ до сѣмѣ, или сѣсѣ. —

Тъзи песень кѣту изпѣавѣм,
 Ёту и другѣ зѣхваштѣм.

Тая народна пѣсенъ е отъ сборникѣтъ на приятелятъ ни Цаня Гинчова, учитель въ Русе, комуто сърдечно благодаримъ за тие и много други народни както пѣсни тѣй и пословици, гатанки и пр., съ които господство му прибѣрза да ни зарадва оште отъ зимасъ. Негова милость тъкми да ни снабди и съ други оште пѣ-любопитенъ и твърдѣ полезенъ материялъ — съ всички народни наименования на всичкитѣ треви и въобште растения, които познава народѣтъ ни. Дай Боже, да се занимаватъ и други наши еднородци на това пребогато а до сега никакъ непочекнѣтъ поле, та да можемъ и ний Българетѣ да си туримъ вече основа за изработване на езиетѣ си ботаника.

3. p.

КНИГОПИСЬ.

[български:]

ІСТОРИЯ БЪЛГАРСКА. Сочинена отъ Гавраила Кръстьовича, членъ отъ върховното ц. судилище — Дивані Ахкямі Адліе. Часть I. Цариградъ. 1871. Стр. 620. —

ЗЛОЧЕСТА КРЪСТИНКА. Повѣсть народно-българска. Отъ Ил. Блъкова. Издава са отъ книжарницата на Бр.-я Р. Блъковы. Русчукъ. 1870. Стр. 228. —

СВЯТА-ГОРА (Атонъ). Пѣтни впечатленія на Н. А. Благовѣщенскій. Преведе отъ Русскій Д. Енчевъ. Русчукъ. 1871. Стр. 152. —

ГЕОГРАФИЧЕСКО-ИСТОРИЧЕСКО-СТАТИСТИЧЕСКО ОПИСАНІЕ на Татаръ-Пазарджишкѣ-та Каазѣ съ еднѣ харта и таблицѣ на различни стары памятници. Съчинено отъ Стефанъ Захаріевъ, Т.-Пазарджиченинъ. Віена. 1870. Стр. 80. —

БАЩИНЪ ЯЗЫКЪ за малкы дѣца. Първа година. Азбуки и първа книга за ученіе слѣдъ азбуки. Написа Д. В. Манчевъ. Второ издание. Вѣна. 1871. Стр. 89. —

КЪМЪ ПОЧИТАЕМИЪ ЧИТАТЕЛИ.

Къто оште значително се лишава „Бъл. Кн. Дружество“ отъ потребнитѣ материални средства — парични доходи, било отъ капиталитѣ му, по-много отъ които и до тосѣ часъ не му сѣ внесени, било отъ продажбата на „Пер. Списание“, за което до сега едвамъ около двѣ-стѣ абонати сѣ се появили и отъ тѣхъ нѣма оште нито сто, които да сѣ си внесли спомошествованията, не е възможно на Дружеството — при такива обстоятелства — да си извършва всичкитѣ предназначени дѣла съ желаемата редовность, точность и пълнота, при всичко че инакъ се полагатъ непрестанно всички усилия, колкото е възможно, и отъ наша старна — за отстранение на тия пречки, които би съвсѣмъ изчезли, както сме увѣрени, ако само да се внасятъ овреме и всички обречени пожертвования на Дружеството отъ разни мѣста. Друга една не по-малка пречка за добрий вървежъ на Дружеството е оште наистина и несвършенството на тукашната печатница. Ала, ако да имаше достаточни средства материални, и тая пречка най-лесно се отстраняваше.

Мислиме прочее да е излишно, за да се пуштаме тука въ особени обяснения, върху кои именно пада всичката виновность на това не твърдѣ утѣшително положение на Дружеството въ тоя изгледъ. Работата е тука съсѣ ясна и за всѣкого очевидна. Но изповѣдашницѣ тая истина, молиме за ласкаво снизхождение почитеннитѣ читатели, които сѣ чакали да видятъ до сега на свѣтъ не само тая третя но оште и нѣколко книжки отъ „Пер. Списание“ на Дружеството, снабдени съ материалъ различенъ и отъ хубавъ по-хубавъ. Намъ е не малко прескърбно, но не можемъ да не кажемъ тука — къто съ повторение, че не друго а само реченнитѣ пречки сѣ главната причина, дѣто и третъята книжка на „Пер. Списание“ тѣй много закъсня да излѣзи отъ печать. —

Колкото за материалъ — за „Периодическото списание“, имаме вече за нѣколко книжки приготвенъ — оште отъ зимасъ, и по-отколъ други доставенъ намъ отъ разни лица, както нѣколко стотинъ разни *български народни пѣсни* и пр. събрани и намъ доставени отъ г. Павла Каладжи; сѣмшто така едно значително количество *български пословици, гатанки, и нѣколко народни пѣсни, приказки* и пр., събрани и доставени намъ отъ г. Цаня Гинчова, за когото споменѣхме по-горѣ; *Мария Лесчинска* или *Съзаклѣтие* — новела отъ английски на български преведена отъ г-джа Касабова; *За Словенскитѣ писмена*, — статья отъ г. Владиміра Х. Палаузова; *За Българскитѣ Училишта*, — статья отъ Н. Бончова; *Отецъ*

Паисий, неговото време, неговата история, и учениците му, — статия отъ г. М. Дринова, председателя на дѣйстви. членове на „Бъл. Кн. Дружество“; *Соброний, вричанский владика*, автобиография — изложена отъ В. Друмева, дѣйстви. членъ на „Бъл. Кн. Дружество“; *Иванку, убийца на Аспна I*, трагедия въ 5 дѣйствия — отъ сжштаго В. Друмева; *История на една халка хлбъ*, — физиологически писма отъ Моасе превелъ Д. Благосвъ: отъ редактора на „Пер. Списание“, В. Д. Стоянова сж тия статии: 1. — *Българскитъ учители и училищнитъ ни настоятели*; 2. — *Българетъ въ нравственнo отношение*; 3. — *Значението на българскитъ народни пѣсни*; 4. — *За на-права българско училиште и черква въ Солунъ*; 5. — *Погледъ върху сичкитъ словѣнски народи — въ културно отношение*; — *Библиография за цѣлата новобългарска книжнина*, съставена отъ І. Иречка, синътъ на сегашниятъ министъръ на просвъ-штението въ Австрия;*) — и други оште материяли, съ обна-родванието на които обаче принудени сме да закъсняваме твърдъ много, кѣто оште се лишава Дружеството отъ по-трѣбнитъ си парични приходи, както пò-горъ споменяхме.

За да не се продължи оште пò-вече печатаньето и на третъата книжка, ето пакъ отъ сжштата причина че се принудихме да ѝх напечатаме съ една-двъ коли пò-малко, ако и това да не желаяхме никакъ, заштото тъкмехме да поговоримъ и за други нѣкои нови дѣла, колкото любопитни и полезни толкова отъ друга старна и радостни за всички чувствителни Българе. Въ *Кишиневъ* н. пр. нашитъ однородци сполучи съ просвътеното си и горешто старание да съставятъ Ученолюбива Дружина, която и по новата година приела Височайше утвърждение отъ императорското руско правителство, и на 5 Майя т. г. станжло нейното тържественно откривание. За въ четвъртата книжка остава да обнародваме обширното си изложение за това многорадостно българско ново учреждение, както и да поговоримъ за повремени листъ — „Българскы Памятникъ“, който тъкми да издава г. *Н. Павловичъ*, и за „Бащинъ Языкъ“ (второ издание) отъ г. *Д. В. Манчева*, и проч. —

Отъ редакцията.

*) Освѣнъ тие изложени материяли има оште продължение за напредъ отъ статии въ досегашнитъ излѣзли книжки, както: „Разбойници“, преводъ отъ Н. Бончова, За „Отхраната“, „Нѣколко думи за изучаване и обработване на българскитъ сѣгащъ езикъ и за народната ни книжнина въобще“. — „За Богомилството“. — отъ Р. Королева. —

Отъ старна на Настоятелството на „Бъл. Кн. Дружество“ умоляватъ се най-убѣдительно всички оние господа спомагателни членове на Дружеството, които до сега не му сж внесли обреченнитѣ си щедри пожертвования, било за втората му година, било и за първа и за втора година, да сторятъ добрина и да побързатъ вече съ внасяването на тия количества, даже, ако е възможно, и за идущата му третъа година, та да може Дружеството не само да си покрива напълно разносикѣ, предвидѣни въ бюджетѣтъ му, отъ доходиѣ само на внесеннитѣ му капиталы, съгласно съ чл. 30 на уставѣтъ, но и да извършва за напредъ всичкитѣ си въобще предназначени дѣла въ програмата си съ една по-голяма редовность и тѣчностъ, както се слѣдва.

Сжшното Настоятелство умолява оште всички добри наши еднородцы, които не сж участвували до сега въ Дружеството, да благоизволятъ и да го зарадватъ и тѣ съ усерднитѣ си приноси. —

ПЕЧАТНИ ПОГРѢШКИ.

Стр. 20 редъ	21 намѣсто духоветство	чети духовенство.
„ 28 „	15 „ Диховенството	„ Духовенството.
„ 31 „	9 „ въ урокъ	„ въ укоръ.
„ 32 „	24 „ ридъ	„ родъ
„ 34 „	27 „ въ свето	„ въ своето.
„ 39 „	14 „ казвамъ	„ казватъ.
„ 52 „	2 „ проведи	„ проводи.
„ „ „	9 „ въ разстоание	„ въ разстояние.
„ 55 „	23 „ системи	„ системи.
„ 57 „	9 „ изкривило	„ изкривила.
„ 59 „	5 „ реформайорскиятъ	„ реформаторскиятъ.
„ „ „	22 „ поняние	„ понятие.
„ 63 „	3 „ по-малко	„ по-много.
„ 70 забъл. 2, р.	8 „ paraeletus	„ paraeletus.
„ 71 редъ	35 „ въдѣниешо	„ въдѣнието.
„ 78 забъл. 1, р.	2 „ magne	„ migne.
„ 80 редъ	24 „ отдалечаватъ	„ отдалечавать.
„ 96 „	13 „ стучай	„ случай.
„ 98 „	27 „ Напрягаме	„ Напрягаме.
„ 104 „	28 „ умно м енергично	„ умно и энергично.
„ 106 „	27 „ обвинѣтъ	„ обвинѣтъ.
„ „ „	35 „ движанието	„ движението.
„ 110 „	14 „ до царѣ до гуспударѣж	„ ду царѣ ду гуспударѣж.

Тѣзи песень кѣту изпѣавѣм,
 Ёту и другѣ зѣхваштѣм.

Тая народна пѣсень е отъ сборникѣтъ на приятелятъ ни Цаня Гишова, учитель въ Русе, комуто сѣрдечно благодаримъ за тие и много други народни както пѣсни тѣй и пословици, гатанки и пр., съ които господство му прибѣрза да ни зарадва оште отъ зимасѣ. Негова милость тѣми да ни снабди и съ други оште пѣ-любопитенѣ и тѣврдѣ полезенѣ материялѣ — съ всички народни наименования на всичкитѣ треви и вѣобште растения, които познава народѣтъ ни. Дай Боже, да се занимаватѣ и други наши еднородци на това пребогато а до сега никакѣ непочекнѣто поле, та да можемѣ и ний Българетѣ да си туримѣ вече основа за изработване на езикѣтъ си ботаника.

3. p.

КНИГОПИСЬ.

[български:]

ИСТОРИЯ БЪЛГАРСКА. Сочинена отъ Гавраила Кръстьовича, членъ отъ върховното ц. судилище — Дивані Ахкямі Адліе. Часть I. Цариградѣ. 1871. Стр. 620. —

ЗЛОЧЕСТА КРЪСТИНКА. Повѣсть народно-българска. Отъ Ил. Блъкова. Издава са отъ книжарницата на Бр.-я Р. Блъковы. Русчукѣ. 1870. Стр. 228. —

СВЯТА-ГОРА (Атопѣ). Пѣтти висчатленіа на Н. А. Благовѣщенскій. Преведе отъ Русскій Д. Енчевѣ. Русчукѣ. 1871. Стр. 152. —

ГЕОГРАФИЧЕСКО-ИСТОРИЧЕСКО-СТАТИСТИЧЕСКО ОПИСАНІЕ на Татарѣ-Пазарджишкѣ-тѣ Каазѣ съ еднѣ хартѣ и таблицѣ на различни стары памятници. Съчинено отъ Стефанѣ Захаріевѣ, Т.-Пазарджиченинѣ. Вiena. 1870. Стр. 80. —

БАЩИНѣ ЯЗЫКѣ за малекѣ дѣца. Първа година. Азбуки и първа книга за ученіе слѣдѣ азбуки. Написа Д. В. Манчевѣ. Второ изданіе. Вѣна. 1871. Стр. 89. —

КЪМЪ ПОЧИТАЕМИЪ ЧИТАТЕЛИ.

Бъто оште значително се лишава „Бъл. Кн. Дружество“ отъ потребнитѣ материални средства — парични доходи, било отъ капиталитѣ му, по-многого отъ които и до тосѣ часъ не му сѣ внесени, било отъ продажбата на „Пер. Списание“, за което до сега едвамъ около двѣ-стѣ абонати сѣ се появили и отъ тѣхъ нѣма оште нито сто, които да сѣ си внесли спомошествованията, не е възможно на Дружеството — при такива обстоятелства — да си извършва всичкитѣ предназначени дѣла съ желаемата редовность, точность и пълнота, при всичко че инакъ се полагатъ непрестанно всички усилия, колкото е възможно, и отъ наша старна — за отстранение на тия пречки, които би съвсѣмъ изчезли, както сме увѣрени, ако само да се внасятъ овреме и всички обречени пожертвования на Дружеството отъ разни мѣста. Друга една не по-малка пречка за добрий вървежъ на Дружеството е оште наистина и несвършенството на тукананата печатница. Ала, ако да имаше достаточни средства материални, и тая пречка най-лесно се отстранявае.

Мислиме прочее да е излишно, за да се пуштаме тука въ особенни обяснения, върху кои именно пада всичката виновность на това не твърдѣ утѣшително положение на Дружеството въ тоя изгледъ. Работата е тука съсѣ ясна и за веѣкиго очевидна. Но изповѣдаштитѣ тая истина, молиме за ласкаво снизхождение почтеннитѣ читатели, които сѣ чакали да видятъ до сега на свѣтъ не само тая третя но оште и нѣколко книжки отъ „Пер. Списание“ на Дружеството, снабдени съ материалъ различенъ и отъ хубавъ по-хубавъ. Намъ е не малко прескърбно, но не можемъ да не кажемъ тука — къто съ повторение, че не друго а само реченнитѣ пречки сѣ главната причина, дѣто и третъята книжка на „Пер. Списание“ тѣй много закъсня да излѣзи отъ печать. —

Колкото за материалъ — за „Периодическото списание“, имаме вече за нѣколко книжки приготвенъ — оште отъ зимасъ, и по-отколъ други доставенъ намъ отъ разни лица, както нѣколко стотинъ разни *български народни пѣсни* и пр. събрани и намъ доставени отъ г. Павла Каладжи; сѣмшто така едно значително количество *български пословици, гатанки, и нѣколко народни пѣсни, приказки* и пр., събрани и доставени намъ отъ г. Цапя Гинчова, за когото споменѣхме по-горѣ; *Мария Лесчинска* или *Съзаклѣтиѣ* — новела отъ английски на български преведена отъ г-джа Касабова; *За Словѣнскитѣ писмена*, — статия отъ г. Владиміра Х. Палаузова; *За Българскитѣ Училишта*, — статия отъ Н. Бончова; *Отецъ*

Паисий, неговото време, неговата история, и учениците му, — статия отъ г. М. Дринова, председателя на дѣйстви. членове на „Бъл. Кн. Дружество“; *Собороний, вричанский владика*, автобиография — изложена отъ В. Друмева, дѣйстви. членъ на „Бъл. Кн. Дружество“; *Иванку, убийца на Аспна I*, трагедия въ 5 дѣйствия — отъ сжшстаго В. Друмева; *История на една ханка хлъбъ*, — физиологически писма отъ *Моасе* превелъ Д. Благоевъ: отъ редактора на „Пер. Списание“, В. Д. Стоянова сж тия статии: 1. — *Българскитъ учители и училищнитъ ни настоятели*; 2. — *Българетъ въ нравствено отношение*; 3. — *Значението на българскитъ народни пѣсни*; 4. — *За на-права българско училиште и черква въ Солунъ*; 5. — *Погледъ върху сикитъ словенски народи — въ културно отношение*; — *Библиография за цѣлата новобългарска книжнина*, съставена отъ I. Пречка, синътъ на сегашниятъ министъръ на просвѣ-штението въ Австрия;*) — и други оште материяли, съ обна-родванието на които обаче принудени сме да закжсняваме твърдъ много, кѣто оште се лишава Дружеството отъ по-трѣбнитъ си парични приходи, както по-горъ споменжхме.

За да не се продължи оште по-вече печатанѣто и на третата книжка, ето пакъ отъ сжштата причина че се при-нудихме да ѣж напечатаме съ една-двѣ коли по-малко, ако и това да не желаяхме никакъ, заштото тъкмехме да пого-воримъ и за други нѣкои нови дѣла, колкото любопитни и полезни толкова отъ друга старна и радостни за всички чув-ствителни Българе. Въ *Кишиневъ* н. пр. нашитъ еднородци сполучи съ просвѣтеното си и горешто старание да съста-вятъ Ученолюбива Дружина, която и по новата година приела Височайше утвърждение отъ императорското руско прави-телство, и на 5 Майя т. г. станжло нейното тържественно откривание. За въ четвъртата книжка остава да обнародваме обширното си изложение за това многорадостно българско ново учреждение, както и да поговоримъ за повременний листъ — „Българскы Памятникъ“, който тъкми да издава г. *Н. Павловичъ*, и за „Бащинъ Языкъ“ (второ издание) отъ г. *Д. В. Манчева*, и проч. —

Отъ редакцията.

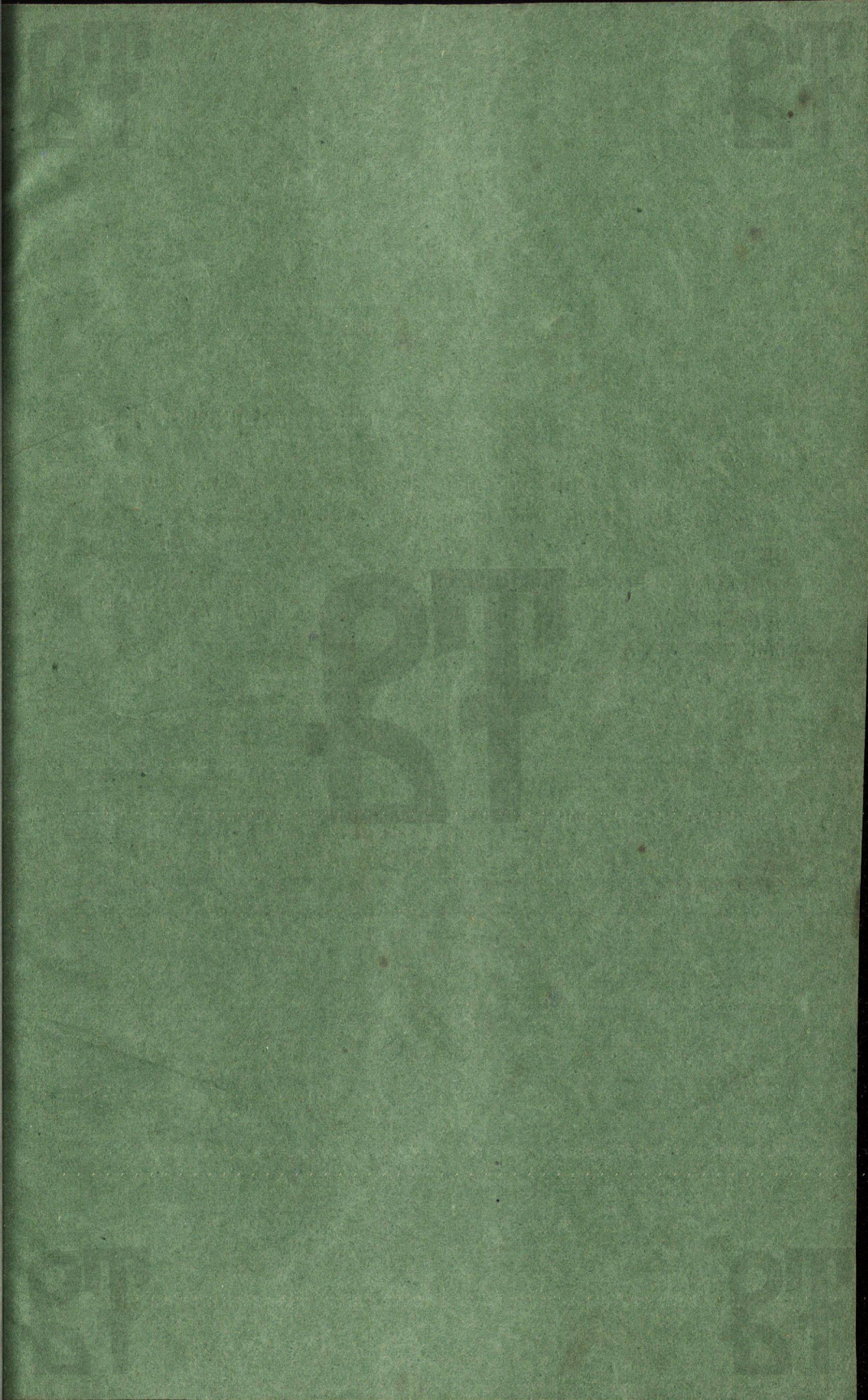
*) Освѣнъ тие изложени материяли има оште продължение за напредъ отъ статии въ досегашнитъ издѣзли книжки, както: „Разбойници“, преводъ отъ Н. Бонцова, За „Отхра-ната“; „Нѣколко думи за изучаване и обработване на българскитъ сегашенъ езикъ и за народната ни книжнина въобще“. — „За Богомилството“. — отъ Р. Королева. —

Отъ старна на Настоятелството на „Бъл. Кн. Дружество“ умоляватъ се най-убѣдительно всички оние господа спомогателни членове на Дружеството, които до сега не му сж внесли обреченнитѣ си штедри пожертвования, било за втората му година, било и за първа и за втора година, да сторятъ добрина и да побързатъ вече съ внасяването на тия количества, даже, ако е възможно, и за идущата му третъа година, та да може Дружеството не само да си покрива напълно разносикѣ, предвидѣни въ бюджетѣтъ му, отъ доходитѣ само на внесеннитѣ му капитали, съгласно съ чл. 30 на уставѣтъ, но и да извършва за напредъ всичкитѣ си въобще предназначени дѣла въ програмата си съ една по-голяма редовность и тѣчностъ, както се слѣдва.

Сжшитото Настоятелство умолява оште всички добри наши еднородци, които не сж участвували до сега въ Дружеството, да благоизволятъ и да го зарадватъ и тѣ съ усерднитѣ си приноси. —

ПЕЧАТНИ ПОГРѢШКИ.

Стр. 20 редъ	21 намѣсто духоветство	чети духовенство.
" 28 "	15 " Диховенството	" Духовенството.
" 31 "	9 " въ урокъ	" въ укоръ.
" 32 "	24 " ридъ	" родъ
" 34 "	27 " въ свето	" въ своето.
" 39 "	14 " казвамъ	" казватъ.
" 52 "	2 " проводи	" проводи.
" " "	9 " въ разетоание	" въ разстояние.
" 55 "	23 " системи	" системи.
" 57 "	9 " изкривило	" изкривила.
" 59 "	5 " реформайорскиятъ	" реформаторскиятъ.
" " "	22 " поняние	" понятие.
" 63 "	3 " по-малко	" по-много.
" 70 забъл. 2, р.	8 " paracletus	" paracletus.
" 71 редъ	35 " въдѣниешо	" въдѣнието.
" 78 забъл. 1, р.	2 " magne	" migne.
" 80 редъ	24 " отдалечаватъ	" отдалечаватъ.
" 96 "	13 " стучай	" случай.
" 98 "	27 " Напрягаме	" Напрягаме.
" 104 "	28 " умно и енергично	" умно и енергично.
" 106 "	27 " обвинѣтъ	" обвинѣтъ.
" " "	35 " движанието	" движението.
" 110 "	14 " до царѣ до гуспударѣ	" ду царѣ ду гуспударѣ.

Годишната стойност на „Пер. Списание“ определя се 20 франки за насъдъ.

Само на оние господа, които станатъ спомоществатели на „Пер. Списание“ най-малко отъ 4 тѣла — за подаряване, ще имъ се отстъпва съко тѣло за 15 франки, но съсъ задължение, щото съки подарителъ, при абонираванието си, да явява на Дружеството точно и ясно, *отъ, кому и колко тѣла подарява.*

Спомоществованието се предплаща за цѣла година, — никакъ другогае.—

Сичко което се отнася за „Бъл. Ки. Дружество“, както: писма, статии, стойноста на „Пер. Списание“ и пр., и пр., изпраща му се чрезъ г. Николая Ценова, председателятъ на Постоятелството на Дружеството въ Браила.